

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**XIX. YÜZYIL İLK YARISINDA HAMİD SANCAĞI VE
SANCAKTAKİ GAYRİMÜSLİMLERİN SOSYAL VE
EKONOMİK HAYATI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Kadir KARACAN
1330204570**

**Danışman
Prof. Dr. Behset KARACA**

ISPARTA, 2017

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Kadir KARACAN	
Anabilim Dalı	Tarih	
Tez Başlığı	XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Hamid Sancağı'ndaki Gayri Müslimler	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	XIX. Yüzyıl İlk Yarısında Hamid Sancağı ve Sancaktaki Gayri Müslimlerin Sosyal Ve Ekonomik Hayatı	
Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında jürimiz 03/01/2017 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için; ☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU² ile aşağıdaki kararı almıştır. ☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof. Dr. Behset KARACA, SDÜ Fen Edebiyat Fak.	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Hasan BABACAN, MAKÜ Fen Edebiyat Fak.	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Hakan KARAGÖZ, SDÜ Fen Edebiyat Fak.	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “*XIX. Yüzyıl İlk Yarısında Hamid Sancağı ve Sancaktaki Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ekonomik Hayatı*” adlı çalışmanın, proje safhasından sonuçlanmasına kadar bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Kadir Karacan
03.01.2017

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'Kadir Karacan', with a long horizontal stroke extending to the right.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada XIX. yüzyılın ilk yarısında Hamid sancağı sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslimlerin nüfus, sosyal ve ekonomik durumları incelenmiş ve aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Başlangıçta çalışmanın planlaması yapılırken sadece Isparta ili sınırları içinde yaşayan gayrimüslimlere münhasır olması ve bölgeyi ilgilendiren Osmanlı dönemi gayrimüslim nüfus defterlerinden ana kaynak olarak yararlanılması düşünülmüş iken danışman hocam Behset Karaca'nın teşviki ve tavsiyesi ile çalışma alanına Burdur ili de ilave edilerek çalışma alanı genişletilmiştir. Burada alan tayininde XV. yüzyıldan XIX. yüzyıl Hamid Sancağı sınırlarına dahil olan kazalar ve buradaki gayrimüslimler baz alınmıştır. Ayrıca zaman olarak birbirine yakın olan gayrimüslim temettuat defterlerindeki bilgi ve verilerin de değerlendirilerek çalışmaya ilave edilmesinin çalışmaya zenginlik katacağı düşünülerek gayrimüslim Temettuat Defterleri de ilave edilmiştir.

Çalışmada öncelikli olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan Hamidili Bölgesi ile ilgili Nüfus ve Temettuat Defterleri incelenmiş bunlar içerisinden gayrimüslimlerin bulunduğu defter ve bölümler tespit edilerek BOA'ndan temin edilmiştir. Ana kaynak olarak da bu belgeler değerlendirilerek kullanılmış ve bunlardan istifade edilmiştir. Ayrıca bölge ve konuyla ilgili kaynaklardan ve çalışmalardan da yararlanılmıştır.

Bölge ile ilgili öncesinde çalışmalar yapılmış olmakla birlikte geniş bir alanı kapsayan ve nüfus defterleri ile temettuat defterlerinin birlikte değerlendirildiği gayrimüslimlere yönelik çalışmalar yok denecek kadar azdır. Ayrıca çalışma esnasında görülen ve çalışmaya ayrı bir özellik katacağı düşünülen iki hususun önemli olduğu düşünülmektedir. Bunlardan ilki bilhassa Isparta bölgesinde yer alan Isparta, Eğirdir, Uluborlu ve Barla kazalarında yaşayan gayrimüslimlerin kaydedildiği nüfus defterlerine sonradan yıl yıl işlenen ve 8 yılı kapsayan doğum, ölüm ve geçici yer değiştirmelerin bulunması ve bunların değerlendirilmesidir. İkincisi ise çalışması yapılan 5 kazaya ait temettuat defterlerinden Isparta, Burdur ve Uluborlu'ya ait olanlar ile Eğirdir ve Barla'ya ait olanların iki farklı yöntem ve usul kullanılarak tutulmuş olması ve bunların değerlendirilmesidir. Netice olarak 5 kaza ve iki gayrimüslim toplum ile zaman zaman Müslümanlar ile ilgili bilgiler de ilave edilerek sosyal ve iktisadi açıdan karşılaştırılması ve değerlendirilmesinden dolayı yapılan çalışmanın içerdiği konu ve özelliğiyle bir katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Bu çalışmada bana her türlü desteği veren ve özellikle Osmanlıca terim ve yer adlarının okunmasında yardımcı olan danışman hocam SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölüm Başkanı Prof.Dr. Behset Karaca'ya, her zaman desteğini gördüğüm SDÜ Tarih Bölümü öğretim üyesi Yard. Doç. Dr. Abdullah Bakır'a ve yine aynı bölümden araştırma görevlisi Kamile Gül Devocioğlu'na, dökümantasyon ve seyahat destekçilerim Büyükkabaca Belediye Başkanı Ali İhsan Temurçin ve Büyükkabaca Ana Okulu Müdürü İsmail Koca'ya, defter ve belgelerin okunmasında bana büyük fayda sağlayan geniş ekran bilgisayarını hediye eden tıp fakültesi öğrencisi yeğenim Halim Şahin'e özellikle çalışmalarım esnasında bana her türlü desteği vermeğe çalışan eşim Nazmiye Karacan'a, teşekkür ederim.

Kadir KARACAN

ISPARTA-2017

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

XIX. YÜZYIL İLK YARISINDA HAMİD SANCAĞI VE SANCAKTAKİ GAYRİMÜSLİMLERİN SOSYAL VE EKONOMİK HAYATI

Kadir KARACAN

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı

152 sayfa, Isparta, 2017

Danışman: Prof. Dr. Behset KARACA

Bu tezde 19. yüzyılın ilk yarısında Hamid Sancağı kazalarından olan Isparta, Eğirdir, Uluborlu, Barla ve Burdur kazalarında yaşayan gayrimüslim toplumun 1830 tarihli gayrimüslim nüfus ve 1840-1844 tarihli gayrimüslim temettuat defterlerine göre nüfus, sosyal ve ekonomik yapısı işlenmiştir.

Çalışma giriş, sonuç ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte Hamidili Bölgesi'nin tarihi coğrafyası ve Osmanlı döneminde bölgede yapılan tahrirler değerlendirilmiştir. İlave olarak çalışmanın temel kaynağını oluşturan Hamid sancağına ait 1830 tarihli gayrimüslim nüfus ve 1840-44 tarihli gayrimüslim temettuat defterleri kaynakların değerlendirilmesi başlığı altında ayrıntılı olarak işlenmiştir.

Birinci bölümde sancağın idari birimlerinin Osmanlı dönemi boyunca geçirdiği değişiklikler incelenmiş ve 1830 yılındaki idari yapısı ayrıntılı olarak verilmiştir. Yine bu bölümde 16. yüzyıl Osmanlı tahrirlerindeki kayıtlara ve 1830 nüfus defteri verilerine göre, Hamideli gayrimüslimlerinin yaşadığı yerler ve nüfusları tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen 16. ve 19. yüzyıl yer bilgileri ve nüfus değerleri karşılaştırılmıştır. İlave olarak 1830 tarihinde müslim ve gayrimüslim nüfus karşılaştırmaları da yapılmıştır.

İkinci bölümde 1830'lu yıllarda Isparta ve Burdur kaza merkezlerinde yaşayan Rum ve Ermeni toplulukları ile Eğirdir, Uluborlu ve Barla kaza merkezlerinde yaşayan Rumların ve sabit bir yerleri bulunmayan gezip dolaşan Elekçi Ermenileri'nin toplumsal yapıları incelenmiştir. Bahsi geçen gayrimüslim toplulukta kullanılan erkek adları ve ünvanlar, yaş ortalamaları ve yaş grubu dağılımları, doğanlar, ölenler ve nüfus artışı, geçici göçler, meslek ve dağılımları açısından ayrı ayrı incelenmiş ve daha anlaşılır olması için de yerine göre tablo ve grafiklerle desteklenmiştir.

Üçüncü bölümde 1840 tarihli Eğirdir ve Barla, 1844 tarihli Isparta, Burdur ve Uluborlu temettuat defterlerindeki bilgiler esas alınarak gayrimüslimlerin ekonomik yapısı sahip oldukları varlıklar (emlak, arazi ve hayvan varlıkları) ve dağılımları, elde ettiği gelirler (arazi, emlak ve hayvanat, alkollü içki, esnafılık, ticaret ve işçilik gelirleri) ve gelir dağılımları, ödedikleri vergiler (yıllık gelir vergisi, tarım ürünleri ve hayvan vergileri, alkollü içki vergisi, cizye) ve vergi dağılımları açısından yine her bir kaza için Rum ve Ermeniler ayrı ayrı incelenmiştir. Sonuçta ise irdelenen bölümlerle ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hamid, Isparta, Eğirdir, Uluborlu, Barla, Burdur, Gayrimüslim, Rum, Ermeni, Nüfus defteri, Temettuat defteri, Nüfus, Sosyo - ekonomik yapı.

ABSTRACT

Master Thesis

IN FIRST HALF OF XIX. CENTURY HAMID SANCAK AND SOCIAL AND ECONOMIC STRUCTURE OF NON-MUSLIMS LIVED IN THE SANCAK

Kadir KARACAN

Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Department of History

152 pages, Isparta, 2016

Advisor: Prof. Dr. Behset KARACA

In this thesis, It is studied that non-Muslims society who lived in Hamid Sancak which is included Isparta, Eğirdir, Uluborlu, Barla and Burdur countries and examined their population, social and economic structures according to dated 1830 nonmuslims population documents and dated 1840-1844 temettuat documents in the first half of 19th century.

This study consists of introduction, results and other three sections. In introduction, it is appreciated of historical geography of the Hamidili area and composes of its in Ottoman Empire. In addition, the non-Muslim population document dated 1830 and the non-Muslim's temettuat documents dated 1840-44 of Hamid Sancak which constitutes the main source of the study, were detailed under the heading of sources.

In the first section, the changes of the administrative units of Sancak during the Ottoman period were examined and the administrative structure of 1830s was given in detail. Again in this section, according to the recordings of the Ottoman tendencies of the 16th century and of the dated 1830 population document, it has been tried to determine the places and the habits of the Hamidian non-Muslims. Dedected of the 16th and 19th century location information and population values were compared. In addition, the population of Muslims and non-Muslims was also compared in 1830s.

In the second section, the social structures of Greek and Armenian communities living in Isparta and Burdur countries's centers and the Greek communities living in Egirdir, Uluborlu and Barla countries's centers and the Elekchi Armenian who traveled without fixed places were investigated in the 1830s. The male names and titles used in the non-Muslim community that were covered by the bet were separately examined in terms of age groups and age group distributions, births, deaths and population growth, temporary migrations, occupations and distributions, and were supplemented by tables and graphics in order to be clearer.

In the third section, based on the Eğirdir and Barla of 1840, Isparta Burdur and Uluborlu of 1844, dated temettuat documents, the economic structure of non-Muslims is that they have assets (real estate, land and animal assets) and distributions, income (land, real estate and zoos, alcoholic beverages, trades, trade and labor income) and income distributions, taxes paid (annual income tax, agricultural products and animal taxes, alcoholic beverages, cizye) and in terms of tax breaks, the Greek and Armenian for each countries were examined separately. In the result, a general evaluation is made about the sections examined.

Key Words: Hamid, Isparta, Eğirdir, Uluborlu, Barla, Burdur, non-Müslim, Greek, Armenian, Population Document, Temettuat Document, Population, Socio - economic structure

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
HARİTALAR DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1
1.1. HAMİDİLİ BÖLGESİNİN TARİHİ COĞRAFYASI.....	1
1.1.1. Hamid Sancağı'nın Sınırları ve Coğrafi Yapısı	1
1.1.2. Türklerin Fethinden Önceki Dönem (Pisidia).....	3
1.1.3. Bölgenin Türkleşmesi	5
1.1.3.1. Türk-Bizans İlişkileri ve Bölgeye Yapılan Türk Akınları	5
1.1.3.2. Bölgenin Fethi.....	11
1.1.4. Bölgede Kurulan Hamidoğulları Beyliği	16
1.1.5. Bölgenin Osmanlılar'a Geçişİ	17
1.2. OSMANLI TAHRİRLERİ.....	19
1.2.1. XV-XVI. Yüzyıl Tahrirleri	19
1.2.2. XIX. Yüzyıl Tahrirleri	21
1.2.3. XIX. Yüzyıl Hamid Sancağı Tahrirleri.....	22
1.2.3.1. Nüfus Tahrirleri (Defterleri)	22
1.2.3.2. Temettuat Tahrirleri (Defterleri).....	25
1.3. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	28
1.3.1. NFS.d.3242 Numaralı Nüfus Defteri	28
1.3.2. NFS.d.3203 Numaralı Nüfus Defteri	31
1.3.3. ML.VRD.TMT.d.10118 Numaralı Temettuat Defteri	33
1.3.4. ML.VRD.TMT.d.10594 Numaralı Temettuat Defteri	35
1.3.5. ML.VRD.TMT.d.9918 Numaralı Temettuat Defteri	35
1.3.6. ML.VRD.TMT.d.9778 Numaralı Temettuat Defteri	35
1.3.7. ML.VRD.TMT.d.9934 Numaralı Temettuat Defteri	36
BİRİNCİ BÖLÜM	37

HAMİD SANCAĞI İDARİ TAKSİMATI, GAYRİMÜSLİMLERİN YAŞADIĞI YERLER VE NÜFUSLARI	37
2.1. HAMİD SANCAĞI İDARİ TAKSİMATI	37
2.1.1. XV-XVIII. Yüzyıl İdari Birimler.....	37
2.1.2. 1830 ve Sonrası İdari Birimler ve Yerleşim Yerleri	38
2.1.2.1. Kazalar ve Kaza bölgeleri	39
2.1.2.2. Köyler, Çiftlik ve Cemaatlar	42
2.2. GAYRİMÜSLİMLERİN YAŞADIĞI YERLER VE NÜFUSLARI.....	44
2.2.1. XV-XVI. Yüzyıl Gayrimüslimlerin Yaşadığı Yerler ve Nüfusları	44
2.2.2. XIX. Yüzyıl İlk Yarısında Gayrimüslimlerin Yaşadığı Yerler ve Nüfusları	47
2.2.2.1. Isparta Kazası	47
2.2.2.2. Burdur Kazası	50
2.2.2.3. Eğirdir Kazası	52
2.2.2.4. Uluborlu Kazası	52
2.2.2.5. Barla Kazası	53
2.3. NÜFUS KARŞILAŞTIRMALARI.....	54
2.3.1. XVI. Yüzyıl ile XIX. Yüzyıl Müslim - Gayrimüslim Nüfus Karşılaştırması	54
2.3.2. Müslim - Gayrimüslim Nüfus Karşılaştırmaları (1830).....	56
İKİNCİ BÖLÜM.....	61
XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA HAMİD SANCAĞI GAYRİMÜSLİMLERİNİN TOPLUM YAPISI	61
3.1. GAYRİMÜSLİM TOPLUMDA KULLANILAN ERKEK İSİMLERİ	61
3.1.1. Rum Toplumunda Kullanılan Erkek İsimleri.....	61
3.1.1.1. Isparta Rumları İsim Dağılımı	64
3.1.1.2. Burdur Rumları İsim Dağılımı	65
3.1.1.3. Eğirdir Rumları İsim Dağılımı	66
3.1.1.4. Uluborlu Rumları İsim Dağılımı	66
3.1.1.5. Barla Rumları İsim Dağılımı.....	67
3.1.1.6. Rum Toplumunda Kullanılan Türk İsimleri	68
3.1.2. Ermeni Toplumunda Kullanılan Erkek İsimleri.....	69
3.1.2.1. Isparta Ermenileri İsim Dağılımı	71
3.1.2.2. Burdur Ermenileri İsim Dağılımı	71
3.1.2.3. Elekçi Ermenileri İsim Dağılımı	72
3.2. GAYRİMÜSLİM TOPLUMDA KULLANILAN ÜNVANLAR	73
3.2.1. Isparta'lı Gayrimüslimlerde Kullanılan Ünvanlar	73

3.2.2. Burdur'lu Gayrimüslimlerde Kullanılan Ünvanlar.....	74
3.2.3. Eğirdir'li Rumlarda Kullanılan Ünvanlar.....	75
3.3. GAYRİMÜSLİM TOPLUMDA ERKEKLERİN YAŞ ORTALAMASI VE YAŞ GRUPLARI DAĞILIMI.....	76
3.3.1. Rum Toplumunda Yaş Ortalaması ve Yaş Grupları Dağılımı.....	76
3.3.2. Ermeni Toplumunda Yaş Ortalaması ve Yaş Grupları Dağılımı.....	79
3.4. GAYRİMÜSLİM TOPLUMDA DOĞANLAR, ÖLENLER VE NÜFUS ARTIŞI.....	81
3.4.1. Rum Toplumunda Doğanlar.....	81
3.4.2. Ermeni Toplumunda Doğanlar.....	81
3.4.3. Rum Toplumunda Ölenler, Ölüm Yaşları ve Ölenlerin Yaş Ortalaması.....	82
3.4.3.1. Rum Toplumunda Ölenler.....	82
3.4.3.2. Rum Toplumunda Ölüm Yaşları ve Ölenlerin Yaş Ortalaması.....	82
3.4.4. Ermeni Toplumunda Ölenler, Ölüm Yaşları ve Ölenlerin Yaş Ortalaması.....	83
3.4.4.1. Ermeni Toplumunda Ölenler.....	83
3.4.4.2. Ermeni Toplumunda Ölüm Yaşları ve Ölenlerin Yaş Ortalaması.....	84
3.4.5. Gayrimüslim Toplumunda Nüfus Artışı.....	84
3.5. GAYRİMÜSLİM TOPLUMDA GÖÇ HAREKETLERİ.....	86
3.5.1. Rum Toplumunda Göç Hareketleri.....	86
3.5.1.1. Isparta Kazası Rumları Göç Hareketleri.....	86
3.5.1.2. Burdur Kazası Rumları Göç Hareketleri.....	89
3.5.1.3. Eğirdir Kazası Rumları Göç Hareketleri.....	90
3.5.1.4. Uluborlu Kazası Rumları Göç Hareketleri.....	90
3.5.1.5. Barla Kazası Rumları Göç Hareketleri.....	91
3.5.2. Ermeni Toplumunda Göç Hareketleri.....	92
3.6. GAYRİMÜSLİM TOPLUMDA MESLEKLER.....	94
3.6.1. Rum Toplumunda Meslekler.....	98
3.6.1.1. Isparta Kazası Rumlarında Meslekler.....	98
3.6.1.2. Burdur Kazası Rumları'nda Meslekler.....	100
3.6.1.3. Eğirdir Kazası Rumları'nda Meslekler.....	102
3.6.1.4. Uluborlu Kazası Rumları'nda Meslekler.....	103
3.6.1.5. Barla Kazası Rumları'nda Meslekler.....	104
3.6.2. Ermeni Toplumunda Meslekler.....	105
3.6.2.1. Isparta Kazası Ermenileri'nde Meslekler.....	105
3.6.2.2. Burdur Kazası Ermenileri'nde Meslekler.....	107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	108
XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA HAMİD SANCAĞI GAYRİMÜSLİM TOPLUMUN EKONOMİK YAPISI.....	108
4.1. GAYRİMÜSLİM TOPLUMUN SAHİP OLDUĞU VARLIKLAR	109
4.1.1. Arazi Varlıkları	109
4.1.2. Emlak Varlıkları.....	110
4.1.3. Hayvan Varlıkları.....	112
4.1.3.1 Küçükbaş Hayvan Varlıkları.....	112
4.1.3.2. Büyükbaş Hayvan Varlıkları.....	113
4.2. GAYRİMÜSLİM TOPLUMDA GELİRLER	115
4.2.1. Arazi ve Emlak Gelirleri	115
4.2.2. Hayvanlardan Elde Edilen Gelirler	117
4.2.3. Zecriyye (Alkollü İçki) Gelirleri.....	118
4.2.4. Esnafılık, Ticari ve İşçilik Gelirleri	118
4.2.5. Gelir Dağılımları ve Karşılaştırmalar	119
4.3. GAYRİMÜSLİM TOPLUMDA VERGİLER	124
4.3.1. Yıllık Gelir Vergisi	124
4.3.2. Tarım Ürünleri ve Hayvan Vergileri.....	126
4.3.2.1. Tarım Ürünleri Vergileri (Öşür)	126
4.3.2.2. Hayvan Vergileri.....	127
4.3.3. Zecriyye Vergisi (Rusum-ı Zecriyye)	128
4.3.4 Cizye	128
4.3.4.1. Isparta Rumları Cizye Dağılımı ve Değerlendirmesi	129
4.3.4.2. Isparta Ermenileri Cizye Dağılımı ve Değerlendirmesi	130
4.3.4.3. Burdur Rumları Cizye Dağılımı ve Değerlendirmesi	131
4.3.4.4. Burdur Ermenileri Cizye Dağılımı ve Değerlendirmesi	132
4.3.4.5. Eğirdir Rumları Cizye Dağılımı ve Değerlendirmesi	133
4.3.4.6. Uluborlu Rumları Cizye Dağılımı ve Değerlendirmesi	133
4.3.4.7. Barla Rumları Cizye Dağılımı ve Değerlendirmesi	134
SONUÇ	136
KAYNAKÇA.....	139
1. Arşiv Vesikaları	139
2. Salnameler.....	139
3. Araştırma Eserleri	140

4. İnternet.....	144
EKLER.....	145
Ek 1. 3242 Numaralı Nüfus Defteri Isparta Kazası İlk Sayfası	145
Ek 2. 3203 Numaralı Nüfus Defteri Burdur Zımmiyan Mahallesi İlk Sayfası	146
Ek 3. 10118 Numaralı Isparta Gayrimüslim Temettuat Defteri İlk Sayfası.....	147
Ek 4. 9918 Numaralı Burdur Temettuat Defteri Rum Mahallesi İlk Sayfası.....	148
Ek 5. 9934 Numaralı Eğirdir Rum Mahallesi Temettuat Defteri İlk Sayfası.....	149
Ek 6. 10594 Numaralı Uluborlu Temettuat Defteri Rum Mahallesi İlk Sayfası.....	150
Ek 7. 9778 Numaralı Barla Rum Mahallesi Temettuat Defteri İlk Sayfası	151
ÖZGEÇMİŞ	152

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1. Hamid Sancağı 1830 Sınırları	2
Harita 2. Hamid Sancağı 1855 Sınırları	3
Harita 3. Pisidia ve Kabalia	4
Harita 4. Isparta Kazası Mahalleleri (1830).....	49
Harita 5. Isparta Kazası Mahalleleri (2016).....	49
Harita 6. Burdur Kazası Mahalleleri (1830)	51
Harita 7. Burdur Kazası Mahalleleri (2016)	51

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. XV-XVI. Yüzyıl Hamid Sancağı Tahrir Defterleri	20
Tablo 2. Hamid Sancağı Nüfus Defterleri	23
Tablo 3. Hamid Sancağı Temettuat Defterleri	27
Tablo 4. XV-XVI. Yüzyıllar Hamid Sancağı İdari Birimleri	38
Tablo 5. XIX. Yüzyıl Hamid Sancağı İdari Birimleri ve Sonrası Değişiklikler	42
Tablo 6. Hamid Sancağı Gayrimüslimleri (1530).....	46
Tablo 7. Hamid Sancağı Gayrimüslimleri Nüfusu (1830).....	53
Tablo 8. XVI. Yüzyıl ile XIX. Yüzyıl Müslim - Gayrimüslim Nüfus Karşılaştırması.....	55
Tablo 9. Hamid Sancağı Müslim-Gayrimüslim Nüfus Dağılımı (1830)	56
Tablo 10. Hamid Sancağı Rumları'nın Kullandığı Erkek İsimleri (1830)	62
Tablo 11. Hamid Sancağında 10'dan Fazla Kullanılan Rum İsimleri (1830)	63
Tablo 12. Sancağın 5 Kazasında 10 ve Üzeri Kullanılan Rum İsimleri (1830).....	64
Tablo 13. Rumlar'ın Kullandığı Türk İsimleri Dağılımı	69
Tablo 14. Hamid Sancağında Kullanılan Ermeni İsimleri (1830)	69
Tablo 15. En Çok Kullanılan 10 Ermeni Erkek İsimi Dağılımı (1830)	70
Tablo 16. Isparta, Burdur, Eğirdir, Uluborlu ve Barla Rumları Yaş Ortalaması ve Yaş Grupları Dağılımı.....	76
Tablo 17. Isparta, Burdur ve Elekçi Ermenileri Yaş Ortalaması ve Yaş Grupları Dağılımı	79
Tablo 18. Rum Toplumunda Yıllara Göre Doğanlar	81
Tablo 19. Ermeni Toplumunda Yıllara Göre Doğanlar	82
Tablo 20. Rum Toplumunda Yıllara Göre Ölenler	82
Tablo 21. Rum Toplumunda Ölüm Yaşları ve Ölenlerin Yaş ortalaması.....	83
Tablo 22. Ermeni Toplumunda Yıllara Göre Ölenler	83
Tablo 23. Ermeni Toplumunda Ölüm Yaşları ve Ölenlerin Yaş Ortalaması	84
Tablo 24. Gayrimüslim Toplumda Yıllık Nüfus Artışı.....	85
Tablo 25. Isparta Kazası Rumları Göç Hareketleri.....	88
Tablo 26. Burdur Kazası Rumları Göç Hareketleri	89
Tablo 27. Eğirdir Kazası Rumları Göç Hareketleri	90
Tablo 28. Uluborlu Kazası Rumları Göç Hareketleri	91
Tablo 29. Barla Kazası Rumları Göç Hareketleri	91
Tablo 30. Isparta Kazası Ermenileri Göç Hareketleri.....	92
Tablo 31. Hamid Sancağı Gayrimüslimleri Meslekler Dağılımı	96
Tablo 32. Isparta Rumları Meslekler ve Sayıları	99
Tablo 33. Burdur Rumları Meslekler ve Sayıları.....	101
Tablo 34. Eğirdir Rumları Meslekler ve Sayıları.....	102
Tablo 35. Uluborlu Rumları Meslekler ve Sayıları.....	103
Tablo 36. Barla Rumları Meslekler ve Sayıları	105
Tablo 37. Isparta Ermenileri Meslekler ve Sayıları	106
Tablo 38. Burdur Ermenileri Meslekler ve Sayıları.....	107
Tablo 39. Gayrimüslimlerin Arazi Dağılımı	110
Tablo 40. Gayrimüslimlerin Emlak Dağılımı	112
Tablo 41. Gayrimüslimlerde Küçükbaş Hayvan Dağılımı.....	113
Tablo 42. Gayrimüslimlerde Büyükbaş Hayvan Dağılımı.....	114
Tablo 43. 1844 ve 1845 Arazi Gelirleri Dağılımı	115

Tablo 44. Arazi Hasılatları ve Emlak Kira Gelirleri Dağılımı	116
Tablo 45. Eğirdir ve Barla, Arazi ve Emlak Kıymetleri	116
Tablo 46. Hayvan Gelirleri Dağılımı	117
Tablo 47. Eğirdir ve Barla, Toplam Hayvan Kıymetleri	118
Tablo 48. Isparta Gayrimüslimleri Zecriyye Gelirleri Dağılımı	118
Tablo 49. Esnafılık, Ticari ve İşçilik Gelirleri	119
Tablo 50. Gelir Dağılımları ve Karşılaştırmalar	120
Tablo 51. Yıllık Gelir Vergisi Dağılımları ve Karşılaştırmalar	126
Tablo 52. Tarım Ürünleri Öşür Dağılımları	127
Tablo 53. Zecriyye Vergisi Dağılımları	128
Tablo 54. Cizye Dağılımları	130
Tablo 55. Ortalama Yaş, Ölüm Yaşı Ortalaması ve Yıllık Nüfus Artışı	137
Tablo 56. Gelir ve Vergi İlişkileri	138

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Isparta Merkez ve Kaza Nüfus Dağılımı	57
Şekil 2. Burdur Merkez ve Kaza Nüfus Dağılımı	57
Şekil 3. Eğirdir Merkez ve Kaza Nüfus Dağılımı	58
Şekil 4. Uluborlu Merkez ve Kaza Nüfus Dağılımı	58
Şekil 5. Barla Merkez ve Kaza Nüfus Dağılımı	59
Şekil 6. Hamid Sancağı Nüfus Dağılımı	60
Şekil 7. Hamid Sancağı Rum İsim Dağılımı	63
Şekil 8. Isparta Kazası Rum İsim Dağılımı	65
Şekil 9. Burdur Kazası Rum İsim Dağılımı	65
Şekil 10. Eğirdir Kazası Rum İsim Dağılımı	66
Şekil 11. Uluborlu Kazası Rum İsim Dağılımı	67
Şekil 12. Barla Kazası Rum İsim Dağılımı	67
Şekil 13. Hamid Sancağı Ermeni İsim Dağılımı	70
Şekil 14. Isparta Kazası Ermeni İsim Dağılımı	71
Şekil 15. Burdur Kazası Ermeni İsim Dağılımı	72
Şekil 16. Elekçi Ermenileri İsim Dağılımı	72
Şekil 17. Isparta, Burdur, Eğirdir, Uluborlu ve Barla Rum Yaş Ortalaması	77
Şekil 18. Isparta, Burdur, Eğirdir, Uluborlu ve Barla Rum Yaş Grubu Dağılımı	78
Şekil 19. Isparta, Burdur ve Elekçi Ermenileri Yaş Grubu Dağılımı	80
Şekil 20. Hamid Sancağı Meslek İskolları Dağılım Oranları	98
Şekil 21. Hamid Sancağı İlk 10 Meslek Dağılımı	98
Şekil 22. Isparta Rumları Meslek Dağılımı	100
Şekil 23. Burdur Rumları Meslek Dağılımı	101
Şekil 24. Eğirdir Rumları Meslek Dağılımı	103
Şekil 25. Uluborlu Rumları Meslek Dağılımı	104
Şekil 26. Barla Rumları Meslek Dağılımı	105
Şekil 27. Isparta Ermenileri Meslek Dağılımı	106
Şekil 28. Burdur Ermenileri Meslek Dağılımı	107
Şekil 29. Isparta Rumları Gelir Dağılımı	121
Şekil 30. Isparta Ermenileri Gelir Dağılımı	121
Şekil 31. Burdur Rumları Gelir Dağılımı	122
Şekil 32. Burdur Ermenileri Gelir Dağılımı	122
Şekil 33. Uluborlu Rumları Gelir Dağılımı	123
Şekil 34. Isparta Rumları Cizye Dağılımı	130
Şekil 35. Isparta Ermenileri Cizye Dağılımı	131
Şekil 36. Burdur Rumları Cizye Dağılımı	132
Şekil 37. Burdur Ermenileri Cizye Dağılımı	132
Şekil 38. Eğirdir Rumları Cizye Dağılımı	133
Şekil 39. Uluborlu Rumları Cizye Dağılımı	134
Şekil 40. Barla Rumları Cizye Dağılımı	135

KISALTMALAR

agd : Adı geçen döküman
age : Adı geçen eser
agm : Adı geçen makale
agt : Adı geçen tez
AÜDTCF: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Bkz. : Bakınız
BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c. : cilt
çev. : çeviren
H. : Hicri
Hn : Hane
Haz. : Hazırlayan
İng. : İngilizce
KGM : Karayolları Genel Müdürlüğü
K.K.d : Kamil Kepeci Defterleri
KVS : Konya Vilayet Salnamesi
kz : Kaza
M. : Miladi
NFS.d: Nüfus Defteri
nh : Nahiye
s. : sayfa
sy. : sayı
TMT.d : Temettuat Defteri
TT. : Tapu Tahrir Defteri
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
v. : volume (cilt)
vb : ve bunun gibi
vd : ve diğerleri
VİL. NİZM: Vilayet Nizamnamesi

GİRİŞ

1.1. HAMİDİLİ BÖLGESİNİN TARİHİ COĞRAFYASI

1.1.1. Hamid Sancağı'nın Sınırları ve Coğrafi Yapısı

Çalışma alanı olarak seçilmiş olan Hamid Sancağı'nın XIX. yüzyılın ilk yarısındaki sınırları; doğusunda Konya Vilayeti, güneyinde Teke (Antalya) Sancağı, güney batısında Menteşe (Muğla) Sancağı, kuzey batısında Denizli Sancağı, kuzeyinde ise Karahisar (Afyonkarahisar) Sancağı yer almaktadır (Bkz. Harita 1 ve 2).

Konya ile sınırını kuzey doğudan başlayarak Sultan Dağları'nın kuzey-güney uzantıları, Beyşehir Gölü'nün kuzey batı sahilleri ve Dedegöl Dağları belirler. Bu sınır şu anki Isparta-Konya il sınırı ile aşağı yukarı aynıdır.¹

Teke Sancağı ile olan sınırı, elan Konya-Isparta-Antalya il sınırlarının birleştiği Dedegöl Dağları (Dumanlı Dağ) üzerinde bulunan noktadan batıya doğru Kuyucak Dağları'nı aşarak Isparta-Antalya il sınırını takip eder ve o tarihlerde inşa edilmemiş olan Karacaören Barajı gölet sahasından geçerek Burdur ili Bucak Kazası topraklarının kuzey batı bölümü Hamid Sancağı sınırları içinde kalacak şekilde Batı Toroslar (Katrancı Dağları) üzerinden Burdur-Antalya il sınırını takip eder ve Antalya-Burdur-Muğla il sınırlarının kesiştiği noktaya ulaşır.

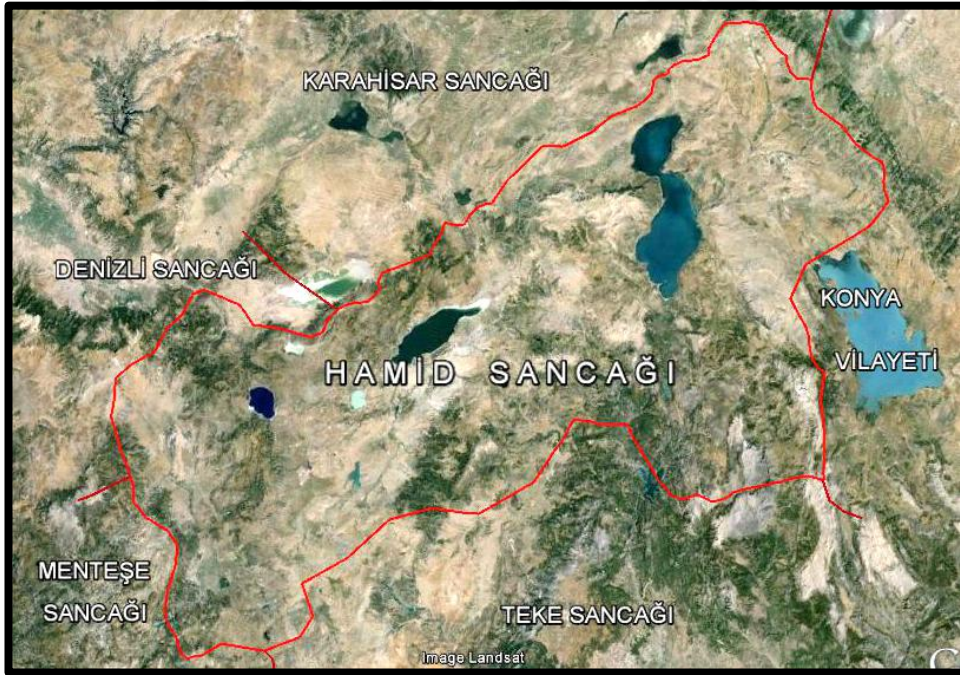
Sancağın güney-batı, batı ve kuzey-batı sınırını oluşturan Menteşe ve Denizli sancakları ile olan sınırları, günümüzdeki Muğla ve Denizli il sınırlarına göre bir hayli farklıdır. Sınır şu anki Burdur ve Muğla il sınırını takip ederek Burdur ilinin Altınyayla ve Gölhisar ilçeleri ile Denizli ilinin Acıpayam ilçesinin büyük bölümü sancak içinde kalacak şekilde Güre ve Gölgele Dağları üzerinden geçerek güney batı ve batı sınırını tamamlar. Kuzey batı sınırı ise Denizli ilinin Serinhisar ilçesinin büyük bölümü ve yine Denizli ilinin Honaz ilçesinin güney kısmı sancak sınırları içinde kalacak şekilde böler. Sancağın kuzey sınırı ise Denizli ilinin Bozkurt ve Çardak, Afyonkarahisar ilinin Başmakçı kazalarının bir kısmını sancak içinde bırakarak Acıgöl'ün güneyinden Söğüt Dağları boyunca devam ederek Afyonkarahisar iline bağlı Dinar ilçe sınırına ulaşır.

¹ Kadir Temurçin, "*Isparta İli Ekonomik Coğrafyası*", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Ankara 2004, s.1.

Sonrasında elan Afyonkarahisar-Isparta illerinin doğal sınırını oluşturan Karakuş ve Sultan Dağları sırtlarından geçerek Konya sınırı ile birleşir.²

Neredeyse tüm sınırları, doğal sınır olan dağlarla belirlenen, Akdeniz bölgesinin batı iç kısmında yer alan ve yer yer yükseltilerle bölünen bölge irili ufaklı birçok göl, ova ve yaylanın oluşturduğu bir coğrafi yapıya sahiptir. Coğrafi olarak Göller Bölgesi olarak da bilinmektedir. Bölgenin güneyinde yoğun olmak üzere Toros dağlarının batı uzantısı olan Batı Toros dağları ve bunların kuzeye doğru sancak içlerine kadar giren uzantıları üzerinde yaylalar, kuzeye doğru gidildikçe ise birçok gölün ve ovanın bulunduğu kapalı ve yarı açık havzalar bulunmaktadır. Bu göllerin en önemlileri; kuzey bölümü Hoyran, güney bölümü Eğirdir Gölü olarak bilinen Eğirdir Gölü, Burdur Gölü, Salda Gölü ve Gölhisar Gölü'dür. Ovalar ise genellikle bahsi geçen göllere sınır olan ve bulundukları yerleşim biriminin adı ile anılan ovalardır.³

Harita 1. Hamid Sancağı 1830 Sınırları⁴

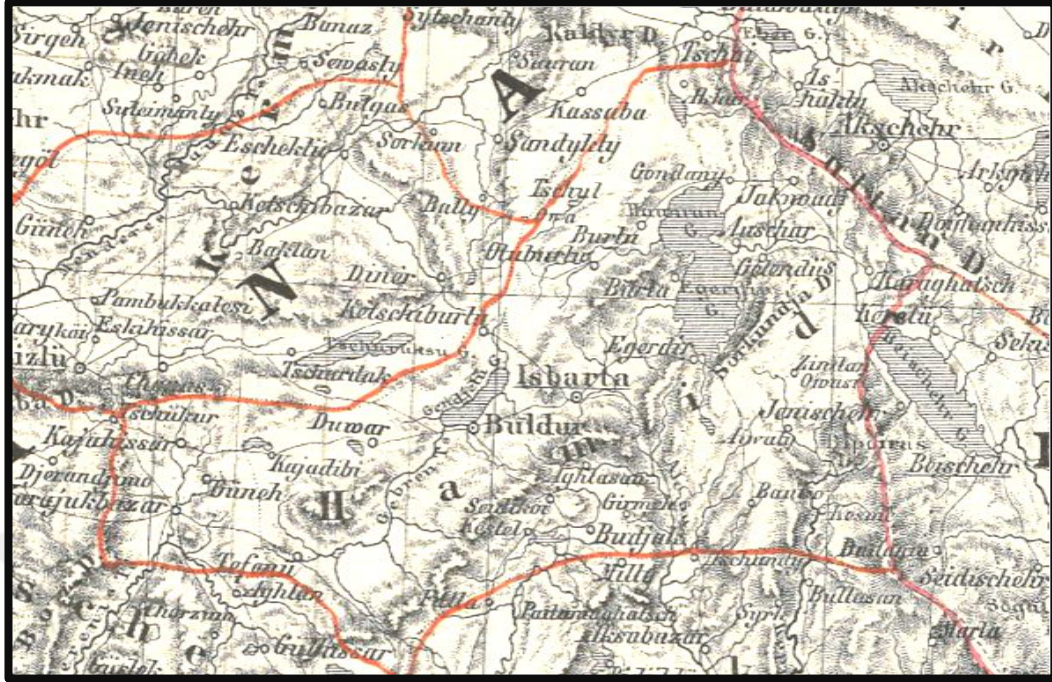

² BOA, HRT.h.0137, *Osmanlı Yol Haritası*, H.1309, pafta 1-2; BOA, HRT.h.0600, *Hamid Sancağı Haritası*, Isparta Mühendis Vekili Selahattin, 30 Kanun-i Evvel 1330, pafta 1-2 ; <http://www.kgm.gov.tr> T.C. KGM Türkiye Haritası 13'üncü Bölge-Antalya Paftası; <http://digitalcollections.nypl.org> Karte von Kleinasien, Richard Kiepert, C2. Afium Karahisar Paftası, C3. Konia Paftası, D2. Adalia Paftası

³ http://www.mta.gov.tr/v2.0/haritalar/fiziki_haritalar ; http://turkiyeharitasi.com/turkiye_fiziki_haritasi

⁴ Google Eart harita programından alınarak düzenlenmiştir.

Harita 2. Hamid Sancağı 1855 Sınırları⁵

1.1.2. Türklerin Fethinden Önceki Dönem (Pisidia)

Bölgenin ilk çağlardan beri insanlar tarafından yaşam alanı olarak kullandığı birçok yerinde yapılan yüzey araştırmaları ve kazılardan elde edilen bulgu ve bilgilere göre bilinmektedir.⁶ Sınırlarında tarih içerisinde değişiklikler olmakla birlikte Antik tarihi coğrafya ile uğraşanlar; Burdur Gölü'nün doğusunda kalan ve şu anki Isparta İli'ni oluşturan bölümünü Pisidia, batısında kalan ve Burdur İli'ni oluşturan kısmını ise Kabalia veya Kibyra olarak adlandırmaktadır (Bkz. Harita 3).⁷

Bununla birlikte Pisidia ve Kabalia bölgelerinin orjin halkının Solimler'e dayandığı ve Kabalia'nın da Pisidia'nın bir parçası olduğu, Strabon tarafından açıkça ifade edilmektedir. Strabon, Kabalia'nın Pisidia'ya dahil bir Solim arazisi olduğunu ve

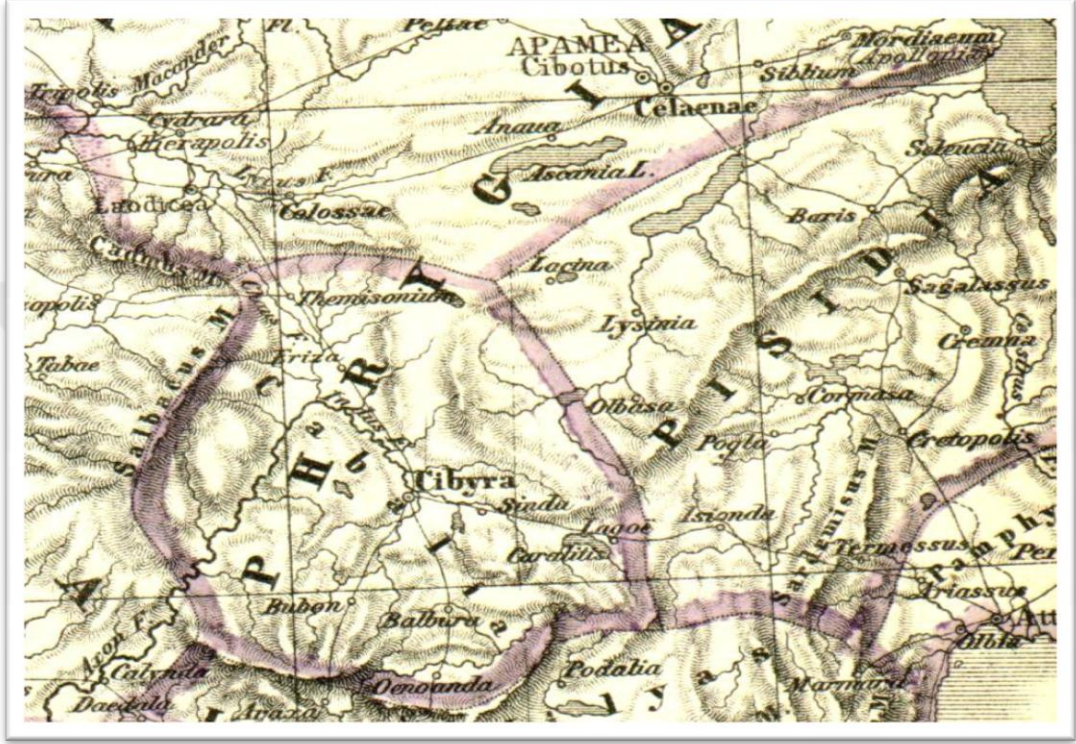
⁵ <http://www.lib.uchicago.edu/e/collections/maps/kiPERT/G7430-1855-K5-sheet2.html>, General Karte des Türkischen Reiches in Europa und Asien nebst Ungarn, Südrussland, den kaukasischen Ländern und West-Persien / entworfen u. bearbeitet von Heinrich Kiepert, Hamid bölümü alınarak düzenlenmiştir.

⁶ Mehmet Özsait, *İlkçağ Tarihinde Pisidya*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980, s.693; Mehmet Özsait, "Pisidya Bölgesinde Yeni Prehistorik İskân Yerleri I", *JFK (Anadolu Araştırmaları)*, IV-V, 1976,1977, s. 71-95; Mehmet Özsait, "1984 yılı Burdur-Isparta Tarihöncesi Araştırmaları", *AST(Araştırma Sonuçları Toplantısı)*, III, 1986, s. 389-408.

⁷ Heinrich Kiepert, *A Manuel of Ancient Geography*, G.A. Macmillan, translator, London 1881, s.77-79; J. A. Cramer, *A Geographical and Historical Description of Asia Minor*, v.2, Oxford University Press, London, 1832, s.267-269.

Lidya'lıların burada bir koloni oluşturduklarını, koloninin Pisidia'lılarla komşu olduğunu ve zamanla genişlediklerini, Kabalia adının da kaybolarak Kibyra'ya dönüştüğünü bildirmektedir. Buradan da anlaşılıyor ki Pisidia ile Hamidili bölgesinin sınırları aşağı yukarı birbirine tekabül etmektedir.⁸

Harita 3. Pisidia ve Kabalia⁹

Pisidia bölgesi, MÖ 9'ncü yüzyıl ile 7'nci yüzyıl başına kadar Frigia, MÖ 7'nci yüzyıl başından MÖ 546'ya kadar Lidia, MÖ 546-334 arası Pers, MÖ 334-281 arası Helen, MÖ 281-189 arası Seleukid, MÖ 189-129 arası Pergamon ve MÖ 129'dan MS 12'nci yüzyıl sonlarına kadar Roma ve Bizans dönemlerinde bazı bölgelerinin veya tamamının adı geçen devlet ve imparatorlukların yönetimi altında veya etki alanı içinde kalmıştır.¹⁰

Bölgenin Antik, Helen ve Roma- Bizans dönemlerinde öne çıkan site ve şehirleri Cibyra (Göhlisar), Sagalassus (Ağlasun), Antiochia (Yalvaç), Acriotery (Eğirdir), Prostanna, Baris, Timbrias (Aksu), Adada (Bavlu / Sütçüler), Conana (Gönen), Seleucia

⁸ Cramer, *age*, s.269, 288, "Pisidia Anadolu'nun (Vilayetin) bir parçası olan Isparta hükümetine (Hamid Sancağı) karşılık gelmektedir."

⁹ Kiepert, *age*'den alınmış ve düzenlenmiştir.

¹⁰ Cramer, *age*, s.286-288; F.G. Naerebout, *Religion in Hellenistic and Roman Asia Minor*, Research Seminar 2012-2013, www.ancient-history-online.info.

Sidera (Selef / Bayat), Olbasa (Belenli), Neopolis (Şarkikaraağaç), Limenia, Sabinea, Agrai (Agras / Atabey), Apollonia / Sozopolis (Uluborlu), Parlais (Barla), Bindaios (Findos / Küçükgökçeli), Comama (Ürkütlü) ve Cremna (Girme / Çamlık)'dır.¹¹

Bu şehirlerden Cibyra Antik, Helen ve erken Roma dönemlerinde Kabalia bölgesinin, Sagalassus ise güney Pisidia'nın merkezi olmuştur. Pisidia'nın kuzeydoğu sınırında yer alan Antiochia ise Pisidia'nın tarihsel öneme sahip şehirlerindendir. Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, I. Selevkos veya oğlu Antiochos I. Soter zamanında M.Ö. 3'ncü yüzyılda kurulmuş olabileceği tahmin edilmektedir. Meander (Menderes) üzerinde bulunan Magnesia'dan getirilen kişilerin buraya yerleştirilmesiyle burada bir koloni oluşturulmuştur. Şehir Roma döneminde önemini devam ettirmiş İmparator Augustos döneminde Antiochia merkez olmak üzere Pisidia içinde Parlais (Barla), Cremna (Girme), Comama (Ürkütlü) ve Olbasa (Belenli)'da Roma kolonileri kurularak bu koloni merkezleri yollarla birbirine bağlanmıştır. Havarilerden St. Paul ve Barnabas'ın buraya gelerek burada vaazlar vermesi Antiochia'yı önemli bir dini merkez haline getirmiştir. Bizans döneminde kilise listelerinde hep Pisidia'nın metropoliti olarak gösterilmiştir.¹²

1.1.3. Bölgenin Türkleşmesi

1.1.3.1. Türk-Bizans İlişkileri ve Bölgeye Yapılan Türk Akınları

Büyük Selçuklu devletinin kurulması ve sınırlarını Irak ve Suriye'ye kadar genişletmeleri Türklerin devlet olarak Bizans İmparatorluğu ile sınır olmalarını sağlamıştır. Bu nedenle Türk-Bizans ilişkileri daha yoğun hale gelmeye başlamıştır. Tuğrul Bey'in son dönemlerinde kendisi bizzat bulunmamakla birlikte bazı Türk emirleri Bizans sınırlarından içeri girerek akınlara başlamışlar ve sınırlara yakın olan istihkâmları tahrip ederek birçok ganimetlerle geri dönmüşlerdir.¹³

¹¹ Cramer, *age*, s.295-315; W. M. Ramsay, *Anadolunun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, MEB, İstanbul 1961, s.441-454.

¹² Cramer, *age*, s.301, 302, 305; Nermin Şaman Doğan, "Selçuklu ve Hamidoğulları Döneminde Isparta, Kültürel Ortam", *Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 22, 2009, s.71; Mehmet Özait, *Helenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985, s.131, 132.

¹³ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Yay. Haz. Refet Yinanç, TTK, Ankara, 2013, c.1, s.47-50.

Aynı yıllarda Bizans'ın batı sınırında Peçeneklerden sonra soydaşları Oğuzlar; Kumanlar'ın baskısı nedeniyle güney Rusya topraklarını terk ederek kitleler halinde Balkan Yarımadası'na girerek Bulgar toprakları, Makedonya ve Trakya'yı tahrip etmişlerdir. Fakat büyük bir salgın hastalık nedeniyle ölümler çok olmuş ve güçleri kırılmıştır. Bunların bir kısmı Tuna'nın gerisine çekilmiş, kalanlar da Bizans arazisinde iskân edilerek imparatorluğun hizmetine girmişlerdir.¹⁴

Asıl ilişkiler Sultan Alparslan (1063-1072) döneminde başlamıştır. Bizans sınırında gaza ile görevlendirilen Emir Gümüştekin ile beraber maiyetinde bulunan Afşin, Ahmed Şah ve birçok Türk beyleri Murad ve Dicle nehri havzalarındaki birçok şehri aldıktan sonra El-Cezire bölgesine inerek Nizip'i kuşatmış ve devamında Fırat'ı geçerek Adıyaman bölgesine girmiştir. Bu akınları sonrasında da devam ettiren Afşin ve arkadaşları Bizans'ın elinde bulunan Dülük (Gaziantep), Raban, Artah ve Keysum kalelerini almışlar ve buraları üs olarak kullanıp Bizans'ın Antakya Düklüğü'ne tabi olan şehirlere akınlar yapmaya devam etmişlerdir.¹⁵

Batı Anadolu'ya yapılan ilk Türk akınının Malazgirt Savaşı'ndan önce 1070 yılında Alparslan'ın eniştesi olan Erbasgan'ın isyan ederek maiyeti ile beraber Bizans'a doğru hareket etmesi ve Erbasgan'ı takip için Alparslan'ın Afşin'i görevlendirmesiyle olmuştur. Erbasgan'ın süratle hareket ederek İstanbul'a gelip Bizans'a sığınması neticesinde Erbasgan'ı yakalama ümidi kalmayan Afşin, Bizans içinde yürüyüşüne devam ederek Kapadokya içinden süratle Frigya (Menderes vadisi) bölgesine girmiş ve Honai (Honaz) ile Laodiceia (Eskihisar-Denizli) şehirlerini alarak Ege denizine kadar yağma ve istilasını devam ettirmiştir.¹⁶

Bölgeye yapılan Türk akınları esas olarak Malazgirt Savaşı'ndan sonra başlamıştır. Malazgirt'ten sonra yapılan antlaşmanın, Diyojen'in imparatorluktan tart edilmesi neticesinde bir hükmü kalmamıştır. Dolayısıyla Türk akınları yeniden başlatılmıştır. Bölgenin de içinde bulunduğu Anadolu'nun Batı ve Ege denizine kadar olan sahaların fethi Melikşah tarafından Kutalmış oğullarına tevdi edilmiştir. Bu görevi

¹⁴ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara, 2011, s.317.

¹⁵ Yinanç, *age*, c.1, s.51-52; Gregory Ebu'l-Farac, *Ebu'l-Farac Tarihi*, İng. Çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçe Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara, 1999, c.1, s.318; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, 2000, s.134,135.

¹⁶ Yinanç, *age*, c.1, s.60; Ebu'l-Farac, *age*, s.319.

Kutalmıçoğlu Melik Mansur ile Süleyman Şah ve maiyetindeki emirler sürdürmüşlerdir.¹⁷

Kutalmıçoğulları'ndan Melik Mansur'un 1077 de Melikşah'ın görev vererek üzerine gönderdiği Emir Porsuk tarafından öldürülmesinden sonra Süleyman Şah Batı Anadolu'daki fetihlerine devam etmiş Bizans payitahtındaki karışıklıklardan da yararlanarak¹⁸ bazı yerleri antlaşma yoluyla bazılarını da fethederek İstanbul'un Anadolu yakasına kadar gelmiştir.¹⁹

Süleyman Şah'ın önce Konya'yı devamında İznik'i payitaht yaparak Batı Anadolu'yu hâkimiyeti altına aldığı kaynaklarda belirtilmekle beraber bölgeler ve şehirlerle ilgili detaylı bilgiler verilmemiştir. Dolayısıyla çalıştığımız bölge Pisidia'da 1080'li yıllarda nerelerin tamamen Türklerin eline geçmiş, Türkmen yerleşimleri nereleri kapsamaktadır tam olarak bilinmemektedir.²⁰

Bununla beraber daha sonraki tarihlerde Bizans ve Haçlı kaynaklarınca aktarılan Bizans tarafından Türklerden tekrar geri alınan yerlere ve bölgeye yapılan seferlerde verilen bilgilere dayanılarak bazı değerlendirmeler yapılabilir.

1071'den başlayarak 1080 yılına kadar yaklaşık 10 yıl içinde Türkler'in Akdeniz ve Karadeniz sahillerinde bulunan bazı şehirler haricinde Anadolu'yu hâkimiyetleri altına almaları ve Avrupalı Hristiyanlar için çok önemli olan Hac (Kudüs)

¹⁷ Yinanç, age, c.1, s.77-79.

¹⁸ "Nicephorus Botanicus Kutalmıçoğlu Süleyman'ın desteğini alarak 4 ay İstanbul'u muhasara etti ve sonunda Patrik ve ahali kapıları açarak İstanbul'u Botanicus'a teslim ettiler (24 Mart 1078). Nikephoros Melissenos, Süleyman Şah'ın desteğini alarak kendisini İznik'te imparator ilan etti. Botanicus ve sonrasında Melissenos'un Süleyman Şah ile işbirliği yapmaları Türklerin Anadolu'daki fetihlerini kolaylaştırdı. 1080 yılında Süleyman Şah Kikya'dan Marmara'ya kadar bütün Anadolu'ya hâkim olmuştu." Ostrogorsky, age, s.322,328.

¹⁹ Yinanç, age, c.1, s.88.

²⁰ Bu durumu Mükrimin Halil Yinanç şöyle ifade etmektedir. "O esnada İstanbul'da eserlerini yazmakla uğraşan Bizans müverrihleri, İstanbul şehri ve İmparatorluğun iç olayları ile meşgul olduklarından dolayı hudutlarda ve bilhassa Anadolu'da geçen hadiselerle önem vermemişler, Anadolu'nun Türkler tarafından fethi hakkında hiç de tafsilatlı bir şey yazmamışlar ve yalnız pek muhtasar ve müphem bir şekilde Anadolu Bölgeleri'nin Bizans elinden çıktığından bahsetmişlerdir. Şimdiye kadar elimize geçmiş olan Süryani ve Ermeni kaynakları ise yalnız Anadolu'nun güney ve doğusundaki olayları kaydetmişlerdir. İslam kaynaklarına gelince; fetihlerin ceryan mahallinden uzak olan İran, Irak, Suriye ve Mısır gibi yerlerde yazılan ve bir kısmı vukuatın ceryanından pek çok sonra telif edilen umumi tarihlerde ise ancak uzaktan duyulmuş veya nesilden nesile ağızdan intikal etmek dolayısıyla gerçeklerden az çok ayrılmış muhtasar rivayetlerden ibarettir." Yinanç, age, s.95-96; Pisidia' da bulunan Sozopolis'in Türk hâkimiyetine geçişini Ramsay, George Finlay'e dayanarak verdiği bir bilgiye göre "1074 yılında Sozopolis'in (Uluborlu) bir antlaşma neticesinde Türkler'e geçmiş olabileceğini" belirtmekle beraber bu bilgiyi başka kaynaklar teyit etmemektedir. Ramsay, age, s.448.

Yolu'nun kapanması Hristiyan dünyasını ve Papa'yı harekete geçirmiş ve Haçlı Seferi kararı alınmıştır.²¹

Bu durum aynı zamanda Anadolu'yu Türkler'in hakimiyetine bırakan Bizans'ın da işine gelmiş ve İstanbul'a gelen beş büyük Haçlı ordusu ile İmparator Aleksios arasında "*Önceden İmparatorluk topraklarına dahil olan fakat Türkler tarafından işgal edilen yerlerden Haçlı orduları tarafından geri alınanlar Bizans'a teslim edilecek, İmparatorluk topraklarının ötesinde bulunan yerlerde ise vassallığı kabul edeceklerdi. Buna karşılık imparator haçlılara erzak temini ve savaş aletleri takviyesinde yardımcı olmayı taahhüt ediyordu.*" şartlarını içeren bir anlaşma yapılmıştır.²²

Birinci haçlı seferi güzergâhı Dorylaion (Eskişehir), İkonion (Konya), Kaisareia (Kayseri) ve Germanika (Maraş) üzerinden Antakya'dır.²³ Bu sefer Batı Anadolu bölgesinden geçmemekle birlikte,²⁴ bu seferi kendi lehine bir fırsata çevirmek isteyen Aleksios Batı Anadolu kıyı bölgelerini Türklerden geri almak için bir ordu ve donanma göndermiştir. Bu sayede Bizans Smyrna (İzmir), Efes, Sardes ve Lidia'nın birçok şehrini Türklerden geri almıştır.²⁵

1096 tarihinde başlayıp 1102'lere kadar devam eden Birinci Haçlı Seferi ve etkilerinin Anadolu'daki Türk gücü ve varlığını zayıflatması, Bizans'ın Türkler'in hâkimiyetine terk ettiği toprak ve şehirleri yeniden geri alma sürecini de başlatmıştır. Bu süreç Bitinia'dan başlayarak, Lidia ve Frigia ile devam ederek Pisidia sınırına kadar dayanmıştır.²⁶

1119 yılında Bizans imparatoru John Komnenos Philadelphia (Alaşehir) yolundan Menderes vadisine inerek Türkler'in elinde bulunan Leodiceia'yı (Eskihisar-Denizli) kuşatarak geri almış ve burada güçlü bir istihkâm oluşturmuştur. Bir yıl sonra aynı güzergâhı takip ederek Sozopolis'e (Uluborlu) gelmiş ve Türkler'in elinde bulunan

²¹ Ostrogorsky, *age*, s.334; Sait Kofoğlu, *Hamidoğulları Beyliği*, TTK, Ankara, 2006, s.6.

²² Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, TTK, Ankara, 2003, s.2; Ostrogorsky, *age*, s.336.

²³ Ostrogorsky, *age*, s.326.

²⁴ Mükrimin Halil Yinanç, Michaud'a dayanarak bu seferde Pisidia'da bulunan Antiochia'nın (Yalvaç) haçlılar tarafından alındığını yazmıştır. Yinanç, *age*, c.1, s.204.

²⁵ Altan, *age*, s.2; Ostrogorsky, *age*, s.336.

²⁶ Kofoğlu, *age*, s.8.

Sozopolis'i almış, buradan Attalia'ya (Antalya) doğru inerek Hierakoryphite²⁷ kalesini ve Antalya civarında bulunan birçok müstahkem mevkiyi ele geçirmiştir.²⁸

Türkler'in daha önce Bizans'ın ele geçirdiği Antalya civarındaki yerleri geri almaları ve özellikle Uluborlu'yu geri almak için girişimlerde bulunmaları İmparator John'u harekete geçirmiş ve 1142 yılında önce Antalya'ya gelmiş, bu civardaki düzeni sağladıktan sonra süratle Uluborlu'ya geçmiştir. Buradan hareketle Türklerle yakın ilişki içerisinde olan ve Pasgusa²⁹ Gölü'nde bulunan müstahkem adalarda yaşayan Rumları adalardan uzaklaştırarak buralara muhafızlarını yerleştirmiştir.³⁰

Bu yıllarda Anadolu Selçuklu Devleti ile Bizans sınırı olarak gözüken Uluborlu civarları bu bölgelerde bulunan Türkmenler tarafından sürekli ihlal ediliyor ve bizzat İmparator tarafından alınan ve asker yerleştirilerek güçlendirilen mevkiiler ya geri alınıyor veya zayıflatılarak Bizans içlerine sürekli akınlar yapılıyordu.³¹

Bu durumu tehdit olarak gören ve babasının ölümü üzerine tahta geçen İmparator Manuel Sultan Mesud'a bir tehditname, Sultan Mesud' da buna cevap olarak kendisini Akşehir'de beklediğini bildiren bir haber göndermiştir. Haberi alarak Süratle Akşehir'e hareket eden Manuel Akşehir öncesinde bir Türk birliğini yendikten sonra Akşehir'i almış ve Akşehir ile Konya arasında bulunan Andracman (Üçhüyük) mevkiinde bulunan Sultan Mesud'u da yenmiştir. Yenilgi üzerine Konya ötesine çekilen Sultan kendini emniyete almış fakat Konya'nın muhasara edilmesine mani olamamıştır. Konya'nın civarını yakıp yıkan ve Konya'yı kuşatan İmparator Konya içine girmeye muvaffak olamamış, Sultan'ın daha büyük bir kuvvetle geri geldiği haberini alınca da

²⁷ Hierakoryphite: Antalya'nın Kovanlık ve Karataş köylerinin yaklaşık dört km. kuzeyinde olduğu tahmin edilmektedir.

²⁸ Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates Historia*, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1995, s.8,9; Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historiası*, Çev. Işın Demirkent, TTK, Ankara 2001, s.6,7.

²⁹ Niketas ve Kinnamos'un *age*'lerinde geçen Pasgusa Gölü'nün Beyşehir Gölü'mü yoksa Ramsay'in çifté göl (Hoyran-Eğirdir) olarak belirttiği Limnai Gölü'mü (Eğirdir) olduğu ile ilgili araştırmacılar arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Niketas ve Kinnamosun *age*'lerini tercüme eden Işıltan ve Demirkent ile Kesik Pasgusa Gölü'nün Beyşehir Gölü, Arundell ve Yinanç Eğirdir Gölü olduğunu belirtirler. Ramsay ise Beyşehir Gölü olduğu kati gözükmüşse de vaka Beyşehir'den ziyade Limnai'ye (Hoyran - Eğirdir) işaret etmektedir der. Pasgusa Gölü ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Behset Karaca-Kadir Karacan, "Bölgenin Tarihi Coğrafyası İle İlgili Bazı Mülâhazalar ve Miryokefalon", Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, *Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Myriokephalon Savaşı Sempozyumu Özel Sayısı*, Isparta, Ekim 2014, s.155-161; Ramsay, *age*, s.433, 434; F.V.J.Arundell, *Discoveries in Asia Minor Including a Description of the Ruins of Several Ancient Cities and Especially Antioch of Pisidia*, London, 1834, v. 1, s. 337, 338.

³⁰ Khoniates, *age*, s.24,25; Kinnamos, *age*, s.19,20; Yinanç, *age*, c.1, s.260,261; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud dönemi*, TTK, Ankara, 2003, s.60.

³¹ Yinanç, *age*, c.1, s.263.

Tzibrelitzemani geçidinden geçerek Pasgusa gölüne oradan da Maiandros (Büyük Menderes) nehrinin kaynağına varmıştır. Türk topraklarından çıktığını zannederek burada mola vermiş fakat burada da Türklerle karşılaşmıştır.³²

Yine 1147-48 yıllarında vuku bulan İkinci Haçlı Seferi esnasında Fransa Kırallı Louis'in kuvvetleri hem Büyük Menderes Nehri havzasında hem de Cbyria sınırları içinden geçişleri esnasında Türkmenlerle karşılaşmışlar ve onların hücumlarına maruz kalmışlardır.³³

Bu hadiselerden sonra Pisidia ve Cbyria bölgelerinin tamamen fethinin yolunu açan Miryokefalon savaşına kadar bölgede Anadolu Selçuklu Devleti ile Bizans arasında kayda değer bir olay meydana gelmemiş olmasına rağmen; bölgede bulunan Türkmenlerin vur kaç ve istila akınları yaparak yerleşme alanlarını genişlettikleri ve bazı bölgelerde hâkimiyet sağladıkları söylenebilir.³⁴

Bizans ile Anadolu Selçuklu Devleti arasında sınır olarak görünen Konya-Akşehir-Eskişehir-İstanbul hattında Eskişehir civarı, yine Konya-Akşehir-Afyonkarahisar-Kütahya-İstanbul hattında Afyonkarahisar civarı ve Konya-Denizli-İzmir hattı üzerinde ise Uluborlu civarıdır. Belirtilen bu bölgelerde bulunan Uç Türkmenleri sürekli Bizans sınırlarından içeri girerek yağma akınları yapıyor ve Bizans'ın bu bölgelerini zayıflatıyorlardı.³⁵

İmparator Manuel bu akınlara engel olmak belki de bir yıl sonra Konya'ya yapacağı sefer için ön hazırlık olmasını düşünerek 1175 yılında Dorylaion (Eskişehir) ve Sublaion (Eldere, Uluborlu-Dinar arası) tahkimatlarını oluşturmuştur.³⁶

İmparator Manuel 1176 yılının ilkbaharında birliklerini yeni hizmete alınanlarla birlikte Rhyndakos'da toplamış, ayrıca Latinler ve Tuna İskitleri'nden oluşturduğu ücretli birliklerle de takviye ederek binlerce asker ve üç binin üzerinde araba ve

³² Kinnamos, *age*, s.36-52; Yinanç, *age*, s.263-265; Manuel'in Konya'dan dönüş güzergâhı ile ilgili bkz. Behset Karaca-Kadir Karacan, *agb*, s.164,165.

³³ Yinanç, *age*, c.1, s.269-271; Altan, *a.g.e*, s.85-93; Kofoğlu, *age*, s.16-17.

³⁴ Yaklaşık 30 yılı bulan bu sürede Anadolu'daki vuku bulan olaylarla ilgili geniş bilgi için bkz. Yinanç, *age*, c.1, s.272-306; Khoniates, *age*, s.75-86; Kinnamos, *age*, s.137-151, 209-211.

³⁵ Khoniates, *age*, s.119-122; Kofoğlu, *age*, s.19.

³⁶ Yinanç, *age*, c.1, s.306; Khoniates, *age*, s.122; Kinnamos, *age*, s.211-213.

öküzlerden oluşan büyük bir ordu oluşturmuş ve yaz aylarında Rhyndakos'dan harekete geçmiştir.³⁷

Manuel'in ordusu Frigia ve Leodicia'dan geçerek Honai'ye gelmiş ve burada İmparator Başmelek Mikhail Kilisesi'ni ziyaret etmiştir. Buradan hareketle Lampis üzerinden Kelenia, Khoma ve Miryokefalon'a gelmiş, Miryokefalon'dan sonra geçmesi gereken Tzibritze geçidinde II. Kılıç Arslan'ın ordusunun hücumuna uğrayarak büyük bir yenilgi almış ve Türkler'in anlaşma teklifini kabul etmiştir.³⁸

1.1.3.2.Bölgenin Fethi

Bölge dâhilinde vuku bulan Miryokefalon savaşının en önemli neticesi Birinci Haçlı Seferi sonrası Bizans'a geçmiş olan üstünlük tekrar Türklere geçmiştir. Bu savaş sonrasında sürekli el değiştiren bu bölgedeki Sublaion tahkimatı anlaşma gereği Manuel tarafından yıktırılmıştır. Manuel de kendisini toparlayamamış ve 1180 yılında ölmüştür. Miryokefalon Savaşı'nın kazanılmasında büyük yararlılıklar gösteren Uç Türkmenleri bölgedeki akınlarını artırmaya başlamışlardır.³⁹

1182 yılından itibaren Sultan Kılıç Arslan'ın teşviki ve desteği ile Uç Türkmenleri Uluborlu başta olmak üzere Burdur, Kütahya ve Eskişehir Bölgeleri'ni ele geçirmişlerdir. Hatta bir müddet için Antalya'yı kuşatmış iseler de almaya muvaffak olamamışlardır. Bu suretle bu bölgelerde kalıcı Türkmen yerleşimleri yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır.⁴⁰

1185-86 yıllarında II. Kılıçarslan sağlığında Türk geleneklerine uygun olarak sahip olduğu toprakları oğulları arasında taksim etmiş. Bölge Uluborlu merkez olmak üzere en küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'e verilmiştir. I.Gıyaseddin Keyhüsrev bu tarihten sonra Uluborlu'ya yerleşmiştir. Bu sıralarda Kudüs'ün Selahattin Eyyubi

³⁷ Yinanç, *age*, c.1, s.307; Khoniates, *age*, s.123; Kinnamos, *age*, s.214.

³⁸ Yinanç, *age*, c.1, s.307-310; Khoniates, *age*, s.123-124; Miryokefalon Savaşı'nın yapıldığı yerle ilgili birçok tez ileri sürülmektedir. Tarihçiler ve araştırmacılar arasında ittifak sağlanmış da değildir. Bizim kanaatimize göre en güçlü tez, savaşın Ramsay ve Osman Turan'ın ifade ettiği yer olan Kumdanlı'dır. Bkz. Behset Karaca-Kadir Karacan, *agb*, s.149-171. Savaş yeri ile ilgili daha geniş bilgi ve karşılaştırma için ayrıca bkz. Abdülhaluk Çay, "Myriokefalon/Karamıkbeli Zaferi(16-17 Eylül 1176)", s.7-17, Ramazan Topraklı, "Kemer Boğazı (Miryokefalon) ve Yenice Sivrisi Zaferi", s.37-54, Tuncer Baykara, "İllerin Kendilerine Çekmek İçin Yarıştığı Savaş: Myryakefalon", s.57-59, Abdullah Bakır, "Myriokephalon Savaşı Esnasında Anadolu'da siyasi Durum ve Uluborlu Coğrafyasında Savaşın Yeri", s.71-96, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, *Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Myriokephalon Savaşı Sempozyumu Özel Sayısı*, Isparta, Ekim 2014.

³⁹ Yinanç, *age*, c.1, s.311-319; Kofoğlu, *age*, s.21,22.

⁴⁰ Yinanç, *age*, c.1, s.320; Kofoğlu, *age*, s.22.

tarafından fethedilmesi Hristiyan dünyasını harekete geçirmiş ve Papa III. Clemens, 1188 yılında yeni bir haçlı seferi yapılması için Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'ya, İngiltere kralı Arslan yürekli Richard'a ve Fransa kralı Philippe Auguste'ye çağrıda bulunmuştur.⁴¹

1189 sonlarına doğru harekete geçen Alman imparatoru 1190 Mart'ında gemilerle Çanakkale boğazını geçerek Balıkesir'e ulaşmış, Buradan itibaren Manuel'in Miryokefelon savaşındaki takip ettiği yolu takip ederek (Akhisar - Alaşehir - Denizli-Dinar - Uluborlu) Miryekefalon Savaşı'nın olduğu geçide girmeden Sultan Dağları üzerindeki zorlu geçitlerden geçerek Akşehir üzerinden Konya önlerine gelmiştir. Bu sefer esnasında Dinar - Uluborlu arasında (muhtemelen Çapalı Yaylasında), Akşehir civarında ve Konya öncesinde I.Gıyaseddin Keyhüsrev'e bağlı Türkmenler ve kendisine destek için gelen Kutbettin Melikşah'ın sevk ve idare ettiği Türkler ile Haçlı ordusu arasında mücadeleler olmuştur. Daha sonra Sultan II. Kılıçarslan'la anlaşmaya varan Alman imparatoru Barbarossa altı gün dinlendikten sonra Konya'dan ayrılmış ve yoluna devam etmiştir.⁴²

Büyük oğlu Kutbeddin'in Konya'ya kadar gelmesinden rahatsız olan II. Kılıçarslan Konya'dan ayrılarak Uluborlu'ya en küçük oğlu Gıyaseddin'in yanına gitmiş ve sonra beraber tekrar Konya'ya gelmişlerdir. İyice yaşlanan ve yorulan II. Kılıçarslan rahatsızlanmış ve vefat etmiştir. 1192 yılında babasının vefatı üzerine Konya'da bulunan Gıyaseddin Keyhüsrev tahta geçmiş fakat 4 yıl boyunca kardeşleriyle taht için mücadele etmiştir.⁴³

Konya'yı sulh yoluyla ele geçiren Gıyaseddin'in ağabeyi II. Rükneddin Süleyman 1196 yılında tahta geçmiş, devletin birlik ve beraberliğini sağlamış, devleti tekrar eski gücüne kavuşturmuştur. Rükneddin Süleyman'ın vefat etmesi üzerine 1204 de küçük yaştaki oğlu III. Kılıçarslan tahta geçmiş, 11 ay tahtta kalmış onun döneminde Türkmenler Isparta ve Eğirdir'i ele geçirmişlerdir. III. Kılıçarslan'ın yaşının küçük

⁴¹ Yinanç, *age*, c.1, s.332-334; Kofoğlu, *age*, s.22; Abdülkerim Özeydin, "Kılıç Arslan II", *TDVİA*, C.25, s.401,402.

⁴² Yinanç, *age*, c.1, s.337-343; Kofoğlu, *age*, s.23,24; Özeydin, *agm*, s.401,402, G.A. Loud, *The Crusade of Frederick Barbarossa The history of the expedition of the emperor Frederick and related texts*, s.170,171; Ramsay, Pektaş, *age*, s.139,140; Tuncer Baykara, I. *Gıyaseddin Keyhüsrev*, TTK, Ankara, 1997, s.14.

⁴³ Yinanç, *age*, c.1 s.346-347; Kofoğlu, *age*, s.23,24; İbni Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, çev. M.Nuri Gençosman, Uzluk Basımevi, Ankara 1941, s.23; Yazıcızade Ali, *Tevahir-i Al-i Selçuk (Oğuzname - Selçuklu Tarihi)*, Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2009, s. 170-174.

olması dolayısıyla başta Mübarezeddin Ertokuş ve Yağı Basan'ın oğulları olmak üzere Selçuklu ileri gelenleri ve bilhassa daha önce idaresi altında bulundukları Uç Türkmenler'inin (Uluborlu, Denizli) Beyleri, İstanbul'da kayınpederinin yanında bulunan Gıyaseddin Keyhüsrev'e devletin başına geçmesi için haber göndermişlerdir. Keyhüsrev bu haber üzerine Uluborlu'ya gelmiş ve burada Uç Türkmenleri'nden oluşturduğu ordusuyla Konya'ya hareket etmiş 1205 yılında tahtı devralmış, yeğeni Kılıçarslan'ı da Tokat'a göndermiştir. Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci saltanat döneminde önce Denizli, Honaz ve Menderes ırmağının aşağı bölgesini Akdeniz'e kadar ele geçirmiş, ardından da Antalya'yı kuşatarak 1207 yılında fethetmiş valiliğine de Mübarezeddin Ertokuş'u getirmiştir.⁴⁴

1211 yılında İznik Rum İmparatoru Laskaris'e karşı sefer başlatmış. İki ordu Alaşehir yakınlarında karşılaşmış. Selçuklu ordusu savaşı kazandığı esnada savunmasız bırakılan sultan bir Frenk askeri tarafından öldürülmüştür. Keyhüsrev'in ölmesi üzerine Selçuklu ordusu dağılmış ve yenilmiştir. Keyhüsrev'in ölümünden sonra Konya tahtına büyük oğlu İzzeddin Keykavus oturmuştur. İzzeddin Keykavus kardeşi Alaeddin Keykubat ile taht mücadelesi için uğraşırken Antalya yeniden Hristiyanlar'ın eline geçmiştir.⁴⁵

1216 yılında Antalya'yı kuşatarak tekrar geri alan İzzeddin Keykavus vefat edince yerine 1220'de Malatya'da bulunan kardeşi Alaeddin Keykubat Konya tahtının sahibi olmuştur. Tam bu sıralarda Moğollar, Orta Asya'dan başlayarak önüne çıkan bütün engelleri ve güçleri yakıp yıkarak gelmeye başlamışlar Maverünnehir ve Horasan'a girerek Harzemşahlar Devleti'ni ortadan kaldırmışlardır.⁴⁶

Bu bölgelerde yaşayan Oğuz boylarının ekseriyeti buraları terk ederek Anadolu'ya gelmişlerdir. Yeni gelen bu güçler yeni fethedilen uç bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Alaeddin Keykubat gelmekte olan bu Moğol tehdidine karşı tedbirler almaya başlamıştır. Yine Moğol tehdidinden kaçarak ordusuyla önce Azerbaycan daha sonrada Anadolu'ya doğru giriş yapan Harezm Devleti'nin son hükümdarı Celaeddin Mengübirdi Moğollara karşı Alaeddin Keykubat'la anlaşması gerekirken öyle

⁴⁴ Yinanç, *age*, c.1, s.357-384; Kofoğlu, *age*, s.24-27; İbni Bibi, *age*, s.34-44; Yazıcızade, *age*, s. 215-240.

⁴⁵ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Yay. Haz. Refet Yinanç, TTK, Ankara, 2014, c.2, s.13-14, 31-32; İbni Bibi, *age*, s.46-48; Yazıcızade, *age*, s. 241-247.

⁴⁶ Yinanç, *age*, c.2, s.32-50, Kofoğlu, *age*, s.29-31; İbni Bibi, *age*, s.48-56; Yazıcızade, *age*, s. 247-249.

yapmamış, 1230 yılında Erzincan Yassı Çemen Ovası'nda Selçuklu ordusuyla Harezm ordusu karşı karşıya gelmiş, Harezm ordusu büyük kayıplar vererek mağlup olmuştur. Birçok Harezmlî komutan da esir alınmıştır. Bu savaştan sonrada Moğollar'a karşı koyabilmek için hazırlıklarını sürdüren ve çeşitli tedbirler alan Alaaddin Keykubat, 1237'de zehirlenerek öldürülmüştür. Alaaddin Keykubatın bu şüpheli ölümü üzerine en büyük oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıkarılmıştır. Beceriksiz bir yönetim sergileyen II. Gıyaseddin Keyhüsrev, yine beceriksiz ve tecrübesiz komutan ve devlet adamlarını göreve getirmiş ve bunlar tarafından devlet idare edilmeye başlanmıştır. Bunun neticesi olarak 1243 yılında Sivas ile Erzincan arasındaki Köseadağ mevkinde seksen bin kişilik Selçuklu ordusu yirmibeş-otuz bin kişilik Moğol ordusu karşısında bozguna uğramış ve beceriksiz komutanlarla birlikte II. Gıyaseddin Keyhüsrev' de savaş alanını terk ederek kaçmıştır. Bu yenilgi neticesinde Anadolu Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki hâkimiyeti sona ermiş ve Moğollar'a yıllık vergi vererek mevcudiyetini devam ettirmiştir. Adeta koca devlet Moğol emir ve beylerinin oyuncağı haline gelmiştir.⁴⁷

1245 yılında II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölmesi üzerine zaten can çekişen devlet 11, 9 ve 7 yaşlarındaki Keyhüsrev'in çocuklarına kalmıştır. Bunlar yaş sırasına göre II. İzzeddin Keykavus, Rükneddin Kılıçarslan ve Alaaddin Keykubad'dır. Devlet adamları tarafından 11 yaşındaki II. İzzeddin Keykavus İkamet ettiği Uluborlu'dan alınarak yolda Akşehir'in Altıntaş Köyü'nde tahta geçirilmiş ve Konya'da da merasim yapılmıştır. Uzun yıllar Moğollar'ında etkisiyle taht kavgası devam etmiştir.⁴⁸

1254 yılında II. Alaaddin Keykubat Erzurum'da zehirletilerek öldürülmüş, diğer iki kardeş arasında sürekli olarak taht kavgası devam etmiştir. Bir ara IV. Rükneddin Kılıçarslan Moğol emiri Baycu Noyanın yardımıyla tahtı ele geçirmiş fakat Baycu Noyanın Konya'dan ayrılmasını müteakip Keyhüsrev tekrar Konya'ya gelerek Uç Türkmenleri'nin ve İznik İmparatoru'nun desteğiyle tahta oturmuştur. Bu sefer Moğol güçleri Alıncak Noyan komutasında Konya'yı kuşatmışlardır. Önce Antalya'ya sonra da gemiyle İstanbul'a kaçan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yerine tekrar 1262 yılında, IV. Kılıçarslan Konya tahtına geçmiştir. 1246 yılından beri devam eden saltanat kavgaları

⁴⁷ Yinanç, *age*, c.2, s.75-91, 131-188, Kofoğlu, *age*, s.31-36; İbni Bibi, *age*, s.56-68; Yazıcızade, *age*, s. 247-262.

⁴⁸ Yinanç, *age*, c.2, s.191-224, Kofoğlu, *age*, s.36-45; İbni Bibi, *age*, s.68-84; Yazıcızade, *age*, s. 263-274.

nedeniyle, göçlerle gelenlerin katılımıyla da nüfusları ve güçleri iyice artan Göller Bölgesi, Denizli ve Antalya arasındaki Türkmenler'in başlarında bulunan uç beyleri Mehmed, İlyas, Ali, Sevinç ve Salur beyler Moğolların tahta geçirdiği IV. Kılıçarslan'ın saltanatını tanımamışlardır. Bunun üzerine IV. Kılıçarslan Mehmed Bey'in damadı Ali Bey'i Türkmenler'in beyliğine getirileceği vaadiyle kandırmış ve kendi tarafına gelmesini sağlamıştır. Ali Bey'in öncülüğündeki Selçuklu ve Moğol güçleri Dalaman ovasında Mehmet Bey idaresindeki Türkmenleri yenmiştir. Dağlara çekilen Mehmet Bey canının bağışlanacağı teminatıyla teslim olmuş fakat Uluborlu Kalesi'nde öldürülmüştür. İlyas, Salur, Sevinç Beyler ve birçok Türkmen reisi esir edilmiştir. Ali Bey de ihanetinin bedeli olarak Uç Türkmenleri'ne Bey olarak tayin edilmiştir. Daha sonra Kerimüddin ili olarak da adlandırılan Karaman bölgesi Türkmenleri Kerimüddin Karaman, Zeynülhac ve Bonsuz idaresinde isyan etmiş, onlar da yenilerek Zeynülhac ve Bonsuz Konya'da asılarak öldürülmüşlerdir.⁴⁹

1276 yılında tekrar isyan eden Karamanoğlu Mehmed Bey Selçuklu Moğol güçlerini yenerek büyük bir başarı kazanmıştır ve diğer Türkmen beyleri Eşref, Menteşe ve Hamidoğulları Beyleri de Mehmet Bey'le birlikte hareket etmişlerdir. Artık devlet otoritesinin kalmaması nedeniyle kendini güçlü hisseden uç beyleri kendi başlarının çaresine bakmaya ve yer yer isyan ederek de kendi başlarına hareket etmeye başlamışlardır.⁵⁰

İsyanların artması ve Türkmen beylerinin hiçbir otoriteye bağlı olmaksızın güçlenmeye başlamaları neticesinde, 1292'de Moğol İlhanlı hanı Geyhatu büyük bir ordu ile Anadolu'ya gelmiş ve önce Karamanoğulları Bölgesi'ne sonra sırasıyla Eşrefoğulları (Beyşehir), Denizli ve Menteşe (Aydın) yörelerinde bulunan şehir ve kasabaları yakıp yıkmış ve birçok Türkmen'i de kılıçtan geçirmiş veya esir alarak Konya'ya getirmiştir. Oradan da hareketle İran'a dönmüştür. Tamamen Moğol İlhanlı Hanları'nın idaresi altına giren Selçuklu idaresi ve Anadolu, Erzincan'a yerleşen ve masrafları Selçuklular tarafından karşılanan bir Moğol ordusunun denetim ve gözetiminde idare edilir hale gelmiştir.⁵¹

⁴⁹ Yinanç, *age*, c.2, s.227-266, Kofoğlu, *age*, s.45-49.

⁵⁰ Yinanç, *age*, c.2, s.267-315, Kofoğlu, *age*, s.52-62.

⁵¹ Yinanç, *age*, c.2, s.325-348, Kofoğlu, *age*, s.65-71.

1.1.4.Bölgede Kurulan Hamidoğulları Beyliği

Bölgeye adını veren Hamid Beyin Anadolu Selçuklu sultanı I.Alaadin Keykubat'ın son dönemlerinde aşiretiyle birlikte Anadolu'ya gelerek hizmetine girdiği ve Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Isparta ve Burdur yöresine uç beyi tayin edildiği rivayet edilmektedir. Hamid Bey ilk olarak 1291 yılında bağımsız bir beylik kurmak için harekete geçmiş fakat Sultan II. Mesut'un yardım çağrısına icabet ederek Anadoluya gelen İlhanlı Hükümdarı Geyhatu Han'ın Eğirdir, Isparta ve Burdur yörelerini tahrip etmesi neticesinde başarılı olamamıştır. Sonrasında İlhanlı'da hanlığa gelen Gazan Han'ın Sultan II. Mesut'u azletmesi nedeniyle oluşan boşluktan yararlanarak 1297 yılında Uluborlu merkez olmak üzere Isparta, Burdur, Eğirdir, Ağros, Gönen, Barla ve Keçiörlü'nün içinde bulunduğu bölgede bağımsızlığını ilan ederek beyliğini kurmuştur. Hamid Bey'in sağlığında Beyliğin sınırları Yalvaç, Karaağaç (Şarkikaraağaç), Afşar, Pavlu (Sütçüler), İncir ve Ağlasun'u içine alacak şekilde genişlemiştir.⁵²

Hamid Bey'in ölümünden sonra kısa bir süre daha Uluborlu merkez olmak üzere beyliğin başında Hamid Bey'in oğlu İlyas Bey bulunmuştur. İlyas Bey'den sonra beyliğin başına geçen İlyas Bey'in büyük oğlu Feleküddin Dünder Bey beyliğin yönetim merkezini Eğirdir'e taşımıştır. Dünder Bey beyliğin sınırlarını yirmi küsur yıl içerisinde batıda Asikaraağaç (Acıpayam), Irla (Yeşilova), Tefenni ve Gölhisar güneyde Korkuteli ve Antalya dahil olmak üzere genişletmiştir. Bu sayede bilhassa Sultan Alaaddin Keykubat döneminde çok önemli hale gelen Konya - Eğirdir - Antalya ticaret yolunu kontrol etmiş ve beyliğin hem askeri hem de ticari yönden güçlü hale gelmesini sağlamıştır. Fakat bu durum İlhanlılar'ın Anadolu genel valisi Demirtaş Noyan'ı rahatsız etmiş ve Dünder Bey üzerine yürüyerek onu Antalya'ya kadar takip etmiştir. Antalya'da kardeşi Yunus Bey'in oğlu Mahmud Bey'e sığınan Dünder Bey bizzat Mahmud Bey tarafından Demirtaş'a teslim edilmiş ve öldürülmüştür (1326).⁵³

Dünder Bey öldürüldüğünde oğullarından olan Çelebi Mehmed Bey Gölhisar'da hüküm sürmektedir. Diğer oğlu İshak Bey ise Mısırdaki bulunmaktadır. Bir müddet zaafiyete uğrayan beyliğin başına İshak Bey'in oğlu Hızır Bey babası adına beyliğin

⁵² Kofoğlu, *age*, s.75-80, Sait Kofoğlu, "Hamidoğulları XIII. Yüzyılın sonlarına doğru Isparta, Burdur ve Eğirdir yöresinde kurulan Türkmen beyliği", *İslam Ansiklopedisi*, TDVİA, c.15, s.471,472.

⁵³ Kofoğlu, *age*, s.179-210; Kofoğlu, *agm*, c.15, s.472.

başına geçmiş ve beyliği yeniden güçlendirerek Beyşehir, Seydişehir, Akşehir ve Doğanhisar'ı beylik topraklarına ilave etmiştir. 1328 yılında Mısır'dan dönen Mübarizüddin İshak Bey beyliğin başına geçmiştir. 1332-33'lü yıllarda Anadolu'ya seyahet eden İbn-i Batuta İshak Bey'i Eğirdir'de, İshak Bey'in kardeşi Çelebi Mehmet Bey'i ise Gölhisar'da ziyaret etmiştir. Babasından sonra Uluborlu'dan tekrar Eğirdir'e gelerek beyliğin başına geçen Hızır Bey döneminde imar faaliyetlerine önem vermiş ve ömrünü ilmi ve dini hizmetlere adanmıştır. Beylik görevini de bu sıralarda Burdur Bey'i olan Gölhisar Bey'i Çelebi Mehmet Bey'in torunu Hüsameddin İlyas Bey üstlenmiştir. İlyas Bey zamanında Karamanoğulları ile önce iyi giden ilişkiler sonrasında bozulmuş ve Karamanoğlu Alaaddin Bey Felekabad (Eğirdir) üzerine yürüyerek ele geçirmiş ve tahrip etmiştir. Bu durum karşısında Germiyanoglu Süleyman Şah'a sığınan İlyas Bey, sonrasında Germiyanoglu ve Osmanlı Sultanı I. Murad'dan aldığı destek ile tekrar topraklarını geri almıştır. İlyas Bey'den sonra Bey olan oğlu Kemalettin Hüseyin Bey zamanında da Karamanoğlu Beyliği ile ilişkiler düzelmemiş ve sürekli toprakları Karamanoğulları tarafından tehdit edilmiştir. Bu durum karşısında I. Murad'dan koruma talep eden Hamidoğlu Beyliği sonunda Karamanoğlu ile sınır olan Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Yalvaç ve Karaağaç beldelerini 80.000 bin altın karşılığında Osmanoğulları idaresine terketmiştir. Böylece bölgenin Osmanoğullarına geçiş süreci de başlamıştır⁵⁴.

1.1.5. Bölgenin Osmanlılar'a Geçişi

Osmanlılara satılarak verilen beldeler Osmanoğulları ile Karamanlılar arasında da sorun olmaya devam etmiştir. Nitekim 1386 yılında Karamanlılar üzerine yürüyen I. Murad sefer dönüşü Eğirdir'i ele geçirmiş, Osmanlı himayesini kabul eden Hüseyin Bey Isparta, Keçiözü, Uluborlu, Burdur ve Gölhisar beldelerinde hüküm sürmeye devam etmiştir. Nitekim Hüseyin Bey 1389 Kosova Savaşı'na oğlu Mustafa Çelebi maiyetinde 2000 kişilik bir okçu birliği ile destek vermiştir. Fakat sonrasında Osmanlı'nın başına geçen Yıldırım Beyazıt, 1390-91 yılında Karamanoğlu Alaaddin Bey'in tekrar Hamid topraklarına saldırması nedeniyle çıktığı seferde Hamidili'nin tamamını almış ve idaresini oğlu İsa Çelebiye vermiştir. Osmanlı hakimiyetine geçen Hamidoğulları toprakları Hamidili (Hamid sancağı) olarak Anadolu Beylerbeyliğine dahil olmuştur.⁵⁵

⁵⁴ Kofoğlu, *age*, s.179-210; Kofoğlu, *agm*, c.15, s.472, 473.

⁵⁵ Kofoğlu, *age*, s.179-210; Kofoğlu, *agm*, c.15, s.474.

1402 yılında Yıldırım Beyazıt'ın Ankara savaşı yenilgisinden sonra bölgede bulunan Uluborlu ve Eğirdir'in Timur tarafından tahrip edilerek yağmalanmasına rağmen, sonrasında tekrar Osmanlılar bölgeye hâkim olmuşlardır.⁵⁶

⁵⁶ Neşet Çağatay, "Timurlenk'in Eğridir Seferi", *Ün Isparta Halkevi Mecmuası*, sy.118, Isparta, 1944, s.1643-46; Hasan Fehmi Turgal, "Aksak Timur'un Eğridir'i Zaptı", *Ün Isparta Halkevi Mecmuası*, sy.38, Isparta, 1937, s.534.

1.2. OSMANLI TAHRİRLERİ

1.2.1. XV-XVI. Yüzyıl Tahrirleri

Osmanlı Devleti'nde özel hukuki statüsü olan bölgeler ve yerler dışında tımar sisteminin gereği olarak yeni fethedilen yerlerde fetihten hemen sonra, diğer yerlerde ise padişahın değişmesi, gelir kaynaklarındaki değişme ve benzer nedenlerle tahrirler yapılmıştır. Tahrirler tahrir yapılacak yer için görevlendirilen ve eline ferman verilen tahrir eminleri tarafından yapıldı. Tahrir için görevlendirilenler; bölgede ilk defa tahrir yapılıyor ise araziye önce padişah, vezir ve sancak beylerine mahsus haslar, zeametler, tımarlar, padişah vakıfları, diğer vakıflar ve mülkler olmak üzere kısımlara ayırır ve tahrir bu ayrımlara göre, yok eğer daha önce tahrir yapılmış bir yer olup tahrir yenileniyor ise oluşmuş olan değişikliklere göre tanzim ederlerdi. Tahrir görevlileri tahrir bölgelerinde bulunan şehir, kasaba, köy ve mezraları birer birer dolaşarak buralarda ikamet eden vergi ile mükellef olanların ve mükelleflik yaşında olmasına rağmen belirtilen bir sebep (pirifani, imam, şeyh, alil, kötürüm, mecnun v.s. gibi) nedeniyle vergiden muaf olanların künyelerini ve bunların tüm mahsullerinin yıllık hasılını ve vermekle yükümlü oldukları vergileri, her bir birim için ayrı ayrı yazarak defterlere kaydetmişlerdir. Genelde tek bir sancağı kapsayan bu defterlere mufassal defterler, bu mufassal defterlere dayanılarak tanzim edilen ve bir eyaleti kapsayan defterlere de icmal defterleri denilmiştir.⁵⁷

Hamideli yöresinde de Hamid Sancağı adı altında XV. Yüzyıldan itibaren tahrirler yapılmıştır. Bu tahrirlerin tam olarak ne zaman başladığı ile ilgili kesin bir tarih verilememekle beraber Hamid Sancağı ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan en eski defter TT.30 numara ile kayıtlı 1478 tarihli tahrir defteridir. XV ve XVI. yüzyıllara ait 2'si Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyudu Kadime Arşivi'nde 14' ü Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde olmak üzere 16 adet tahrir defteri bulunmaktadır. Bu defterlerden 13'ü sadece Hamid Sancağı'na aittir. TT.107 numaralı defter Teke, Hamid ve Alaiye sancaklarına, TT.438 numaralı defter 9 sancağın oluşturduğu Anadolu Vilayeti'ne (Eyalet) ve TT.176 numaralı defter ise Menteşe, Aydın ve Hamid sancaklarına ait olan defterlerdir (Bkz. Tablo 1).

⁵⁷ Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1995, s.VIII.

Bu defterlerden TT.30, TT.994, TT.121 ve TK.51 numaralı defterler bütünüyle Zeki Arıkan, kısmen Behset Karaca, MAD 3331 numaralı defter Karaca ve TT.176 numaralı defter Karaca ve Serkan Sarı tarafından çalışılmış ve değerlendirilmiştir⁵⁸. TT.438 numaralı defter ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından iki cilt olarak dizinli ve sonuna aslı da ilave edilerek yayınlanmıştır. Biz de bu defterler ve bunlara dayalı çalışmalardan yerine göre konumuzla ilgili olarak zaman zaman istifade ettik.⁵⁹

Tablo 1. XV-XVI. Yüzyıl Hamid Sancağı Tahrir Defterleri⁶⁰

Arşiv Yeri Numarası	Sayfa Adedi	Defter Çeşidi	Defter Tarihi	Defterin Ait Olduğu Yerler (Sancak)
BOA.TT.30	639 s.	Mufassal	1478	Hamid
BOA.TT.994	406 s.	Mufassal	1501	Hamid
BOA.MAD.3331	162 s.	Evkaf	1501	Hamid
BOA.TT.107	258 s.	İcmal	1520	Teke, Hamid, Alaiye
BOA.TT.121	573 s.	Mufassal	1523	Hamid
BOA.TT.438	814 s.	Muhasebe-İcmal	1530	Kütahya, Karahisar-ı Sahib Sultanönü, Hamid, Ankara, Kastamonu, Kengiri, Bolu, Kocaeli
BOA.TT.159	168 s.	Müsellem-Piyadegan	1530/31	Hamid
BOA.TT.176	271 s.	Cema'at (Yörükhan)	1532	Menteşe, Aydın, Hamid
BOA.MAD.22417	42 s.	Evkaf	1544	Hamid
BOA.TT.244	175 s.	Müsellem-Piyadegan	1545/46	Hamid
BOA.TT.349	214 s.	Müsellem-Piyadegan	1563/64	Hamid
TK.KKA.51	348 v.	Mufassal	1568	Hamid
TK.KKA.566	116 v.	Evkaf	1570	Hamid
BOA.TT.609	194 s.	Müsellem	1583/84	Hamid
BOA.TT.626	285 s.	Müsellem-Mensuhut	1586/87	Hamid
BOA.TT.1016	112 s.	Müsellem	Tarihsiz	Hamid

⁵⁸ Zeki Arıkan, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1988; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2012; Behset Karaca, "XVI. Yüzyılda Gölhisar Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, *I. Burdur Sempozyumu Bildiriler*, 16-19 Kasım 2005, c. 1, s. 759-774; Behset Karaca, "XVI. Asırda Batı Toroslar'da (Güney Batı Anadolu) Yörükler" Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Denizli, Eylül 2006, s. 111-124; Behset Karaca, *1501'de Hamid Sancağı Vakıfları*, T.C. Burdur Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Burdur 2014; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2002; Serkan Sarı, "XV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe, Hamid Ve Teke Sancağı Yörükleri," T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Isparta 2008.

⁵⁹ Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri*, c.1, 2, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1993.

⁶⁰ Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri*, c.I, s.12,13; Osman Yıldırım, vd, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul 2000, s.154; Arıkan, *age*, s.1-14; Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası*, s.2-9; Karaca, *1501'de Hamid Sancağı Vakıfları*, s.41-42. Arıkan ve Karaca farklı mülâhazalarla TT.30'un 1478 tarihinde düzenlendiğini ve bu defter içerisindeki atıflardan öncesinde de tahrir defterinin veya defterlerinin olması gerektiğini belirtmektedirler.

1.2.2. XIX. Yüzyıl Tahrirleri

Osmanlıda XIX. yüzyılın başlarında savaşlar, iç isyanlar ve mali sıkıntılar sebebiyle idari, mali ve askeri alanlarda köklü değişikliklerin yapılması ve bununla ilgili olarak yeni düzenlemelere gidilmesi zaruri hale gelmiştir. 1808 yılında padişah olan II. Mahmud, amcası III. Selim'in başlatmış olduğu ıslahatları devam ettirmek arzusundadır. Fakat bunun en büyük engelinin yeniçeri ocağı olduğunu çok iyi bilmektedir. 1826 yılında yeniçeri ocağını tamamen lağvederek yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adı altında yeni bir askeri teşkilat kurdu.⁶¹

Devletin ıslahatlara devam edebilmesi, yeni kurulan askeri teşkilata asker ve mali kaynak sağlayabilmesi için öncelikle genel bir nüfus sayımının yapılması zaruri hale gelmiştir. Bunun üzerine II. Mahmud, Ragıp Efendinin hazırladığı ve kendisine takdim ettiği lahiyanın da tesiri ile devlete asker sağlayan vilayetlerde (Anadolu ve Rumeli) yeni bir nüfus tahririnin yapılmasını emretmiştir. Tahrir ilk olarak İstanbul'dan başlanmış fakat 1829-30 Rus harbinin çıkması nedeniyle sayım işi sekteye uğramış ve ertelenmiştir. Harbin bitimine müteakip yeniden gündeme gelerek sayım işlemleri başlatılmıştır.⁶²

H.1246 (M.1830-31) sayımının asıl gayesi bir taraftan yeni kurulan askeri teşkilata elaman sağlayacak müslüman erkek nüfusun diğer taraftan cizye aldığı gayri müslim erkek nüfusun belirlenmesidir.⁶³ Nüfus sayımının nasıl yapılacağını ve neleri içereceğini belirlemek üzere bir meclis teşkil edilmiş ve bu meclis tarafından talimatnameler hazırlanmıştır. Tahriri yapacak olanlar görevlendirilmiş ve tahririn nasıl yapılacağı hususu sözlü olarak kendilerine söylenmiş ve harcırahları ödenerek görev yerlerine gönderilmiştir. Bu tahrirle ilgili olarak II. Mahmud tarafından bir hattı hümayun da çıkarılmıştır.⁶⁴

⁶¹ Mübahat S. Kütükoğlu, *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, TTK Basımevi, Ankara 2010, s.3.

⁶² Kütükoğlu, *age*, s.3.

⁶³ Adnan Çimen, "Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14.3.2012, s. 194.

⁶⁴ Çimen *agm*, s. 196; Osmanlı Araştırmaları (Os-Ar) (2013), "Osmanlı Devleti'nde Nüfus Sayımları ve Nüfus Defterleri" <http://www.os-ar.com/modules.php> (02.01.2013). "Bu Rumeli ve Anadolu'nun tahriri maddesi pür dikkat ve itina olunacak maddededir. Falan böyle diyor beriki şöyle diyor diyerek bunu usul- ü sabıkasından çıkarmaya gelmez. İşte Konya tahririne memur olan Nazif Bey yoluyla davranmaktadır. Bu Bursalı Hüsam Efendi ki, nahiyenin tahririne elvermez ise ahar bir münasibi ile

H. 1247 yılında Ceride Nazırlığı kurularak nazırlığa Said Efendi getirilmiş, kaza ve sancaklarda yapılan ve Bab-ı Aliye gönderilen defterler Ceride odasında toplanarak değerlendirmeye alınmış ve belli bir düzene tabi tutularak burada muhafaza edilmiştir. Daha sonraki senelerde taşradan gönderilen yoklama defterlerinde bulunan ölüm, doğum, yer değiştirme ve geçici ikamet değişikliklerinin kayıtları bu defterlere işlenmiştir.⁶⁵

Tanzimat'ın ilan edilmesine müteakip Tanzimat'ın getirdiği usul ve kaidelere uygun H.1256 (M.1240-41) yılında yeniden bir nüfus tahriri daha yapılmıştır.⁶⁶ Yine aynı tarihlerde temettuat tahrirlerine de başlandığı fakat bu tahrirlerden beklenen neticenin alınamadığı ve bunun üzerine H.1261 yılında temettuat tahrirlerinin eyalet valilerinin gözetimi ve sorumluluğunda yeniden yapıldığı görülmektedir.⁶⁷

1.2.3. XIX. Yüzyıl Hamid Sancağı Tahrirleri

1.2.3.1. Nüfus Tahrirleri (Defterleri)

Osmanlı döneminde XIX. yüzyılın başlarına kadar Anadolu Eyaleti'ne bağlı kalan Hamid Sancağı, 1839 yılında Tanzimat'ın ilanından sonraki düzenlemeyle merkezi Konya olan Karaman eyaletine bağlanmıştır. 1864 yılında eyaletlerden vilayet sistemine geçilmesi kabul edilmiş ve bunun neticesinde Vilayet Nizamnamesi'ne göre Hamid sancağı da Konya vilayetine bağlı bir sancak olmuştur.⁶⁸

XIX. yüzyıl içerisinde yapılan bu idari değişiklikler başlangıç tarihi H.1246 (M.1830-31) yılı olan ve on yıl sonra H. 1256 (M.1840-41) yılında yeniden yapılan nüfus sayımlarının kaydedildiği nüfus defterlerinin Başbakanlık Osmanlı Arşivi

uyuşturulsun, el-hasıl usul- ü sabıka üzerine her birine vasaya-yı hafıyye tefhim ve ifade olunmak üzere icrasına mübaderet olunsun."

⁶⁵ Çimen aqm, s.196; Osmanlı Araştırmaları (Os-Ar) (2013).

⁶⁶ BOA.NFS.d.3269, s.3 "Bu defa tanzimatı Hayriye usulünce müceddeden tahrirlerin irade-i seniyye-i şahane taalluk eden kazalarından Hamid sancağında vaki Uluborlu kazasının nefs-i kasabasında kain mahallat ve kurasında mevcut olan ehl-i islamin sin ve eşgalleri ... nüfus defteridir."

⁶⁷ Osmanlı Araştırmaları (Os-Ar) (2013), "Temettuat Defterleri", <http://www.os-ar.com/modules.php> (02.01.2013); BOA.ML.VRD.TMT.d.9934, s.2 "Bu defa Tanzimat-ı Hayriye usulünce müceddeden tahrirlerine irade-i seniyye-i şahane tealluk iden kazalarından Isparta sancağında Eğirdir kazası karşısında Cezire-i Nisde mütemekkin reayanın emlak ve arazi ve kıymet-i hakikilerini mübeyyin defteridir.", s.1-2; BOA.ML.VRD.TMT.d.10118, s.2, "Konya eyaleti mülhakatından Hamid sancağı kazalarından nefs-i Ispartada mukim reayanın emlak ve arazi ve temettuatına mübeyyin defteridir."

⁶⁸ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer adları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel müdürlüğü, Ankara 2006, s.10, 95, 218; H.1289 Konya Vilayeti Salnamesi, çev. Mehmed Eminoglu, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya 2008, s.47-51, 95-99; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 240.

tarafından yapılan tasnifinde defterler üzerinde yapılan işlemlerin sürekliliği ve yeni tutulan defterlerin bir önceki defterlerin devamı niteliğinde olması sebebiyle; 1839 tarihi öncesinde ve sonrasında tutulan Hamid Sancağı mülhakatına dâhil olan yerlerin nüfus defterleri Konya Vilayetine bağlı Hamid Sancağı esas alınarak tasnif edilmiştir.

Bu tasnife göre Hamid sancağı nüfus defterleri NFS.d.3234 defter numarasından başlayarak ve sıra takip ederek NFS.d.3276 numaralı defter dahil olmak üzere 43 defterden oluşmaktadır. Bu defterlerden NFS.d.3234 - NFS.d.3242 numaralı 9 defter ilk sayım olan 1830-31 sayımına ait defterlerdir. NFS.d.3243 - NFS.d.3272 numaralı 30 defter ise Tanzimat sonrası tarihlere ait defterlerdir. NFS.d.3273 - NFS.d.3276 numaralı son 4 defter ise icmal defterleridir (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Hamid Sancağı Nüfus Defterleri

Defter Numarası	Arşiv Kayıtlarına Göre Defter Adı Ve Ait Olduğu Yerler
NFS.d.3234	Konya eyaleti, Hamid sancağı, Isparta, Pavlu (Cebel, Kartoz ve Kesme nahiyeleri) ve Eğirdir kazaları müslim defteri.
NFS.d.3235	Konya eyaleti, Hamid sancağı, Yalvaç ve Hoyran kazası, müslim defteri.
NFS.d.3236	Konya eyaleti, Hamid sancağı, Uluborlu, Barla, Ağros, Gönen ve Keçiborlu kazası, müslim defteri.
NFS.d.3237	Konya eyaleti, Hamid sancağı, Ağlasun, İncir, Karaağaç-ı Yalvaç ve Afşar kazası, müslim defteri.
NFS.d.3238	Konya eyaleti, Hamidili sancağı, Kemer-i Hamid, Karaağaç-ı Gölhisar kazası, müslim defteri.
NFS.d.3239	Konya eyaleti, Hamidili sancağı, Karaağaç-ı Gölhisar, Kemer-i Hamid (Hass-ı Terkemiş), kazası, müslim defteri.
NFS.d.3240	Konya eyaleti, Hamidili (Hass-ı Terkemiş) sancağı, Burdur kazası, müslim defteri.
NFS.d.3241	Konya eyaleti, Hamidili sancağı, Irla, Tefenni, Siroz, Gölhisar-ı Hamid kazası, müslim defteri.
NFS.d.3242	Konya eyaleti, Hamid sancağı, Isparta, Eğirdir, Uluborlu, Barla, Karaağaç-ı Yalvaç, Yalvaç, Hoyran, Ağros kazası, reaya defteri.
NFS.d.3243	Konya eyaleti, Hamid sancağı, Afşar kazası, müslim defteri.
NFS.d.3244	Konya eyaleti, Hamid sancağı, Ağlasun kazası, müslim defteri.
NFS.d.3245	Konya eyaleti, Isparta sancağı, Ağros kazası, müslim defteri.
NFS.d.3246	Konya eyaleti, Isparta sancağı, Barla kazası, müslim defteri.
NFS.d.3247	Konya eyaleti, Isparta sancağı, Barla kazası, reaya defteri.
NFS.d.3248	Konya eyaleti, Hamidili (Hass-ı Terkemiş) sancağı, Burdur kazası defteri.
NFS.d.3249	Konya eyaleti, Hamidili (Hass-ı Terkemiş) sancağı, Burdur kazası defteri.
NFS.d.3250	Konya eyaleti, Isparta sancağı, (Eğirdir) Nis Adası, müslim defteri.
NFS.d.3251	Konya eyaleti, Isparta sancağı, (Eğirdir) Nis Adası, reaya defteri.
NFS.d.3252	Konya eyaleti, Hamidili sancağı, Gölhisar-ı Hamid kazası, müslim defteri.
NFS.d.3253	Konya eyaleti, Hamidili sancağı, Gölhisar-ı Hamid kazası, müslim defteri.
NFS.d.3254	Konya eyaleti, Hamidili sancağı, Gönen kazası, müslim defteri.
NFS.d.3255	Konya eyaleti, Hamid sancağı, Hoyran kazası, müslim defteri.

NFS.d.3256	Konya eyaleti, Hamidili (Hass-ı Terkemiş) sancağı, Irla ve Yavice kazası, müslim defteri.
NFS.d.3257	Konya eyaleti, Hamidili (Hass-ı Terkemiş) sancağı, Irla ve Yavice kazası, müslim defteri.
NFS.d.3258	Konya eyaleti, Hamid sancağı, Isparta kazası, müslim defteri.
NFS.d.3259	Konya eyaleti, Hamid sancağı, Isparta kazası, reaya defteri.
NFS.d.3260	Konya eyaleti, Hamidili (Hass-ı Terkemiş) sancağı, Karaağaç-ı Gölhisar kazası, müslim defteri.
NFS.d.3261	Konya eyaleti, Hamidili (Hass-ı Terkemiş) sancağı, Karaağaç-ı Gölhisar kazası, müslim defteri.
NFS.d.3262	Konya eyaleti, Hamid sancağı, Karaağaç-ı Yalvaç kazası, müslim defteri.
NFS.d.3263	Konya eyaleti, Hamid sancağı, Keçiborlu kazası, müslim defteri.
NFS.d.3264	Konya eyaleti, Hamid sancağı, Kemer-i Hamid kazası, müslim defteri.
NFS.d.3265	Konya eyaleti, Hamid sancağı, Kemer-i Hamid kazası, müslim defteri.
NFS.d.3266	Konya eyaleti, Isparta sancağı, Pavlu (Kesme nahiyesi, Kartoz nahiyesi, Cebel nahiyesi) kazası, müslim defteri.
NFS.d.3267	Konya eyaleti, Hamidili (Hass-ı Terkemiş) sancağı, Siroz ve Tefenni kazası, müslim defteri.
NFS.d.3268	Karaman, Konya eyaleti, Hamidili (Hass-ı Terkemiş) sancağı, Tefenni kazası, müslim defteri.
NFS.d.3269	Konya eyaleti, Hamid sancağı, Uluborlu kazası, müslim defteri.
NFS.d.3270	Konya eyaleti, Hamid sancağı, Yalvaç kazası, müslim defteri.
NFS.d.3271	Konya eyaleti, Hamidili (Hass-ı Terkemiş) sancağı, Burdur (Terkemiş), Gölhisar-ı Hamid, Tefenni, Kemer-i Hamid, Karaağaç-ı Gölhisar, Irla ve Yavice, Isparta, Ağlasun ve İncir, Gönen, Keçiborlu, Eğirdir, Ağros, Karaağaç-ı Yalvaç, Hoyran, Yalvaç kazası, müslim defteri.
NFS.d.3272	Konya eyaleti, Hamidili sancağı, Isparta, Burdur, Irla ve Yavice, Gölhisar-ı Karaağaç kazası defteri.
NFS.d.3273	Konya eyaleti, Hamidili sancağı, Isparta, Pavlu, Eğirdir, Karaağaç-ı Yalvaç, Afşar, Yalvaç, Hoyran, Uluborlu, Barla, Ağros, Gönen, Keçiborlu, Ağlasun, İncir kazası, Cebel nahiyesi, müslim icmal defteri.
NFS.d.3274	Konya eyaleti, Hamidili sancağı, Kemer-i Hamid, Siroz ve Tefenni, Irla ve Yavice, Karaağaç-ı Gölhisar, Burdur, Gölhisar-ı Hamid kazası icmal defteri.
NFS.d.3275	Konya eyaleti, Hamidili sancağı, Uluborlu, Ağros, İncirpazarı, Keçiborlu, Afşar, Isparta, Pavlu, Barla, Eğirdir, Karaağaç-ı Yalvaç, Yalvaç, Hoyran kazası icmal defteri.
NFS.d.3276	Konya eyaleti, Hamidili sancağı, Isparta, Gönen, Ağros, Keçiborlu, Barla, Irla ve Yavice, Siroz ve Tefenni, Gölhisar-ı Hamid, Gölhisar-ı Karaağaç, Eğirdir, Yalvac-ı Karaağaç, Yalvaç, Afşar, Hoyran, Pavli, Uluborlu, Kemer-i Hamid, Ağlasun, İncirpazarı, Burdur kazası icmal defteri.

Dokuz defterden oluşan 1830-31 nüfus defterlerinden NFS.d.3234, NFS.d.3235, NFS.d.3236, NFS.d.3237 ve NFS.d.3242 numaralı beş defter Isparta, Pavlu, Eğirdir, Yalvaç, Hoyran, Uluborlu, Barla, Ağros, Gönen, Keçiborlu, Ağlasun, İncir, Karaağaç-ı Yalvaç ve Afşar kazalarına ait olup 3234, 3235, 3236, 3237 numaralı dört defter Müslümanların, 3242 numaralı defter ise gayrimüslimlerin yazıldığı defterdir. Bu 5

defterin kapsadığı ve 14 kazanın bulunduğu Hamid sancağının doğu bölümünün tahriri defterin sonunda mührü bulunan Seydi İbrahim tarafından yapılmıştır.⁶⁹

NFS.d.3238, NFS.d.3239, NFS.d.3240 ve NFS.d.3241 numaralı dört defter ise Kemer-i Hamid, Karaağaç-ı Gölhisar, Burdur, Irla, Tefenni, Siroz ve Gölhisar-ı Hamid kazalarına ait olup müslüman ahalinin yazıldığı defterlerdir. Bu 4 defterin kapsadığı 7 kazanın bulunduğu sancağın batı bölümünün tahririnin başka bir görevli tarafından yapıldığı defterlerin tertip, düzen ve yazımı incelendiğinde anlaşılmaktadır.⁷⁰

1830 nüfus defterleri yazıldığı gibi kalmamış üzerine daha sonrasında tutulan yoklama defterlerindeki bilgiler işlenerek defterler kullanılmaya devam edilmiştir. 1840 nüfus defterlerinde ise bu kayıtlar bulunmamaktadır. 1830 defterlerinin daha fazla bilgi ihtiva etmesinden dolayı da bu çalışmada 1830 tarihli gayrimüslim reayanın kaydedildiği defterler esas alınmıştır.

Bölge Nüfus defterleriyle ilgili yapılan çalışmalardan tespit edebildiğimiz Hasan Babacan'ın Ispartalı gayrimüslimleri inceleyen bir makalesi ile yüksek lisans tezi olarak çalışılan Yalvaç nüfus defterleridir.⁷¹ Biz tabloda zikrettiğimiz defterlerden gayrimüslimlerle ilgili olanlardan istifade ettik. Zaman zaman da müslim defterlerinin bazısından yüzeysel de olsa faydalanarak karşılaştırmalar yaptık.

1.2.3.2. Temettuat Tahrirleri (Defterleri)

İlk olarak H.1256 (M.1840) yılında ve devamında H.1261 (M.1844) yılında yazımı yapılan temettuat defterleri BOA tarafından ML.VRD. (Maliye Varidat) fon adıyla, TMT.d (Temettuat defteri) fon kodu ve ilave edilen gömlek numarası ile ML.VRD.TMT.d. defter numarası (gömlek numarası) şeklinde arşivlenerek

⁶⁹ BOA, NFS.d.3237, s.19; BOA, NFS.d.3242, s.49; BOA, NFS.d.3234, s.3, "Bin iki yüz kırk altı senesi mâh-ı cemâzi-el evvelinde bâ-fermân-ı âlî tahririne memur buyrulduğum Hamid sancağının havi olduğu on dört kazada, kasabât ve kurahâda vaki kâffe-i ehl-i islâmın marifet çaker-e enâm ve marifet-i şer'a ve cümle etfâkıyle kibar ve sığarı zûkurundan bir ferdi gerüye kalmayarak ber-merzuk emr-i âlî ehl-i islâmın keyfiyet ve kemiyetleri beyânıyla tahrir-i cedid defteridir ki ber vech-i âtî zikr ve beyan olunur."

⁷⁰ Kaynakların değerlendirilmesi bölümünde defterlerin tertip, düzen ve içerikleri ile ilgili bilgi verilmiştir. Adı geçen bölgede Burdur kazasında bulunan gayrimüslimler Teke sancağı gayrimüslimlerinin yazıldığı BOA, NFS.d.3203 numaralı deftere "Burdur kazası tabi hass-ı Terkemîş der liva-i Hamidili" adı altında yazılmıştır. Bu durum bize adı geçen bölgenin Teke Sancağı'nın tahririni yapan görevliler tarafından yapılmış olabileceği zannını vermektedir.

⁷¹ Hasan Babacan, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Gayrimüslim Nüfus", *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Kemal Göde Armağan Sayısı*, Isparta, 2013, s. 263-292; Şerife Saat, *1830 ve 1840 Tarihli Nüfus Defterlerine Göre Yalvaç Kazası'nın Nüfus Yapısı*, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2014.

araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Bu fon içinde yer almayan Pavlu kazasının temettuat defteri ise K.K.d. (Kamil Kepeci Defterleri) fonu içinde yer almaktadır.

Nüfus defterlerinde olduğu gibi bazen müslim ve gayrimüslim defterleri ayrı tutulmuş bazen de aynı defter içerisinde ayrı bölüm halinde yazılmıştır. Temettuat defterlerine verilen gömlek numaraları, vilayet sınırları (Konya Vilayeti) dahilindeki tüm kazaların yeni harflerin (latin alfabesi) alfabetik sıralamasına göre yapıldığından Nüfus defterlerinde olduğu gibi sancaklara göre sıra takip etmemektedir. Hamid sancağı ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tespit edilen temettuat defterlerinin arşivdeki numarası ve nereye ait olduğu Tablo 3'de gösterilmiştir. Bu temettuat defterlerinin bazıları Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Ayrıca Temurçin ve Babacan birlikte Isparta kazasına ait olan 10118 ve 10119 numaralı defterleri değerlendirerek bir makale çalışması yapmışlardır.⁷² Biz de konumuzla ilgili olarak bu defterlerin bazılarında istifade ettik.

⁷² Şevket Bütün, *Temettuat Defterleri'ne Göre (H.1260-M.1844) Burdur'un Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, T.C. SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2001; Ayşe Özdemir, *10199 Numaralı Temettuat Defteri'ne Göre Keçiborlu Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (1844-1845)*, T.C. SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2005; Gülden Songun, *10120 Numaralı Temettuat Defteri'ne Göre Atabey Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (1844-1845)*, TC. SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2006; Mustafa Kazım Kayhan, *Temettuat Defterlerine Göre XIX Yüzyıl Ortalarında Barlanın Sosyo-Ekonomik Yapısı*, TC. SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2006; Tahsin Yeşil, *9930 Numaralı Temettuat Defterlerine Göre XIX Yüzyıl Ortalarında Eğirdir'in Köylerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TC. SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2006; Sami Sınay, *1844-1845 (H.1260-1261) Tarihli Temettuat Defteri'ne Göre Uluborlu Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, T.C. SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2007; Kamile Gül Faydalı, *10597 Numaralı Temettuat Defteri'ne Göre Yalvaç Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, T.C. SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2008; Kadir Temurçin - Hasan Babacan, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta Şehrinde Sosyo-Ekonomik Yapı ve Gayrimüslimler", *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, 2006, sy. 45-46-47, s.155-182.

Tablo 3. Hamid Sancağı Temettuat Defterleri

Defterin Bulunduğu Yer Ve Numarası	Defterin Adı ve Ait Olduğu Yer
ML.VRD.TMT.d.9580	Ağlasun kazası mahalle, köy ve çiftliklerinin temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.9581	Ağros kazası mahalle ve köylerinin temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.9778	Barla kazası Zimmiyan Mahallesi (Rum) temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.9779	Barla kazası temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.9780	Barla kazası mahalle ve köylerine ait temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.9918	Burdur kazasının karyelerine ait temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.9930	Eğridir kazası temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.9932	Eğirdir kazası temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.9933	Eğirdir kazası Nis Adası köyü (Reaya) temettuat defteri
ML.VRD.TMT.d.10047	Göhlhisar kazası temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.10048	Karaağac-ı Göhlhisar kazası temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.10053	Hoyran kazası temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.10105	İncir kazası temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.10106	İrle ve Yarıca (Yavice olmalı) kazası temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.10118	Isparta kazası gayrimüslim reayanın temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.10119	Isparta kazası temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.10120	Agros kasabası mahallatının temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.10128	Karaağaç kazası mahalle ve köyleri temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.10199	Keçiborlu kazası ve karyeleri temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.10200	Kemer-i Hamid kazası karyeleri temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.10201	Kemer-i Hamid kazası, Kozluca karyesi temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.10433	Gönen kazası temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.10572	Tefenni kazası kurrasının temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.10594	Uluborlu kazası ve kurrasının temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.10595	Yalvaç kazası kurrasının temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.10597	Yalvaç Kazası mahalle ve karyeleri yeniden yazılan temettuat defteri.
ML.VRD.TMT.d.16194	Barla kazası temettuat defteri
ML.VRD.TMT.d.17576	Burdur kazası Yörükler Mahallesi temettuat defteri
ML.VRD.TMT.d.17638	Afşar kazası Gelendost köyü temettuat defteri
K.K.d.6036	Pavlu kazası temettuat defteri (Varidat Muhasebeciliği).

1.3. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.3.1. NFS.d.3242 Numaralı Nüfus Defteri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı tarafından tasnifi yapılan ve Nüfus Defterleri (NFS.d) bölümünde bulunan 3242 numaralı nüfus defterinin bilgi formunda defterin başlangıç tarihinin H. 29 Ca 1246 ve 97 sayfadan ibaret olduğu belirtilmiştir.

Arşiv tarafından dijital ortama 2 sayfa (1 varak) birlikte olmak üzere görüntülenerek aktarılmış ve NFS.d.3242.0001 - NFS.d.3242.0049 şeklinde 49 dijital sayfa olarak araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Çalışma içerisindeki atıflarda ve dipnotlarda bu dijital sayfa numaraları kullanılmıştır.⁷³

Defter incelendiğinde defterin iki ayrı defterin veya bölümün birleştirilmesinden ve bir ekten oluştuğu anlaşılmaktadır. Fakat bu birleştirme muhtemelen İstanbul'da Ceride odasında yapılmış olmalıdır. Çünkü defterin sayfa birleşimlerindeki izler, sonradan yazıldığını tahmin ettiğimiz sayfa ve varak numaraları bunu göstermektedir. Defterin iki ayrı defter veya bölüm olduğu ise defterde geçen ifadelerden anlaşılmaktadır.⁷⁴

Defterin ilk sayfasında tahrir tarihini, tahririn nereleri, kimleri kapsadığını ve tahrir içeriğini belirten bilgiler bulunmaktadır.⁷⁵ Bu bilgilere göre defter Hamid sancağı kazalarından Isparta, Eğirdir, Uluborlu ve Barla kazalarında mukim gayrimüslim reayanın (Rum ve Ermeni) yazıldığı defterdir. Bu dört kazadaki yazım tamamlandıktan sonra defterin tamamlandığı belirtilmiş ve defterin hülasası verilmiştir.⁷⁶ Bunun birinci defter veya bölüm olduğu anlaşılmaktadır.

⁷³ Defter içerisinde varak ve sayfa numaraları bulunmakta olup bu numaralara göre defter 48 varaktan (96 sayfa) oluşmaktadır. 47 numaralı varak mükerrer görüntülenmiş (NFS.d. 47 ve 48) NFS.d. 48 üzerine bir ek yapıştırılmıştır. Bu ek sayfayla birlikte defter 97 sayfa (49 dijital görüntü) olmuştur.

⁷⁴ BOA, NFS.d.3242, s.46, "Hamid sancağı kazalarından dört kazada bulunan ehl-i zimmet rumiyân ve ermeniyân reayalarının ve cizye evraklarının keyfiyet ve kemiyetleri beyânı ve verilecek cizye evrakının miktarını mübeyyin defterinin hulâsasıdır." ; BOA, NFS.d.3242, s. 47, "Mekân-ı mahsusaları olmayub Hamid sancağının havi olduğu kazalarda ticaretle geşt-i güzâr iden elekçiyân tabir olunur ermeniyân taifesinin başkaca defteridir ki ber- veçhi ati zikr ve beyân olunur."

⁷⁵ BOA, NFS.d.3242, s.1, "Bin iki yüz kırk altı senesi mâh-ı cemazi-el evvelinde bâ-fermân-ı âlî tahririne memur buyrulduğum Hamid sancağının havi olduğu nefsi-i Isparta ve Eğirdir ve Uluborlu ve Barla iş bu dört kazada kain rumiyân ve ermeniyân reayalarının bir ferdi geriye kalmayarak sağır ve kebiri marifet çaker-i nam ve marifet-i şer'a ve cümle etfakiyle her bir merzuk emr-i âlî sinn ve şöhretleri ve yedlerinde bulunan evrâklarına nazaran hal ve tahammülleri dahi tahkik olunarak keyfiyet ve kemiyetleri beyânıyla tahrir-i cedit defteridir ki ber-vech-i ati zikr ve beyân olunur."

⁷⁶ BOA, NFS.d.3242, s.46.

İkinci defter belirli bir mekânları olmayan, Hamid sancağı kazalarında gezip dolaşan ve Elekçiyân olarak adlandırılan Ermeniler'in defteridir.⁷⁷ Bu bölümün sonunda Elekçiyân Ermenileri'ne ait defterin tamamlandığı ve bu defterin ayrı bir defter olduğu belirtilmiştir.⁷⁸

Ek ise Isparta'ya ticaret amacıyla gelen ve Isparta kazası içinde bulunan Antalyalıoğlu handa kalan yabancı (Hamid sancağı dışından) gayrimüslimlerin yazıldığı ve bir sayfadan ibaret olan kısımdır.⁷⁹

Tahrire H.1246 yılının Cemâzi-el evvel ayında (Kasım 1830) Isparta kazasından başlanmıştır. Önce Rumlar'ın mukim olduğu Çavuş, Kemer, Temel ve Emre Mahalleleri, sonra Ermeniler'in mukim olduğu Ermeni Mahallesi, devamında Eğirdir, Uluborlu ve Barla kazasında mukim olan Rumlar, en sonunda ise o an bulundukları yer belirtilerek elekçiyân adı verilen Ermeniler yazılmıştır.

Defterdeki bilgileri iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Birincisi defterin yazım tarihi olan H.1246 yılında deftere kaydedilen bilgilerdir. İkincisi ise H.1255 yılına kadar devam ettiği görülen ve altı ayda bir yoklama defterleri⁸⁰ vasıtasıyla gelen ve deftere kâtipler tarafından işlenen vukuat bilgileridir.

Defterin ilk yazımında sayfa başına kazanın ismi devamında mahalle ismi yazılmış ve hane esasına göre önce hane reisi olmak üzere hanede bulunan erkek şahıslar kaydedilmiştir. Hanedeki yazım tamamlandıktan sonra diğer hane yazımına geçmeden araya yeni hane olduğunu belirten bir işaret konulmuştur.

⁷⁷ BOA, NFS.d.3242, s.47: "Mekân-ı mahsusaları olmayub Hamid sancağının havi olduğu kazalarda ticaretle geşt-i güzâr iden elekçiyân tabir olunur Ermeniyân taifesinin başkaca defteridir ki ber veçh-i âtî zikr ve beyân olunur."

⁷⁸ BOA, NFS.d.3242, s.49: "Bir mahallede mekân-ı mahsusaları olmayub Hamid sancağı kazalarında geşt-i güzâr iden elekçiyân tabir olunur Ermeniyânın bâlâda mestur evsât ve ednâ otuz adet cizye evrâklarını sair kazaların cizye boğçalarına idhal olunmayub başkaca olarak Hamid sancağı mütesellimleri tarafına konulması muafık rey-i âlileri buyurulur ise ol-babda emr-i fermân hazret-i menlâ ala mezkûr."

⁷⁹ NFS.d.3242, s.48: "Derun kasaba-i şehri Isparta'da Antalyalıoğlu hanı derûnunda ticaretle müsafireten bulunan yabancı reayaların defteridir."

⁸⁰ Yoklama defterinin kazalarda tutulduğunu ve kazaya bağlı birimlerde doğan, ölen, giden ve gelenlerin kaydedildiğini H.1252 yılında tutulan defterden öğreniyoruz. BOA Y.PRK.m.01, s.1, "Ba'is defter olduğu, iş bu bin ikiyüz elli iki senesi Receb-i şerif guresi itibari ile Muharrem-el harâm guresine kadar altı aylık Uluborlu kazasının defter-i nüfus kaydiyesinden mücezzeh (?) bev kaleme defteridir ki ber-vech-i âtî zikr ..(?)" ; Çimen agm, s.190, 203.

Kişiler künyeleriyle (adı, şöhreti ve ünvanı) yazılmış, üzerine mesleği ve hangi cizye diliminde olduğu, künyenin altına ise yaşı yazılmıştır.⁸¹ Yazılan şahıs yazım anında mahal dışında ise nerede olduğu belirtilmiştir. Tahriri yapan görevli, yazım esnasında cizye verme mükellefiyeti kazanan veya elinde bulunan cizye evrakına göre durumunda değişiklik olduğuna kanaat getirdiği kişiler üzerine hangi cizyeye müstahak olduğunu da ilave etmiştir.⁸² Ayrıca cizye verme yaşında olan fakat durumu gereği cizyeden muaf olanlar üzerine "*alil bilâ kağıd / mecnûn bilâ kağıd / bi-zebân bilâ kağıd / a'ma bilâ kağıd / bâ-berât-ı şerif ve fermân-ı ali Avrupa tüccarı*" şeklinde notlar düşülmüştür.⁸³

Mahallenin yazımı tamamlandıktan sonra mahallenin hulasası verilerek tamamlanmış ve diğer mahalleye geçilmiştir. Hulasada cizye sınıfı evraklarına göre cizye verenlerin, cizye yaşı gelmemiş olan çocukların, cizyeden muaf olanların sayıları ve mahallenin toplamı bulunmaktadır.

Defterde sadece Isparta kazası Çavuş Mahallesi sonunda "*bâde'l-tahrir tevellüd etmiş olan sığar*" şeklinde bir başlık altına 8 adet bir yaşında çocuk ve üç kişi yazılmıştır.⁸⁴ Mahallenin hulasası da bu yazımın altına yapılmış ve ilave yazılanlar da hulasaya dâhil edilmiştir. Bu durum tahririn Isparta'dan başlayıp diğer kazalar da yazıldıktan sonra tekrar Isparta'ya dönüldüğünü ve hulasaların yazılıp defterin tamamlandığını göstermektedir.

Deftere sonradan ilave edilen vukuat kayıtları, defterde mevcut olan kişiler üzerine ve kenarına işlenen ölüm, doğum, cizye evrakında değişiklik, cizyeye müstahak olma veya cizyeden muaf olma ve yer değiştirmelerle ilgili kayıtlar ile her birim (mahalle) sonuna eklenen, defterin yazım tarihi olan H.1246'dan sonra gelmiş şahısların bilgilerini içermektedir.

Ölüm kayıtları kişi üzeri çizilmiş, üzerine *müird* altına ölüm tarihi yazılmıştır. Doğum kayıtları babasının altında bulunan boşluğa *tevellüd* yazılarak bir çizgi çekilmiş

⁸¹ Künyeler: (adı veledi baba adı / *Estefan veled-i Elyas* veya ünvanı adı / *Malkoçoğlu Totoros - Kuyumcu Bayram - Ak Nikola* veya adı veled-i baba ünvanı / *Andreya veled-i Hekimoğlu*) şeklinde yazılmıştır. NFS.d.3242, s. 1,7,8; cizye dilimleri ednâ (düşük), evsât (orta) ve âlâ (yüksek) olmak üzere üç sınıf olup ednâ *nun*, evsât *tı* ve âlâ *ayın* harfleriyle sembolize edilmiştir. NFS.d.3242, s.46.

⁸² NFS.d.3242, s.1, "*Yani veled-i Mene, sinn 13, ednâ cizyeye müstehak*", "*Anaştas veled-i Vasil, sinn 30, ednâ, evsâta müstehak*".

⁸³ NFS.d.3242, s.1,6,10,15,18.

⁸⁴ NFS.d.3242, s.8.

ve altına *oğlu Yani* veya *Yani veled-i mersûm* şeklinde yazılmış altına da tarih düşülmüştür. İkamet ile ilgili değişiklik kayıtları ise; kişi 1830 yazımında yazım mahalli dışında gösterilmiş ve sonra geri dönmüş ise *amed* (geldi) yazılarak altına tarihi düşülmüş, kişi yazımdan sonraki bir tarihte başka bir mahalle gitmiş ise *reft* (gitti) yazılarak bulunduğu yer ve tarihi yazılmış, şayet tekrar geri dönmüş ise yine *amed* yazılarak tarihi belirtilmiştir. Cizye ile ilgili olan değişiklikler de aynı şekilde defterler üzerine tarih belirtilerek bazen de tarih verilmeden işlenmiştir. Tarih yazılmayanlar daha çok öncesinde evrakı bulunan ve cizye sınıfında değişiklik olanlardır.

Doğum, ölüm ve ikamet ile ilgili değişiklik kayıtları, deftere H.1254 tarihi dahil olmak üzere 8 yıl, cizye ile ilgili olan kayıtlar ise H.1256 tarihi dahil olmak üzere 10 yıl süreyle işlenmiştir. H.1256 cizye kaydı bütün defterde sadece iki kişide mevcuttur.

Birim sonlarına eklenen şahıslar tahririn yapıldığı tarih olan 1830 tarihinden sonra yazıldığı birime gelmiş ve burada ikamet eden kişilerdir. Bu kişilerin deftere hangi tarihte kaydedildikleri de belirtilmiştir.

Hamid sancağının dört kazasında bulunan gayrimüslimlerin ve elekçiyan tabir edilen Ermenilerin ayrı olarak kaydedildiği ve devamında 8 yıllık vukuat kayıtlarının işlendiği 3242 nolu defter içerdiği bilgiler açısından bölgede yaşayan Rum ve Ermeniler'in sosyal yapısıyla ilgili önemli bilgiler edinmemizi ve bu bilgilerin değerlendirilmesiyle sosyal yapının bazı özelliklerini görmemize yardımcı olmuştur.

1.3.2. NFS.d.3203 Numaralı Nüfus Defteri

3203 numaralı defter aslında Teke sancağı gayrimüslimlerinin yazıldığı defterdir.⁸⁵ Defter bilgi formunda defterin 46 sayfa olduğu ve defterin yazım tarihinin H.1246 olduğu belirtilmiştir.

1830'da Hamid sancağının bir kazası olan Burdur'un gayrimüslim nüfus kayıtlarının bu defter içerisine konulması bir yanlışlık sonucunu yoksa bir nedenden dolayı olduğu tam olarak tespit edilememiştir. Bu defter içerisindeki Burdur ile ilgili kısım sayfa 39'dan başlayıp sayfa 46'da son bulmaktadır. Bu 8 sayfalık kısmı Burdur gayrimüslim nüfus defteri olarak adlandırmak daha uygun olacaktır.

⁸⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yapılmış olan tetkikte Nüfus Defterleri fonunda gömlek numarası 3190 ile 3233 aralığındaki 44 defter Teke sancağı, gömlek numarası 3234 ile 3276 aralığındaki 43 defter ise Hamid sancağı defterleri olarak tasnif edildiği görülmüştür.

Burdur gayrimüslim nüfus defteri ve defterdeki yazımlar incelendiğinde defterin yazım tertibinden, ölüm ve doğum kayıtlarından, yazım sırası ve mükerrer yazım hatalarından defterin H.1246 tarihinde yazılmış bir defterden H.1247 yılı Şaban ayı sonlarına doğru kopya edilerek aktarıldığı anlaşılmaktadır.⁸⁶

Defterde yapılan hatalardan başka Ermeniler'in yazıldığı bölümde defter sayfalarının birleşim kısmında yıpranmadan kaynaklı eksiklikler bulunmaktadır. Bu bölümlerde yazıldığını tahmin ettiğimiz dokuz kişi ile ilgili hiçbir bilgi yoktur. İki kişinin ise bazı bilgileri eksiktir. Nüfus ile ilgili hesaplamalarda bunlar ilave edilmiş fakat diğer veri ve bilgilerin değerlendirilmesinde dokuz kişi yok sayılmıştır.

Defter *der liva-i Hamidili kaza-i Burdur tabi hass-ı Terkemış* ibaresi ile başlamış hemen altında ise *mahalle-i zımmiyân tâife-i Rum* yazılarak reayanın yazımına geçilmiştir. Rumlar tamamlandıktan sonra bir sayfa boşluk bırakılarak *mahalle-i zımmiyân taife-i Ermeniyan* başlığı altında Ermeniler yazılmıştır.

Yazımlar hane esasına göre yapılmış ve sadece erkekler yazılmıştır. Hane geçişlerinde herhangi bir numara veya işaret konulmamıştır. Birim sonlarında ve defter sonunda hülâsa verilmemiştir.

Kişilerin yazımında 3242 numaralı defterde olduğu gibi kişinin künyesi, yaşı, cizye ile mükellef ise cizye sınıfı kaydedilmiştir. Burdur gayrimüslim defterinde ilave olarak kişinin eşkâli (boy, sakal ve bıyık durumu) ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Burdur gayrimüslim nüfus defterine işlenen ölüm, doğum, cizye ve ikamet

⁸⁶ NFS.d.3203 s.42'de Estefan veled-i Manol'un ölüm tarihi H.1246, s.43'de Kostanti veled-i Yorgi'nin ölüm tarihi H.1246, s.44'de Mihail veled-i Andon'un ölüm tarihi H.1246, s.45'de Agop veled-i Artin'in oğlu Avedin'in doğum tarihi H.1246, Mardiros veled-i Kirkor'un oğlu Kirkor'un doğum tarihi H.1246 ve Mardiros'un babası Kirkor'un ölüm tarihi H. 1246'dır. Bu örnekler bize kopya edilen asıl defterin H.1246 yılının başlarında yazıldığını göstermektedir. s.39 ilk satırda ikinci sırada yazılan Yorgi 19 şaban 1247 doğumlu olup defterin ilk yazım tertibi gibi aynı sırada yazılmıştır. s.40'da ilk satır beşinci sırada yazılan Mihail 25 Cemazi-el evvel 1247 doğumlu olup aynı şekilde ilk yazım tertibi gibi yazılmıştır. 15 Ramazan 1247 doğumlu Dimitri ise üçüncü satır ikinci sırada bulunan babası Hralanboz'un altındaki boşluğa sonradan yazılmıştır. Bu örnekler bize defterin 1247 yılında kopya edildiğini göstermektedir. s.40'da ikinci satırın üçüncü kişisi olarak terzi Avram'ın güveğisi Kiryako, dördüncü kişi olarak değirmenci Hristo, satırın beşinci kişisi olarak Kiryako'nun oğlu Mihail ve üçüncü satırın ilk kişisi olarak da Hristo'nun oğlu Dimitri yazılmıştır. Doğru sıra Kiryako – Kiryakonun oğlu Mihail – Hristo – Hristonun oğlu Dimitri olmalıydı. Aynı sayfada altıncı satırın ikinci kişisi kuyumcu Yordam veled-i Simyon ile yedinci satırın beşinci kişisi kuyumcu Simyon oğlu Yordam aynı kişidir. Yedinci satırda yazılan Simyon'un bir öncesi ve sonrasında yazılan şahıslarla bir ilgisi yoktur. Aksine bu iki şahıs kardeş olarak gözükmektedir. s. 41 yedinci satırın üçüncü sırasında yazılan Yorgi veled-i Harlanbi'nin bir önceki şahsın kardeşi olduğu yazılmıştır. Bir önceki kişi ise Aslancıoğlu Andon veled-i Nikoladır. Bu örnekler ise bize yalnızca kopya defterde olabilecek hatalara işaret etmektedir.

değişiklikleriyle ilgili kayıtlar 2 yıllık olup H.1247 ve H.1248 yıllarını içermektedir. Biz bu defterden önemli ölçüde istifade ettik.

1.3.3. ML.VRD.TMT.d.10118 Numaralı Temettuat Defteri

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Maliye Nezareti temettuat defterleri fonunda 10118 numara ile kayıtlı olan defter; Hamid sancağı Isparta kazasında mukim gayrimüslimlerin temettuat kayıtlarını içermektedir.⁸⁷ Arşivdeki bilgi formuna göre ciltli, ebrulu, 18x50 cm ebadında ve 100 sayfadan oluşmaktadır. Bilgi formunda tarih verilmemiş fakat içerisindeki kayıtlardan H.1260-61 tarihinde tutulduğu anlaşılmaktadır.⁸⁸

Defter “*Konya Eyâleti mülhakatından Hamid Sancağı kazalarından nefş-i Isparta'da mukim reayanın emlak ve arazi ve temettularına mübin defteridir*” ibaresi ile başlamış ve devamında “*mahalle-i Çavuş*” yazılarak mahallenin yazımına geçilmiştir.⁸⁹ Yazımda hane numarası verilerek bütün haneler kaydedilmiş ve mahalle tamamlandıktan sonra *vergisi* ve *temettuatı* olmak üzere iki kalemin mahalle toplamı yazılmıştır.⁹⁰ Bütün mahalleler bu şekilde yazıldıktan sonra defter sonunda yine iki kalemin genel toplamı çıkarılarak defter tamamlanmıştır.⁹¹

Defter yazımına önce mahallenin papazından başlanmış devamında hane numarasına göre mahalledeki bütün haneler hane reisinin künyesi ile kaydedilmiştir. Defterde hane reisinin künyesi yazılarak satır sonuna kadar çizgi çekilmiş, üst kısmına sağdan başlayarak sırasıyla yaptığı iş, yükümlü olduğu senelik vergisi ve diğer vergiler altta ise oturduğu evi haricindeki arazi ve emlağı, nakit parası, hayvanatı ve bunlardan elde ettiği gelirler, yaptığı iş sebebiyle elde ettiği temettuatı ve toplam yıllık temettuatı yer almaktadır.

Defterde hane reislerinin künyesi; genelde baba veya aile adı - hane reisinin adı (Sotiri oğlu Yani, Karahanoğlu Atanaş, Karamanoğlu Kalimon, Bozoğlanoğlu

⁸⁷ ML.VRD.TMT.d.10118, s.1, “*Konya Eyâleti mülhakatından Hamid sancağı kazalarından nefş-i Ispartada mukim reayanın emlak ve arazi ve temettularına mübin defteridir*”.

⁸⁸ ML.VRD.TMT.d.10118, s.2, hane 1, bağ ve bahçe gelirleri yazılırken yanına 60 ve 61 (H.1260 ve H.1261) yılı gelirleri ayrı ayrı yazılmıştır.

⁸⁹ ML.VRD.TMT.d.10118, s.2.

⁹⁰ ML.VRD.TMT.d.10118, s.15.

⁹¹ ML.VRD.TMT.d.10118, s.50.

*Harlanbi, Değirmencioğlu Lağori, vb.)*⁹², bazen şöhreti - hane reisinin adı (*Mahalle papazı Yani, Barlalı Lazaros, Topal Kiryako, Sabuncu Yani, Çakır Astel, vb.)*⁹³, erkek olmayan hanelerde kocası adı veya ünvanı - karısı veya karısı adı (*İsayi karısı, Gökbaş karısı, Bozbıyıkoglu karısı, Marharop karısı Beva, Vartan karısı Şeyme, Talaslı karısı Merban, vb.)*⁹⁴, birer hane *Arzı kızı hacı Marya*⁹⁵, *Abioğlu Abi hanesi*⁹⁶ ve iki kişi ise sadece ismiyle yazılmıştır.⁹⁷

Yeterli malı ve çalışacak gücü olmayan, kamu görevi (papaz, mahalle kâhyası) ile iştigal eden, mecnun ve alil olan, hane reisi olup yaşı küçük olan ve fakir fukara olanlara senelik vergi yazılmamıştır.⁹⁸

Senelik vergi haricinde defterde bulunan diğer vergi kayıtları öşr-i hinta, öşr-i şair, öşr-i bağ, öşr-i bahçe, rüsum-ı zecriyye⁹⁹ ve rüsum-ı ağnamdır. Bu vergilerden öşür; bağı, bahçesi ve mezru tarlası olan ve buralardan ürün elde edenlere, rüsum-ı zecriyye alkollü içki üretenlere, rüsum-ı ağnam ise davar sahibi olanlara yazılan vergilerdir.

Defterde hanenin mal varlıkları ve bunlardan elde edilen gelirler ile yaptığı işten elde ettiği gelirler ayrıntılı olarak yazılmış ve bu gelirlerin toplamı alınarak bir senelik temettuatı kaydedilmiştir. Defterde geçen mal varlıkları tarla, bağ, bahçe, dükkân, oda, arasta, mağaza, asiyab (değirmen), nakit para, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlardır.

Tarla, bağ ve bahçe varlıkları dönüm olarak yazılmış ve altına 1260 ve 61 yılı *hasılları* yazılmış, şayet hasıl yazılmamış ise tarla için *gayrimezru*, bağ ve bahçe için *harab* şeklinde üzerine not düşülmüştür. Dükkân, oda, arasta ve mağaza için üzerine adedi yazılmış, kaza haricinde başka bir yerde ise yeri belirtilmiş, altına da *bir senelik icarı* eklenmiş, şayet kendi kullanıyor ise kendi sakin yazılmıştır. Nakit paradan elde

⁹² ML.VRD.TMT.d.10118, s.4,5,6.

⁹³ ML.VRD.TMT.d.10118, s.2,3,9,10.

⁹⁴ ML.VRD.TMT.d.10118, s.15,49.

⁹⁵ ML.VRD.TMT.d.10118, s.37.

⁹⁶ ML.VRD.TMT.d.10118, s.15.

⁹⁷ ML.VRD.TMT.d.10118, s.8,11.

⁹⁸ Bunlar defterde "amel-mande olduğu, papaz olduğu vergisiz olduğu, sabi olduğu vergisiz olduğu, sağır olup vergisiz olduğu, şunun bunun ianesiyle idare olduğu, bi-mal olduğu vergisi olmadığı, mecnûn vergisiz olduğu, amele ve mahalle kâhyası vergisi olmadığı, amele idüğü vergisi olmadığı, fakir ve amel-mande olup vergisi olmadığı, fakir elhal olduğu, alil ve fakir olduğu, mecnun ve fukarâ olmağla vergisi olmadığı, helâk olduğu oğlu sabi olduğu vergisi olmadığı" şeklinde yazılmıştır.

⁹⁹ Zecriyye: Alkollü içkiler vergisi, Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2008, s.1174.

ettiği kazanç *akçe faizi* denilerek altına miktarı yazılmıştır. Hayvan varlıkları adet olarak yazılmış, hangi hayvandan gelir elde edilmiş ise altına geliri yazılmıştır.

1.3.4. ML.VRD.TMT.d.10594 Numaralı Temettuat Defteri

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Maliye Nezareti temettuat defterleri fonunda 10594 numara ile kayıtlı olan defter; Hamid sancağı Uluborlu kazasında mukim reaya (müslim ve gayrimüslim)'nın temettuat kayıtlarını içermektedir. Bu defter daha önce belirtildiği gibi, Sami Sınav tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak çalışılmıştır.¹⁰⁰

Defterin 234 - 239 nolu dijital görüntülerinden oluşan 11 sayfası, Uluborlu nefsinde (kaza merkezinde) bulunan Rum Mahallesi'nde kayıtlı gayrimüslim reayanın temettuat kayıtlarını içermektedir. Bu kayıtların yazım şekli ve takip edilen usul Isparta Gayrimüslim Temettuat Defteri'yle aynıdır.¹⁰¹

1.3.5. ML.VRD.TMT.d.9918 Numaralı Temettuat Defteri

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Maliye Nezareti temettuat defterleri fonunda 9918 numara ile kayıtlı olan defter; Hamid sancağı Burdur kazasında mukim reaya (müslim ve gayrimüslim)'nın temettuat kayıtlarını içermektedir. Bu defter daha önce belirtildiği gibi, Şevket Bütün tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak çalışılmıştır.¹⁰²

Defterin 275 - 295 nolu dijital görüntülerinden oluşan 42 sayfası, Burdur nefs (kaza merkezi)'nde bulunan Rum ve Ermeni Mahallesi'nde kayıtlı gayrimüslim reayanın temettuat kayıtlarını içermektedir. Bu kayıtların yazım şekli ve takip edilen usul Isparta Gayrimüslim Temettuat Defteri'yle aynı özellikleri taşımaktadır.¹⁰³

1.3.6. ML.VRD.TMT.d.9778 Numaralı Temettuat Defteri

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Maliye Nezareti temettuat defterleri fonunda 9778 numara ile kayıtlı olan defter; Hamid sancağı Barla kazasında mukim Rumlar'ın temettuat kayıtlarını içermektedir. Arşivdeki bilgi formuna göre defterin ciltli, ebrulu, 22x63 cm ebadında ve 20 sayfadan oluştuğu ve H.1256 (M.1840-41) tarihli olduğu belirtilmiştir.

¹⁰⁰ Defterle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Sınav, *agt*, s.30-32; Çalışmamızda belirtilen tezle birlikte defterden istifade edilmiştir.

¹⁰¹ ML.VRD.TMT.d. 10594, s.234-239.

¹⁰² Defterle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Bütün, *agt*, s. 24-27; Çalışmamızda belirtilen tezle birlikte defterden istifade edilmiştir.

¹⁰³ ML.VRD.TMT.d. 9918, s.275-295.

Defter "*Bu defa tanzimat-ı Hayriye usulünce müceddeden tahrirlerine irâde-i fetah-i cenâb-ı mülukan taalluk eden kazalarından Isparta sancağında Barla kazasında kâin reâyanın emlak ve arazi ve kıymet-i hakikilerini mübeyyin defteridir.*" ibaresi ile başlamış ve devamında *nefs-i kaza-i Barla mahalle-i Rumiyan* yazılarak mahallenin yazımına geçilmiştir.

Defterin yazımında uygulanan usul ve yöntem 1844-45 tarihli temettuat defterlerinden farklıdır. Yazımda sağ üstte hane ve kişi numarası, sol üste senelik vergisi (*bir senede vergisi, tekâlif*), hemen altında hane reisinin künyesi ve mesleği, bunun altında sırasıyla emlak ve hayvanat varlığı ve bunların kıymeti (değerleri) ve temettuatı yazılmış, altına yekûn çizgisi çekilerek emlak kıymeti, hayvanat kıymeti toplamaları ve temettuatı verilmiş, bunların toplamı yapılarak da yekûn çizgisi altına yazılmıştır. Bütün haneler bu şekilde kaydedilmiş ve mahalle tamamlandıktan sonra hülâsa olarak hane sayısı, emlak kıymeti, hayvanat kıymeti, temettuat ve tekâlif (vergiler) olmak üzere beş kalemin mahalle toplamı yazılmıştır. Tez çalışmamızda bu defterden önemli ölçüde istifade ettik.

1.3.7. ML.VRD.TMT.d.9934 Numaralı Temettuat Defteri

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Maliye Nezareti temettuat defterleri fonunda 9934 numara ile kayıtlı olan defter; Hamid sancağı Eğirdir kazası Nis adasında mukim Rumlar'ın temettuat kayıtlarını içermektedir. Arşivdeki bilgi formuna göre defterin ciltli, ebrulu, 23x64 cm ebadında ve 24 sayfadan oluştuğu belirtilmiş fakat tarih verilmemiştir. Defterin yazım şekli ve yazımda uygulanan usul göz önüne alındığında ML.VRD.TMT.d.9778 numaralı Barla Gayrimüslim Temettuat Defteri'ne benzerliği nedeniyle H.1256 (M.1840-41) tarihli olduğu söylenebilir.

Defter "*Bu defa tanzimât-ı Hayriye usulünce müceddeden tahrirlerine irâde-i seniyye-i şahâne tealluk iden kazalarından Isparta sancağında Eğirdir kazası karşısında cezire-i Nis'de mütemekkin reâyanın emlak ve arazi ve kıymet-i hakikilerini mübeyyin defteridir.*" ibaresi ile başlamış ve devamında "*Cezire-i Nis mahalle-i rumiyân*" yazılarak mahallenin yazımına geçilmiştir.

Defterin yazım şekli ve yazımda uygulanan usul ve kaideler 9778 numaralı Barla Gayrimüslim Temettuat Defteri ile aynıdır. Bu defterden de her yönüyle istifade ettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAMİD SANCAĞI İDARİ TAKSİMATI, GAYRİMÜSLİMLERİN YAŞADIĞI YERLER VE NÜFUSLARI

2.1. HAMİD SANCAĞI İDARİ TAKSİMATI

2.1.1. XV-XVIII. Yüzyıl İdari Birimler

XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı topraklarına dahil olan bölge, idari olarak Hamid sancağı adı altında Anadolu Eyaletine bağlanmıştır.¹⁰⁴ Sancak XV. yüzyılın sonlarında kaza ve nahiye olarak 17 idari birimden oluşmaktadır.¹⁰⁵ Bu idari birimlerden kaza olarak gözükenler Gölhisar, Irla¹⁰⁶, Burdur, Gönen, Isparta, Eğirdir, Barla, Uluborlu'dur. Nahiye olarak yazılanlar Barla kazasına tabi Afşar, Eğirdir kazasına bağlı Anamas¹⁰⁷, Ağras¹⁰⁸, Yuva¹⁰⁹ ve Kartaş¹¹⁰, beraber yazılan Ağlasun ve Arvalu ma'a Kübyan ve yine beraber yazılan Yalvaç ve Karaağaç'dır¹¹¹. XVI. yüzyılın başlarında idari birim sayısı 19 olarak gözükmemektedir. Bu tarihlerde gözüken değişiklikler Keçiborlu kazasının ve Gölhisar kazasına tabi Karaağaç¹¹² nahiyesinin ilave olması ve Nahiye olarak gözüken Yalvaç ve Ağlasun'un kaza olarak gözükmesidir (Bkz. Tablo 4).¹¹³

XVI. yüzyılın ortalarına doğru Irla kazasına bağlı Yavice nahiyesinin ilave olduğunu, daha önce nahiye olarak Barla'ya bağlı olarak gözüken Afşar nahiyesinin kaza olup Barla'nın nahiye olarak ona bağlandığını ve Gölhisar kazasına bağlı olarak gözüken Karaağaç nahiyesinin ayrı bir kaza olduğunu görmekteyiz. XVI. yüzyılın sonlarına doğru çok geniş alana sahip Eğirdir kazasının küçüldüğünü görmekteyiz. Eğirdir kazası dahilinde bulunan Hoyran gölünün doğu ve kuzeyinde kalan ve Eğirdir yörükleri adı altında yazılan yerler Hoyran adı altında yeni bir kaza ihdas edilmiştir.

¹⁰⁴ Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası*, s.37-38.

¹⁰⁵ 438 numaralı *Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri I*, s.8, TT. 30'a göre (1478).

¹⁰⁶ Burdur'un Yeşilova kazasına tekabül etmektedir.

¹⁰⁷ Isparta'ya bağlı Aksu kazasına tekabül etmektedir.

¹⁰⁸ Atabey kazasına tekabül etmektedir.

¹⁰⁹ Sütçüler ilçesinin Kuyucak dağlarının doğusunda kalan kısmına tekabül etmektedir.

¹¹⁰ Sütçüler ilçesine bağlı, Kuyucak dağları ile Dedegöl dağları arasında kalan Kesme, Kasımlar ve Aşağıyaylabel köylerinin bulunduğu alanı kapsamaktadır. Aşağıyaylabel'in eski ismi Kartoz' olarak geçmektedir.

¹¹¹ 438 numaralı *Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri I*, s.247-331; Zeki Arıkan, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları 1988, s.37-40.

¹¹² Şu anda Denizli'ye bağlı Acıpayam kazası ile Serinhisar kazalarının bulunduğu alanı kapsamaktadır.

¹¹³ BOA.TT.994, s.192,193,194.

Yine Eğirdir'e bağlı bir nahiye olarak gördüğümüz Yuva müstakil kaza olmuştur. Aynı şekilde Afşar kazasına dahil olan Barla ve Yalvaç kazasına tabi olan Karaağaç nahiyelerini müstakil birer kaza olarak ve Burdur'un güney batısında bulunan ve Gölhisar'a kadar uzanan bölgeyi ise Siroz¹¹⁴ ma'a Kemer adıyla yeni bir nahiye bölgesi olarak görmekteyiz (Bkz. Tablo 4).¹¹⁵

XVIII. yüzyılda Burdur ile Ağlasun'un güney kesiminde bulunan öncesinde Arvalu ma'a Kübyan olarak bilinen nahiye bölgesinin adının değişerek İncir Pazarı adını aldığını ve aynı şekilde Ağlasun kazasına bağlı bir idari birim olduğunu görmekteyiz.¹¹⁶

Tablo 4. XV-XVI. Yüzyıllar Hamid Sancağı İdari Birimleri

TT. 30 1478	TT. 994 1501	TT.121-438 1530	TK. 51 1568
Isparta (kz.)	Isparta (kz.)	Isparta (kz.)	Isparta (kz.)
Eğirdir (kz.)	Eğirdir (kz.)	Eğirdir (kz.)	Eğirdir (kz.)
Barla (kz.)	Barla (kz.)	Barla (nh.)	Barla (kz.)
Anamos (nh.)	Anamos (nh.)	Anamas (nh.)	
Yuva (nh.)	Yuva (nh.)	Yuva (nh.)	Yuva (kz.)
Kartaş (nh.)	Kartaş (nh.)	Kartaş (nh.)	
Ağras (nh.)	Ağras (nh.)	Ağras (nh.)	Ağras (nh.)
Afşar (nh.)	Afşar (nh.)	Afşar (kz.)	Afşar (kz.)
Yalvaç (nh.)	Yalvaç (kz.)	Yalvaç (kz.)	Yalvaç (kz.)
			Hoyran(kz)
Karaağaç (nh.)	Karaağaç (nh.)	Karaağaç (nh.)	Karaağaç (kz.)
Uluborlu (kz.)	Uluborlu (kz.)	Uluborlu (kz.)	Uluborlu (kz.)
Gönen(kz.)	Gönen (kz.)	Gönen(kz.)	Gönen(kz.)
	Keçiborlu (kz.)	Keçiborlu (kz.)	Keçiborlu (kz.)
Ağlasun (nh.)	Ağlasun (kz.)	Ağlasun (kz.)	Ağlasun (kz.)
Arvalu ile Kübyan (nh.)	Arvalu ile Kübyan (nh.)		
Burdur (kz.)	Burdur (kz.)	Burdur (kz.)	Burdur (kz.)
Gölhisar (kz.)	Gölhisar (kz.)	Gölhisar (kz.)	
	Karaağaç (nh.)	Karaağaç (kz.)	Karaağaç (kz.)
			Siroz ile Kemer (nh.)
Irla (kz.)	Irla (kz.)	Irla (kz.)	Irla (kz.)
		Yavice (nh.)	Yavice (nh.)

2.1.2. 1830 ve Sonrası İdari Birimler ve Yerleşim Yerleri

XIX. yüzyılın başlarına kadar Anadolu eyaletine bağlı kalan sancak, 1839 yılında Tanzimat'ın ilanından sonraki düzenlemeyle merkezi Konya olan Karaman

¹¹⁴ Tefenni kazasına tekabül etmektedir.

¹¹⁵ Arıkan, *age*, s.41,42.

¹¹⁶ M.Sadık Akdemir, "*XVIII yüzyılın ilk yarısında Isparta'da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (170 ve 171 Numaralı Şeriyye Sicillerine Göre)*", SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, (Doktora tezi), Isparta, 2004, s.10.

eyaletine bağlanmıştır. 1864 yılında eyaletlerden vilayet sistemine geçilmesi kabul edilmiş ve bunun neticesinde Vilayet Nizamnamesi'ne göre Hamid sancağı da Konya vilayetine bağlı bir sancak olmuştur. 1871 tarihinden sonra Hamid sancağı, Hamid ve Burdur adlarıyla iki liva (sancak) haline dönüştürülmüştür. 1890 yılına kadar Hamid olarak devam eden sancağın adı bu tarihten sonra Hamidabad olarak değiştirilmiştir. Cumhuriyet döneminde 1924 yılında yeni düzenlemeyle müstakil Hamidabad livası Isparta ili, Burdur livası ise Burdur ili olmuştur.¹¹⁷

2.1.2.1. Kazalar ve Kaza bölgeleri

1830 tarihli Nüfus Defterlerindeki kayıtlara göre Hamid Sancağı Isparta, Eğirdir, Barla, Pavlu, Agros, Afşar, Yalvaç, Karaağaç, Uluborlu, Gönen, Keçiborlu, Burdur, Ağlasun, İncir, Gölhisar, Karaağaç, Kemer, Siroz ma'a Tefenni, Irla ma'a Yavice olmak üzere 20 kazadan oluşmaktadır. Bu kazaların çoğunda kaza ile aynı ismi taşıyan nefis'lerinin (kaza merkezi) de bulunduğu Isparta, Eğirdir, Barla, Burdur, Uluborlu vb. kazalardır. Bazı kazalar ise isimlerini, kaza bölgesine verilen isim ve isimlerden almaktadır. Bazı kazalar tek bölgeden oluştuğu gibi bazılarının ise iki bölgeden oluştuğu gözükmemektedir. Hoyran kazası ile Siroz ma'a Tefenni kaza bölgeleri buna örnektir.¹¹⁸

Isparta kazası 1890 yılına kadar Hamid, 1924 yılına kadar Hamidabad sancağının, 1924 yılından şu ana kadar da Isparta ilinin merkez kazasıdır. Eğirdir ve Uluborlu kazaları isimlerini ve statülerini korumuş günümüzde de Isparta iline bağlı kaza olarak devam etmektedirler. Barla, Pavlu ve Agros kazaları 1868 yılından itibaren Eğirdir kazasına bağlı nahiye olarak gözükmemektedir¹¹⁹. Barla'yı cumhuriyetle birlikte bucak ve devamında belde olarak görmekteyiz. 2014 yılında ise nüfusu 2000'nin altına düştüğü için Eğirdir'e bağlı köy statüsüne düşmüştür. Pavlu 1926'da Cebel ismiyle bucak statüsünde, 1938 de ise Sütçüler ismini alarak kaza olmuş ve halen Isparta iline bağlıdır. Agros ise Cumhuriyet ile birlikte Atabey ismini almış ve bucak statüsüne kavuşmuş, 1960 yılında ise kaza olmuştur. Yalvaç kazası günümüze kadar kaza olarak devam etmiştir. Fakat 1868 Konya Vilayet Salnamesi'nde Yalvaç kendisine bağlı

¹¹⁷ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer adları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel müdürlüğü, Ankara 2006, s.10, 95, 218; *H.1289 Konya Vilayeti Salnamesi*, s. 139-158.

¹¹⁸ BOA NFS.d.3273, s.1-12; BOA NFS.d.3274, s.1-6.

¹¹⁹ *H.1285 Konya Vilayeti Salnamesi*, çev. Mehmed Eminoglu, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya 2008, s.58-63.

Hoyran, Karaağaç ve Afşar nahiyeleri ile birlikte Konya livasına bağlı gösterilirken 1869 Konya Vilayet Salnamesi'nde Yalvaç kendisine bağlı Hoyran nahiyesi ile birlikte yine Konya livasına bağlı gösterilmiş fakat Karaağaç ve Afşar unutulmuştur. 1870 Konya Vilayet Salnamesi'nde ise Yalvaç mülhakatı olan Hoyran ve Afşar nahiyeleri ile bir kaza, Karaağaç ise ayrı bir kaza olarak Konya livasına bağlıdır. 1871 Konya Vilayet Salnamesi'ne bakıldığında Yalvaç mülhakatı olan Hoyran nahiyesi ile bir kaza, Karaağaç mülhakatı olan Afşar nahiyesi ile ayrı bir kaza olarak yine Konya livasına bağlıdır.¹²⁰

1872 tarihinde tekrar Hamid Sancağına bağlı olarak gözüken Yalvaç ve Karaağaç kazalarından Karaağaç'ın ismi Şarkikaraağaç olarak değiştirilmiştir. Halen Ispartanın bir kazası olarak devam etmektedir. Afşar 1930'da Gelendost bucağına bağlı bir köy haline gelmiş olup halen Gelendost kazasına bağlı bir köydür. Hoyran ise Cumhuriyet'le birlikte ad değiştirerek Kumdanlı merkezli bucak olmuş devamında belde olarak gözüken Kumdanlı 2014 yılında nüfusu 2000'in altına düştüğü için Yalvaç kazasının bir köyü haline gelmiştir (Bkz. Tablo 5).¹²¹

1830'da kaza olarak gözüken Gönen ve Keçiborlu'yu 1868'de Uluborlu kazasına bağlı nahiyeler olarak görmekteyiz. Bu durumun 3-4 yıl devam ettiği sonrasında bu nahiyelerin sancak merkezine bağlı olarak devam ettiği ve Cumhuriyet ile birlikte aynı adlar ile Isparta'ya bağlı bucak merkezi haline, Keçiborlu'nun 1948 de Gönen'in ise 1990 yılında kazaya dönüştürüldüğünü ve halen Isparta iline bağlı kazalar olduğunu görmekteyiz (Bkz. Tablo 5).¹²²

1872 tarihinden itibaren Burdur livasının merkez kazası olan Burdur, Cumhuriyet ile birlikte Burdur ili olmuştur. 1830 yılında kaza olarak gözüken İncir ve Ağlasun kazaları 1868 yılında birleştirilip (İncirli ma'a Ağlasun) nahiye olarak Burdur kazasına bağlanmışlardır. 1948 yılına kadar aynı statüde devam eden Ağlasun bu tarihten itibaren Burdur ilinin kazalarından biri olmuş ve halen aynı şekilde devam etmektedir. Bir bölgenin adı olan İncir ise bu bölge içinde yer alan Çeltikçi köyü

¹²⁰ H.1285, 1286, 1287, 1288, 1289, 1290, 1291 *Konya Vilayet Salnameleri*, çev. Mehmed Eminoğlu, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya, 2008.

¹²¹ H.1285, 1286, 1287, 1288, 1289, 1290, 1291 *Konya Vilayet Salnameleri*.

¹²² H.1285, 1286, 1287, 1288, 1289, 1290, 1291 *Konya Vilayet Salnameleri*.

merkez yapılarak 1968'de Çeltikçi nahiyesine 1990'da da kazaya dönüştürülmüştür (Bkz. Tablo 5).¹²³

1830'da Karaağaç adıyla Hamid sancağının bir kazası olarak gözüken bölge 1868, 1869, 1870 ve 1871 Konya Vilayet Salnameleri'nde Asikaraağaç adıyla Hamid sancağının bir kazası olarak gözükmektedir. 1872 yılında yine aynı ad ile yeni ihdas edilen Burdur livasının bir kazasıdır. 1886 yılında ise Asikaraağaç kazasının merkezi olan Acıpayam adıyla kaza olarak Denizli livasına bağlandığını görmekteyiz. Halen aynı isim ve statü ile devam etmektedir (Bkz. Tablo 5).¹²⁴

1830'da Irla ile birlikte kaza olarak gözüken Yavice (Irla ma'a Yavice) aynı adlarla 1868 de Asikaraağaç kazasına bağlı nahiye olarak gözükmektedir. Daha sonraki kayıtlarda Irla nahiyesi olarak gözüken ve nahiye merkezinin Satırlar köyü olduğu görülen bölge cumhuriyet ile birlikte Yeşilova adını almış ve 1936 yılında da Burdur ilinin bir kazası olmuştur. Halen aynı ad ile Burdur'un kazası olarak devam etmektedir (Bkz. Tablo 5).¹²⁵

1830'da Siroz ile birlikte kaza olarak gözüken Tefenni (Siroz ma'a Tefenni) 1868'de Tefenni adıyla Hamid sancağının bir kazası olarak gözükmektedir. Aynı ad ile 1872 ve sonraki yıllarda Burdur livasının bir kazası olan Tefenni halen Burdur iline bağlı bir kazadır. 1830'da kaza olarak gördüğümüz Kemer ve Gölhisar 1868 de Tefenni kazasının nahiyeleleridir. Cumhuriyet ile birlikte de nahiye olarak 1953 yılına kadar Tefenni'ye bağlı olan Gölhisar bu tarihten itibaren Burdur ilinin bir kazası olmuş ve halen devam etmektedir. Kemer ise 1881'de Burdur' un nahiyesi olarak gözükmektedir. 1987 yılına kadar nahiye olarak gözüken Kemer bu yıldan itibaren kaza olmuş ve halen Burdur ilinin bir kazası olarak devam etmektedir (Bkz. Tablo 5).¹²⁶

¹²³ H.1285, 1286, 1287, 1288, 1289, 1290, 1291 Konya Vilayet Salnameleri.

¹²⁴ H.1285, 1286, 1287, 1288, 1289, 1290, 1291 Konya Vilayet Salnameleri.

¹²⁵ H.1285, 1286, 1287, 1288, 1289, 1290, 1291 Konya Vilayet Salnameleri.

¹²⁶ H.1285, 1286, 1287, 1288, 1289, 1290, 1291, 1298 Konya Vilayet Salnameleri.

Tablo 5. XIX. Yüzyıl Hamid Sancağı İdari Birimleri ve Sonrası Değişiklikler

NFS.d.3234-40 1830	KVS 1872	Cumhuriyet Dönemi 1924	Şu Andaki 2016
Isparta (kz.)	Isparta (kz.)	Isparta (il)	Isparta (il)
Eğirdir (kz.)	Eğirdir (kz.)	Eğirdir (kz.)	Eğirdir (kz.)
Barla (kz.)	Barla (nh)-Eğirdir	Barla (buc.)	Barla (köy-2014)
		Aksu (nh.)-Eğirdir	Aksu (kz.-1990)
Pavlu (kz.)	Pavlu (nh.)-Eğirdir	Cebel (buc.-1926)- Eğirdir	Sütçüler (kz.-1938)
Ağros (kz.)	Ağros (nh.)-Eğirdir	Atabey (buc.)	Atabey (kz.-1960)
Afşar (kz.)	Afşar (nh.)- Karaağaç	Afşar (köy)- Gelendost (1930)	Afşar (köy)- Gelendost (kz.-1954)
Yalvaç (kz.)	Yalvaç (kz.)	Yalvaç (kz.)	Yalvaç (kz.)
Hoyran (kz.)	Hoyran (nh)-Yalvaç	Kumdanlı (buc.)- Yalvaç	Kumdanlı (köy) 2014- Yalvaç
Karaağaç (kz.)	Karaağaç (kz.)	Şarkikaraağaç (kz.)	Şarkikaraağaç (kz.)
Uluborlu (kz.)	Uluborlu (kz.)	Uluborlu (kz.)	Uluborlu (kz.)
		Senirkent (nh.1888) -Uluborlu	Senirkent (kz-1952)
Gönen (kz.)	Gönen (nh.)- Uluborlu	Gönen (buc.)-Isparta	Gönen (kz.) (1990)
Keçiborlu (kz.)	Keçiborlu (nh.)- Uluborlu	Keçiborlu (buc.)-Isparta	Keçiborlu (kz.) (1948)
Burdur (kz.)	Burdur (Liva)	Burdur (İl)	Burdur (İl)
Ağlasun (kz.)	Ağlasun (nh.)- Burdur	Ağlasun (nh.)-Burdur	Ağlasun (kz-1958)- Burdur
İncir (kz.)	İncir (nh.)-Burdur	Çeltikçi (nh.-1968)	Çeltikçi (kz.-1990)
Göhlhisar (kz.)	Göhlhisar (nh.)- Tefenni	Göhlhisar (nh.)-Tefenni	Göhlhisar (kz.-1953)
		Çavdır (nh.)-Göhlhisar (1953)	Çavdır (kz.) (1990)
Karaağaç (kz.)	Asikaraağaç (kz.)- Burdur	Acıpayam (kz.)-Denizli (1886)	Acıpayam (kz.)-Denizli
Kemer (kz.)	Kemer (nh.)- Tefenni	Kemer (nh.)-Tefenni	Kemer (kz.)-Burdur (1987)
Siroz-Tefenni (kz.)	Tefenni (kz.)- Burdur	Tefenni (kz.)-Burdur	Tefenni (kz.). Burdur
			Karamanlı (kz.)-Burdur (1987)
İrla ile Yavice (kz.)	İrla (nh.)- Asikaraağaç	Yeşilova (nh.)	Yeşilova (kz.)- Burdur(1936)

2.1.2.2.Köyler, Çiftlik ve Cemaatlar

1830 yılında Hamid Sancağında 370 karye, 13 çiftlik ve 5 cemaat olmak üzere 388 yerleşim yeri bulunmaktadır. Bu yerleşim yerlerinden 276'sı elan aynı isimlerini devam ettirmekte, 59'unun ismi ise Cumhuriyet döneminde değiştirilmiştir. Bir kısmının örenleşmiş olduğunu tahmin ettiğimiz 53 yerleşim yeri ise tespit edilememiştir.

Bu 370 karyeden; 1830'da Eğirdir kazasına bağlı olan Yenice, Bucak ve Mirahur köyleri birleştirilerek Cumhuriyet'le birlikte Aksu adıyla Eğirdir kazasına bağlı bir nahiye haline getirilmiş 1990 yılında ise Isparta'nın bir kazası olmuştur. Aynı tarihte Afşar kazasına bağlı büyükçe bir köy olan Gelendost 1930 yılında bucak merkezi haline getirilmiş 1954 yılında ise Isparta'ya bağlı kaza olmuştur. Yine 1830 yılında Uluborlu kazasına bağlı büyükçe bir köy olan Senirkent'i 1888 yılında Uluborlu kazasının bir nahiyesi, 1952 yılından itibaren ise Isparta ilinin bir kazası olarak görmekteyiz.

1872 tarihinden itibaren Burdur sancağı bölgesi içerisinde kalan ve 1830'larda köy olarak gözüken Karamanlı, Kızılhisar, Çavdır ve Dirmil köyleri günümüzde kaza merkezi olan köylerdir. 1830'da Siroz ma'a Tefenni kazasının bir köyü olarak gördüğümüz Karamanlı herhalde Siroz bölgesinin merkezi olmalıdır. 1928'de bucak merkezi olan Karamanlı 1987 yılından itibaren ise Burdur ilinin bir kazası olmuş ve halen kaza statüsü devam etmektedir. 1830'da Gölhisar kazasına bağlı bir köy olan Çavdır 1868'de Tefenni kazasına bağlı nahiyeye dönüştürülen Gölhisar'ın bir köyü olarak 1952 yılına kadar devam etmiş, 1952 yılında Gölhisar'ın kaza olmasıyla Gölhisar'a bağlı nahiye olmuştur. 1990 yılında ise Burdur ilinin bir kazası olarak gözükmekte ve bu durumu halen devam etmektedir. Yine 1830'da Gölhisar'ın bir köyü olarak gördüğümüz Dirmil 1990 yılında ismi Altınyayla olarak değiştirilerek Burdur ilinin bir ilçesi olmuştur. 1830 yılında Hamid sancağına bağlı Karaağaç (Asıkaraağaç) kazasının, 1872-1886 yıllarında Burdur sancağına bağlı Asıkaraağaç, 1886'dan itibaren Denizli sancağının Acıpayam kazasına bağlı bir köyü ve kasaba olarak gördüğümüz Kızılhisar 1988 yılı itibariyle ismi de Serinhisar'a tahvil edilerek Denizli ilinin bir ilçesi haline gelmiştir.

2.2. GAYRİMÜSLİMLERİN YAŞADIĞI YERLER VE NÜFUSLARI

Osmanlı Devleti'nde 15. asırdan itibaren yapılagelen tahrirlerden yararlanılarak araştırmacılar tarafından nüfus hesaplamaları yapılmaktadır. Bu nüfus hesaplamalarında 15 ve 16. yüzyıllarda tutulan Tapu Tahrir defterlerinde bulunan hane ve nefer sayıları temel alınarak (hane ve nefer sayısı 3 - 5 ile çarpılarak) yaklaşık hesaplamalar yapılagelmektedir. 19. yüzyılda ise nüfus hesaplamalarında hassaten nüfus tahriri adı ile yapılan ve sadece erkeklerin kaydedildiği nüfus defterlerindeki erkek nüfusun 2 ile çarpılması sonucu elde edilen değerler kullanılmaktadır.¹²⁷

Biz de çalışmamızda Tapu Tahrir defterlerinde verilen hane sayılarını 4 ile çarparak elde edilen bu değere nefer sayısı ile hane sayısı arasındaki farkı (mücerred, pirifâni, a'ma vb. sayılarını) ilave ederek, nüfus defterlerinde ise defterde verilen erkek nüfus miktarını iki ile çarparak yaklaşık nüfusu hesapladık. Nüfus karşılaştırmalarını da buna göre yapmayı daha uygun bulduk.

2.2.1. XV-XVI. Yüzyıl Gayrimüslimlerin Yaşadığı Yerler ve Nüfusları

XV ve XVI. yüzyıllarda bölgede yaşayan gayrimüslimler bu dönemde tutulmuş olan Tapu Tahrir ve Vakıf Defterlerine zımmiyan veya gebran olarak kaydedilmiştir. Kaydedilenler sadece erkekler olup bunlar da buluğa erme yaşını geçmiş olanlardır.¹²⁸

Mufassal Tapu Tahrir defterlerine geliri ve vergisi tımar, zeamet ve haslara, Vakıf defterlerine ise geliri ve vergisi vakıflara tahsis edilmiş şahıslar ayrıntılı olarak kaydedilmiştir. Sancaklara özgü tutulan bu mufassal Tapu Tahrir ve Vakıf defterlerindeki bilgiler özet halinde birleştirilerek vilayet icmal defterine aktarılmıştır.

Hamid sancağı tımar, zeamet, has ve vakıf kayıtlarının birlikte bulunduğu TT.438 numaralı Anadolu Vilayeti icmal defteri daha öncede belirtildiği gibi Başbakanlık Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı tarafından defterin tıpkıbasımı da arkasına ilave edilerek yayınlanmıştır. Hamid sancağında kayıtlı olan gayrimüslim reayanın

¹²⁷ Kütükoğlu, *age*, s.1,2; Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", *Osmanlı Devletinin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler - Makaleler I*, İstanbul 2000, s.175-252; Barkan "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *age II*, s.142-144; Çimen, *agm*, s.188.

¹²⁸ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergiler", *AÜDTCF Dergisi*, c.5, sy.5, 1947, s.493-94.

yaşadığı yerler ve kemiyetleriyle ilgili bilgiler adı geçen defter incelenerek çıkarılmıştır (Bkz. Tablo 6).

Bu defterdeki kayıtlardan anlaşıldığına göre Burdur kazasında mirliwa hassına kayıtlı Nefs-i Burdur'da Mescid-i Hoca Mahallesi'nde ikamet eden 39 (22 hane + 17 mücerred) nefer, İznik'de bulunan Mahmud Çelebi biraderi Halil Paşa İmareti Vakfı'na kayıtlı Nefs-i Burdur'da ikamet eden 14 (12 hane + 2 mücerred) nefer olmak üzere Burdur kaza merkezinde ikamet eden toplam 53 (34 hane + 19 mücerred) nefer bulunmaktadır. Bu bilgiler bize 1530 yılında Burdur'da 155 civarında gayrimüslim nüfusun yaşadığını göstermektedir.¹²⁹ Uluborlu kazasında tımara kayıtlı Nefs-i Uluborlu'da Zımmiyan Mahallesi'nde ikamet eden 60 (48 hane + 10 mücerred + 1 pirifâni + 1 ama) nefer bulumakta olup, Uluborlu'da 1530 yılında gayrimüslim nüfus yaklaşık olarak 204'tür.¹³⁰ Isparta kazasına baktığımızda tımara kayıtlı Nefs-i Isparta'da Gebran Mahallesi'nde ikamet eden 70 (55 hane + 12 mücerred + 2 pirifâni + 1 ama) nefer bulunmaktadır. Buradan 1530 yılındaki gayrimüslim nüfus 235 olarak hesaplanmaktadır.¹³¹ Ağlasun kazasında tımara kayıtlı Nefs-i Ağlasun'da ikamet eden sadece 2 (2 hane) nefer olup 8 nüfusa tekabül etmektedir.¹³²

Eğirdir kazasında ise gayrimüslimlerin Eğirdir merkezi ile beraber 1530'da Eğirdir köylerinden olan Ağros (Atabey) ve Fandas (Findos/Küçük Gökçeli) köylerinde de bulunduklarını görmekteyiz. Eğirdir merkezde mirliwa hassına kayıtlı Nis adası Zımmiyan Mahallesi'nde ikamet eden 61 (51 hane + 8 mücerred + 2 pirifâni) nefer, Zımmiyan Mahallesi'nde ikamet eden 5 (5 hane) nefer ve Nefs-i Eğirdir'de bulunan Şeyh Murad Hankah Vakfı'na kayıtlı Nis adasında ikamet eden 8 (6 hane + 2 mücerred) nefer bulunmaktadır. Buna göre Eğirdir merkezde 74 (62 hane + 10 mücerred + 2 pirifani) neferin kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Eğirdir'de Nis adası ile birlikte 260 gayrimüslim nüfusun yaşadığı anlaşılmaktadır. Findos karyesi Zımmiyan Mahallesi'nde ikamet eden 12 nefer hepsi hane olarak Bursa livasında bulunan İlyas Bey bin Bayındır Paşa İmareti ve Medresesi Vakfı'na kayıtlıdır. Ağros karyesi Zımmiyan Mahallesi'nde ikamet eden 50 (40 hane + 9 mücerred + 1 pirifâni) nefer ise Ağros'da bulunan İkbâl

¹²⁹ BOA,438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri I, tıpkıbasım, s.265, 268; Karaca, 1501'de Hamid Sancağı Vakıfları, s.155 (mezkûr vakıf kaydı 15 neferdir).

¹³⁰ 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri I, tıpkıbasım, s.272.

¹³¹ 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri I, tıpkıbasım, s.285.

¹³² 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri I, tıpkıbasım, s.291.

Sultan Alaaddin Atabey Medresesi Vakfı'na kayıtlıdır. Bu bilgilerden Findos'da 48, Ağros'da ise 170 gayrimüslim nüfusun yaşadığını görmekteyiz.¹³³

Tablo 6. Hamid Sancağı Gayrimüslimleri (1530)

Kayıtlı Olduğu Kaza	İkamet Ettiği Yer	Kayıt Cinsi	Nefer adet	Toplam adet	Hesaplanan Nüfus
Burdur	Burdur Hoca Mescidi mah. Nefs-i Burdur	Mirliva Has'ı Vakıf	39 14	53	155
Uluborlu	Zımmiyan mah.	Tımar	60	60	204
Ağlasun	Nefs-i Ağlasun	Tımar	2	2	8
Eğirdir	Nis adası zımmiyan mah. Eğirdir Nis adası Eğirdir zımmiyan mah. Findos zımmiyan mah. Ağros zımmiyan mah.	Mirliva Has'ı Vakıf Mirliva Has'ı Vakıf Vakıf	61 8 5 12 50	74 12 50	260 48 170
Afşar	Barla zımmiyan mah.	Tımar	76	76	277
Isparta	Isparta gebran mah.	Tımar	70	70	235
Hamid Sancağı				397	1357

1530 yılında Afşar kazasına bağlı gözüken Barla nahiyesinde yine Barla merkezinde zımmiyan Mahallesi'nde ikamet eden ve tımara kayıtlı 76 (67 hane + 9 mücerred) nefer bulunduğu defter kayıtlarından anlaşılmakta olup Barla'da bulunan gayrimüslim nüfusun 277 civarında olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁴ Bu durumda Hamid sancağı genelinde kayıtlı olan toplam gayrimüslim nefer sayısı 397, nüfus ise yaklaşık 1357'dir (Bkz. Tablo 6).

Gülcan Avşin "*16. Asrın İlk Yarısında Anadolu Eyaletinde Gayrimüslimler*" adlı tez çalışmasında Hamid sancağındaki gayrimüslimlerin isimlerine dayanarak Rum olduklarını, Ağlasun, Burdur, Eğirdir, Isparta ve Uluborlu kazalarında yaşadıklarını ve sancak genelinde 183 hane, 47 mücerred, 7 diğer olmak üzere toplam 237 nefer olduklarını belirtmiştir.¹³⁵ Avşin bu çalışmasında 438 numaralı Tapu Tahrir Defterini kaynak olarak kullanmasına rağmen bu defterde Barla nahiyesinde tımara, Burdur ve Eğirdir kazasının Findos ve Ağros karyelerinde vakıflara kayıtlı olan gayrimüslimlerden bahsetmemiştir. Buna mukabil Karaca, Keçiborlu ile ilgili çalışmasında TT 30'daki 250

¹³³ 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri I, tıpkıbasım, s.295, 304, 305, 307; Karaca, 1501'de Hamid Sancağı Vakıfları, s.166, 180, 97 (İlyas Bey... Vakfı nefer sayısı 18, Atabey... Vakfı nefer sayısı 69' dur.).

¹³⁴ 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri I, tıpkıbasım, s.311.

¹³⁵ Gülcan Avşin, "*16. Asrın İlk Yarısında Anadolu Eyaleti'inde Gayrimüslimler*", T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006, s.60, 73, 74, 75, 91.

akçe ispenç resmi kaydına dayanarak 1478'de Keçiborlu'da muhtemelen 10 hane gayrimüslimin yaşadığını belirtmektedir. 1523 tarihli TT 121'de tespit ettiği 2 hane zimmiyan kaydından yola çıkarak gayrimüslim nüfusun azaldığını, buradan gayrimüslimlerin bir kısmının Müslüman veya göç etmiş olabileceğini ifade etmektedir.¹³⁶

2.2.2. XIX. Yüzyıl İlk Yarısında Gayrimüslimlerin Yaşadığı Yerler ve Nüfusları

XIX. asrın ilk yarısı ortalarına tekabül eden 1830 nüfus tahririnde Hamid sancağı 20 kaza biriminden oluşmaktadır. Bu kazalardan Uluborlu, Barla ve Eğirdir kazalarında Rumlar, Isparta ve Burdur kazalarında ise Rum ve Ermeniler yaşamaktadır. Ayrıca elekçi tabir edilen Ermeniler'in belli bir mekânları olmamakla beraber Isparta'nın Çukur karyesinde, Karaağaç (Şarkikaraağaç)'da, Yalvaç'ın Eğirler, Hoyran'ın Akçaşar ve Yağcılar karyelerinde ve Ağros (Atabey)'un Onaç Mahallesi'nde kayıtlı oldukları ve çoğunlukla belirtilen yerlerde yaşadıkları defterlerden anlaşılmaktadır¹³⁷.

Elekçi Ermenileri haricindeki gayrimüslimler kaza merkezlerinde kendilerine ait Rum ve Ermeni Mahallelerinde sakin olup buralarda yaşamaktadırlar. Yalnız Burdur'da yaşayan Rum ve Ermeniler Zimmiyan Mahallesi adı altında Rum ve Ermeni Taifesi olarak ayrı ayrı kaydedilmişlerdir. Kayıtlardan anlaşıldığına göre bazı aile reislerinin ve aile üyelerinin işi dolayısıyla başka yerlerde geçici olarak bulundukları ve buralarda ikamet ettikleri de görülmektedir.

2.2.2.1. Isparta Kazası

Isparta kazası 1830 yılında, aynı zamanda sancak idare merkezi olup nefsi-i Isparta yirmi üç Müslüman, dört Rum ve bir Ermeni Mahallesi olmak üzere yirmi sekiz mahalleden oluşmaktadır.¹³⁸ Bu mahallelerden sekizi (Çelebiler, Yaylazade-Yayla, Karaağaç, Keçeci, Doğancı, Yenice, Dere, İskender, Emre ve Sülübey) aynı isimlerle günümüzde de devam etmektedir. Diğer mahallelerin bir kısmının ismi değiştirilmiş bir

¹³⁶ Behset Karaca, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Keçiborlu Kazası", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2007, Isparta, s. 49,50.

¹³⁷ NFS.d.3242, NFS.d.3209.

¹³⁸ BOA.NFS.d.3234, s.1-61; BOA. NFS.d.3242, s.1-49; BOA.NFS.d.3273, s.1-12; Müslüman mahalleler: Cami-i Atik, Şeyh, Hacıelfi, Çelebiler, Yaylazade, Cedid, Tekye, Hocaşade, Fazlullah, Karaağaç, Keçeci, Doğancı, Yenice, Dere, Evran, İskender, Germiyan, Debbağhane, İğneci, Hüsrevfendi, Hacıvaz, Ilısu ve Sülübey. Gayrimüslim mahalleler: Çavuş, Kemer, Temel, Emre ve Ermeni.

kısmı birleştirilerek yeni bir mahalle oluşturulmuş bir kısmı ise mevcut mahallelere eklenmiştir.¹³⁹

Mahalle sınırları tam olarak tespit edilememekle beraber 19. yüzyılda mevcut olan Cami-i Atik Mahallesi'nin Kutlubey Mahallesi'ne, Hocaşade Mahallesi'nin Kepeci Mahallesi'ne, Fazlullah Mahallesi'nin Sermet Mahallesi'ne, Evran Mahallesi'nin Gazikemal Mahallesi'ne, Hacıivaz Mahallesi'nin Gülcü Mahallesi'ne dönüştüğü görülmüştür. Şeyh ve Hacıelfi Mahallelerinin Pirimehmet, Cedit ve Tekye Mahallelerinin Hızırbey, Debbağhane, İyneci ve Ermeni Mahallelerinin Kurtuluş, Hüsrefefendi ve İlsucu Mahallelerinin Hisar, Çavuş, Kemer ve Temel Mahallelerinin Turan Mahallesi sınırları içerisinde kaldığı söylenebilir (Bkz. Harita 4 ve 5).

Isparta'lı Rumlar şehrin ortasından geçen Gökçay'ın kuzeyinde bulunan birbirine sınır olan Temel, Kemer ve Çavuş Mahalleleri ile Gökçay'ın güneyinde Temel Mahallesi'nin karşısında bulunan Emre Mahallesi'nde sakindirler. Ermeniler ise Çavuş Mahallesi'nin kuzey sınırında bulunan Ermeni Mahallesi'nde ikamet etmektedirler. Rumların oturduğu Çavuş, Kemer ve Temel Mahalleleri zamanımızdaki Turan Mahallesi'ne tekabül etmektedir. Ermeniler'in oturdukları Ermeni Mahallesi ise Kurtuluş Mahallesi sınırları içerisinde kalmıştır (Bkz. Harita 4 ve 5. Kırmızı işaretli olan mahalleler değişmeyen mahallelerdir.).

Isparta Reaya (Gayrimüslim) Temettuat Defteri'ndeki kayıtlardan birbiriyle komşu olan ve azda olsa birbiri içerisine giren mahalleleri görmekteyiz. Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre Ermeni, Çavuş, Kemer ve Temel Mahallelerinin batısında bulunan Keçeci Mahallesi'nin adı geçen bu dört mahalle ile de komşu olduğudur. Yine bu kayıtlardan Çavuş Mahallesi'nin Temel Mahallesiyle, Emre Mahallesi'nin Sülübey Mahallesiyle, Ermeni Mahallesi'nin İyneci ve Çelebi Mahalleleriyle komşu oldukları anlaşılmaktadır.¹⁴⁰

¹³⁹ Akdemir, *agt*, s.52-73; Böküzade Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, Haz. Hasan Babacan, T.C. Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Isparta 2012, s.112-183; Evren Gökçe, *"XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta (İdari, Demografik ve Ekonomik Yapı)"*, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Isparta 2016, s.49-58; <http://www.haritamap.com/ilce/merkez-isparta>, 12.07.2016.

¹⁴⁰ BAO ML.VRD.TMT.d.10118, s. 8, 38, 44, 47, 48, 49.

Harita 4. Isparta Kazası Mahalleleri (1830)

Harita 5. Isparta Kazası Mahalleleri (2016)

Isparta'da Rumlar'ın yaşadığı Çavuş Mahallesi'nde 407, Kemer Mahallesi'nde 296, Temel Mahallesi'nde 354 ve Emre Mahallesi'nde 142 olmak üzere dört mahallede kayıtlı olan erkek Rum sayısı 1199 olup, buradan Rum nüfusun yaklaşık 3998 olduğu

anlaşılmaktadır. Ermeni Mahallesi'nde kayıtlı erkek Ermeni sayısı 175 olup nüfusu 350, Elekçıyan olarak kayıtlı erkek Ermeni sayısı ise 51 olup nüfusu 102'dir. Bu durumda 1830 yılında Isparta'da kayıtlı toplam gayrimüslim erkek sayısı 1425 olup yaklaşık 2850 nüfusa tekabül etmektedir (Bkz. Tablo 7). Isparta'daki gayrimüslim erkek sayısı 1838 yılında 1473'e çıkmıştır. Dağılımı da Çavuş Mahallesi'nde 417, Kemer Mahallesi'nde 306, Temel Mahallesi'nde 366, Emre Mahallesi'nde 150, Ermeni Mahallesi'nde 179, Elekçi Ermenileri ise 55'dir.¹⁴¹

2.2.2.2. Burdur Kazası

Burdur kazası 1830 yılında 17'si Müslüman biri Zımmiyan Mahallesi olmak üzere 18 mahalleden oluşmaktadır.¹⁴² 18 mahalleden yedisinin halen aynı adlarını muhafaza ettiğini görmekteyiz. Bu mahalleler Burç, Karasenir, Şeyhsinan (Sinan olarak), Kuyu, Dere, Recep ve Yenice Mahalleleri'dir.¹⁴³ Şuanki mahalleler içerisinde isimleri bulunmayan 11 mahallenin zamanla isimleri değiştirilmiş veya birleştirilerek yeni bir isim verilmiş olması muhtemeldir. Adı değişen veya birleştirilen eski mahallelerin tam olarak sınırları tespit edilemez ise de, 1830 tarihli nüfus ve 1844 tarihli temettuat defterlerinde geçen kayıtlardan ve haritalarda geçen yer isimlerinden (cami, sokak, kilise vb) yerleri yaklaşık olarak belirlenebilir. Eski mahallelerden Hacıömer Mahallesi'nin İnönü Mahallesi, Zımmiyan Mahallesi'nin Zafer mahallesi, Cami-i Kebir Mahallesi'nin Pazar ve Çeşmedamı Mahalleleri Hacıahmed Mahallesi'nin Konak ve Özgür Mahalleleri'nin Aşağı, Uçarbey, Yoğurtçu ve Hacıibrahim Mahalleleri'nin büyük bölümünün ise Sakarya Mahallesi'nin kapsadığı sınırlar içinde bulunduğu söylenebilir. (Bkz. Harita 6 ve 7. Kırmızı işaretli olan mahalleler değişmeyen mahallelerdir.).¹⁴⁴

Rum ve Ermeniler nüfus defterlerinde Zımmiyan Mahallesi altında Rum ve Ermeni taifesi şeklinde yazılmış fakat temettuat defterinde Rum ve Ermeni Mahalleleri olarak ayrı ayrı yazıldıklarını görmekteyiz. Yine temettuat defterlerindeki kayıtlardan ayrı ama komşu mahallelerde bulundukları anlaşılmaktadır. Rum Mahallesi Şeyhsinan, Uçarbey, Hacı İbrahim ve Burç Mahalleleriyle, Ermeni Mahallesi ise Burç ve Karasenir

¹⁴¹ Babacan, *agm*, s. 272.

¹⁴² Müslüman mahalleler: Hacıömer, Hacıahmed, Yenice, Hecin, Dere, Receb, Kuyu, Divane Baba, Manastır, Cami-i Kebir, Uçarbey, Yoğurtçu, Aşağı namı diğer Tirseki, Şeyhsinan, Karasenir, Hacıibrahim ve Burç.

¹⁴³ <http://www.haritamap.com/ilce/merkez-burdur>, 19.11.2016.

¹⁴⁴ .NFS.d.3240, s.1-36; NFS.d.3203, s.39-46; NFS.d.3273, s.1-12; ML.VRD.TMT.d.9918, s.275-295; <https://maps.google.com/>; Google Eart.

Mahalleleri ile komşudur.¹⁴⁵ Rum ve Ermeniler'in komşu olarak yaşadıkları Zımmiyan mahallesinde kayıtlı Rum erkek sayısı 500 olup Rum nüfus 1000, Ermeni erkek sayısı ise 80 olup Ermeni nüfus 160'dır (Bkz. Tablo 7).

Harita 6. Burdur Kazası Mahalleleri (1830)

Harita 7. Burdur Kazası Mahalleleri (2016)

¹⁴⁵ ML.VRD.TMT.d.9918, s.275-295, Rum Mahallesi, hane 132, 137-139, 162, 172, Ermeni Mahallesi, hane 40-44, 46, 47, 49-67, 70-72, 74-83; NFS.d.3203, s.39-46.

2.2.2.3. Eğirdir Kazası

Eğirdir kazası; 1830 yılında nefsi 13 Müslüman ve bir Rum mahallesi olmak üzere 14 mahalleden müteşekkildir. 14 mahalleden 2'si Cezire-i Nis (Nis Adası)'de olup biri Müslümanlara diğeri gayrimüslimlere ait mahalledir. Müslümanlar Cezire-i Nis Mahallesi'nde, gayrimüslimler ise Cezire-i Nis Rum Mahallesi'nde kaydedilmiştir.¹⁴⁶ Bu iki mahallenin bulunduğu Nis adası günümüzde Yeşilada Mahallesi olarak gözükmektedir. Diğer 12 mahalleden 9'u aynı isimlerle, kalan 3 mahalle ise Cami-i Kebir - Cami, Seydimpasha - Seydim, Timurkapı - Demirkapı olarak elan Eğirdir'in mahalleleri olarak devam etmektedir.¹⁴⁷ 1530 yılında yaklaşık 260 gayrimüslim nüfusun bulunduğu Eğirdir Nis Adası'nda, 1568 yılına gelindiğinde gayrimüslim nüfusun 200 civarında olduğunu görmekteyiz.¹⁴⁸ 1830 yılında ise Eğirdir kazası Nis adasında bulunan Rum Mahallesi'nde kayıtlı erkek Rum sayısı 230 olup bu nüfus olarak 460'a tekabül etmektedir (Bkz. Tablo 7)

2.3.2.4. Uluborlu Kazası

Uluborlu kazası 1830 yılında nefsi on sekiz Müslüman ve bir Rum mahallesi olmak üzere on dokuz mahalleden müteşekkildir.¹⁴⁹ Uluborlu kazası Cumhuriyet ile birlikte 1935 yılı itibariyle daha kuzeyde bulunan öncesinde Bahar olarak adlandırılan bağ ve bahçelerin yer aldığı musluk mevkisine taşınmıştır. Eski Uluborlu'nun yer aldığı tepelik kısım ise Selçuklu Mahallesi olarak çoğunluğu harap vaziyette varlığını devam ettirmektedir. Eski Uluborlu'da bazı kısımları ayakta durabilen harap bir kale bulunmaktadır. Rum mahallesinin de bahsi geçen kale içerisinde olduğu bilinmektedir.¹⁵⁰ 1830 yılında Uluborlu kazası Rum Mahallesi'nde kayıtlı erkek Rum sayısı 160 olup buna göre Rum nüfusu 320'dir (Bkz. Tablo 7).

¹⁴⁶ BOA NFS.d.3234, s.84-122; BOA NFS.d.3273, s.2,3; BOA NFS.d.3242, s.32-37; Müslüman mahalleler: Kale, Cami-i Kebir, Kubbelü, Seydim Paşa, Yazla, Cezire-i Nis, Poyraz, Timurkapı, Hacı Şeyh, Hamam, Katip, İmaret ve Ağa. Gayrimüslim mahalle: Cezire-i Nis Rum.

¹⁴⁷ <http://www.e-sehir.com/turkiye-haritasi/isparta-egirdiregridir-mahalleleri.html>, 12.07.2016.

¹⁴⁸ Behset Karaca "Hamid Oğullarından Osmanlıya Eğirdir Şehri", 5. Uluslararası Canik Sempozyumu, *Geçmişten günümüze Şehir ve Kadın*, Yayın aşamasında, 1-3 Nisan 2016.

¹⁴⁹ BOA NFS.d.3236, s.1-17; BOA NFS.d.3273, s.7,8; BOA NFS.d.3242, s.38-42; Müslüman mahalleler: Bahçe, Cisir-i Sağır (Küçükköprü), Selman, Salihefendi, Cisir-i Kebir (Büyükköprü), Hacıhocaahmed, Muhtesib, Emrem, Hoceki, Efendisultan, Ahibahaddin, Çelebi, Tahtapazarı, Halınca, Çeşme-i Kebir, Kabal, Kazancı ve Alacamescid.

¹⁵⁰ Uluborlu'nun eski mahalle yerleri ve Uluborlu'nun Osmanlı dönemi ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Said Demirdal, *Bütünüyle Uluborlu*, Acar Matbaası, İstanbul 1968, s. 111-115; Karaca, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası, s. 37-67.

2.3.2.5. Barla Kazası

Barla şehri 1830 yılında altısı Müslüman biri Rum olmak üzere yedi mahalleden oluşmuştur.¹⁵¹ 19. Yüzyılda var olan bu 7 mahalleden beşi olan Akmesicid, Baş, Cami-i kebir, Pazar ve Yokuşbaşı mahalleleri günümüzde halen varlıklarını sürdürmektedir. Şu anda adına rastlanmayan Ahihoca Mahallesi herhalde merkez mahallelerden birine ilave edilse gerektir. Rum mahallesinin bulunduğu yer ise örenleşmiş olup kilise olarak gösterilen metruk bir bina bulunmaktadır. Kilise olarak bilinen yerin bulunduğu Rum Mahallesi Barla'nın kuzeybatısında yer almaktadır. Barla kazası Rum Mahallesi'nde 1830 yılında kayıtlı erkek Rum sayısı 193 olup, nüfus olarak yaklaşık 386'ya tekabül etmektedir (Bkz. Tablo 7).

Tablo 7. Hamid Sancağı Gayrimüslimleri Nüfusu (1830)

Kayıtlı Olduğu Kaza	İkamet Ettiği Yer	Kayıt Cinsi	Erkek adet	Hesaplanan Nüfus
Isparta	Isparta Çavuş, Kemer, Temel ve Emre Mahalleleri Isparta Ermeni Mahallesi Hamid Sancağı muhtelif köyleri	Rum Ermeni Ermeni	1199 175 51	2398 350 102
Burdur	Burdur Zımmiyan Mahallesi	Rum Ermeni	500 80	1000 160
Eğirdir	Eğirdir Nis adası Rum Mahallesi	Rum	230	460
Uluborlu	Uluborlu Rum Mahallesi	Rum	160	320
Barla	Barla Rum Mahallesi	Rum	193	386
Hamid Sancağı		Rum Ermeni Gayrimüslim	2282 306 2588	4564 612 5176

¹⁵¹ BOA NFS.d.3236, s.42-47; BOA NFS.d.3273, s.9,10; BOA NFS.d.3242, s.43-47, Müslüman mahalleler: Akmesicid, Baş, Cami-i kebir, Pazar, Yokuşbaşı, Ahihoca.

2.3. NÜFUS KARŞILAŞTIRMALARI

2.3.1. XVI. Yüzyıl ile XIX. Yüzyıl Müslim - Gayrimüslim Nüfus Karşılaştırması

1530 tarihinde Isparta merkezinde bulunan Gebran Mahallesi'nde hesaplanan 235 Rum nüfus bulunmaktadır. 1830 tarihine gelindiğinde ise Rum nüfusun % 920'lik artışla 2398'e ulaştığı ve 4 mahallede sakin oldukları görülmektedir. Ayrıca 1830 yılında ayrı bir mahalle olan Ermeni Mahallesi'nde sakin olan 350 Ermeni nüfus ile sancağın muhtelif yerlerinde gezip dolaşan 102 elekçiyan Ermeni nüfusun bulunduğunu görmekteyiz. Bu durumda 1830 yılında Isparta kazasında yaklaşık 2850 gayrimüslim nüfus olduğu ve 1530 yılına göre gayrimüslim nüfus artışının % 1133 olduğunu söyleyebiliriz. Isparta kazasındaki gayrimüslim nüfusun 1847'de 3186'ya, 1879'da ise 4772'ye ulaştığını görmekteyiz (Bkz. Tablo 8).

Burdur'da 1530 tarihinde Müslüman ahali ile birlikte yaşadıkları görülen 155 Rum nüfus bulunmaktadır. 1830 tarihli kayıtlarda ise Zımmiyan Mahallesi adı altında hem Rumlar'ın hemde Ermeniler'in ayrı ayrı kaydedildiklerini görmekteyiz. Bu tarihteki nüfuslarına bakıldığında Rum nüfusun 1530'a göre % 561 artarak 1000'e ulaştığı, 1530'da bulunmayan Ermeni nüfusun ise 160 olduğu görülmektedir. Bu durumda Burdur'da 1830 tarihinde 1160 gayrimüslim reayanın yaşadığını ve 1530 yılındaki gayrimüslim nüfusa göre % 664 arttığını söyleyebiliriz. Burdur'daki gayrimüslim nüfusun 1847 tarihinde 1404'e, 1879 tarihinde ise 2478'e ulaştığı anlaşılmaktadır. 1530'da Ağlasun'da yaşadığı tespit edilen 8 gayrimüslim nüfus var iken 1830'da Ağlasun'da gayrimüslim kaydı gözükmemektedir (Bkz. Tablo 8).

Yine 1530'da hem Eğirdir merkezde hem de Eğirdir kazasına bağlı olan Ağros ve Findos'da var olduğu tespit edilen Rumlar'ın 1830 tarihli nüfus defterine göre Ağros ve Findos'dan ayrıldıkları fakat Eğirdir merkezde bulunanların burada yaşamaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. 1530'da 260 kişi olduğu tahmin edilen Eğirdirli Rumlar'ın 1830'daki kayıtlara göre nüfuslarının % 77 artarak 460'a ulaştığını söyleyebiliriz. 1847'de bu nüfusun 368'e düştüğünü görmekteyiz. 1879'da ise Eğirdir kazası dahilinde 1366 Rum nüfusun bulunduğu anlaşılmaktadır.

Uluborlu kazasına baktığımızda 1530'da kaza merkezinde bulunan Zımmiyan Mahalesi'nde sakin 204 Rum nüfusun yaşadığını tespit etmekteyiz. 1530'da kaza merkezi Rum Mahallesi'nde kayıtlı bu nüfusun 1830 yılında % 57 artışla 320'ye ulaşmış

olduğu görülmektedir. Uluborlu Rumları'nın nüfusu 1847'de 388, 1879 yılında ise 800'dür. 15. yüzyılda Zımmıyan Mahallesi'nde yine yoğun Rum nüfusun bulunduğu Barla'da 1530 yılında 277, 1830'da ise bu nüfusun % 36 artarak 376 kişiye ulaştığı anlaşılmaktadır. 1847 tarihli icmal nüfus defterindeki verilerden Barla'daki Rum nüfusun 400 olduğu görülmektedir. 1879 tarihli Konya Vilayet Salnamesi'nde ise Barla'da yaşayan Rumlar Eğirdir kazası içerisine dahil edildiğinden tespit edilememiştir (Bkz. Tablo 8).

Tablo 8. XVI. Yüzyıl ile XIX. Yüzyıl Müslim - Gayrimüslim Nüfus Karşılaştırması¹⁵²

Kayıtlı Olduğu Birim	Kayıt Cinsi	Nüfus 1530	Nüfus 1830	Değişim %	Nüfus 1847 ¹⁵³	Nüfus 1879 ¹⁵⁴
Nefs-i Isparta	Rum	235	2398	920	-	-
Nefs-i Isparta	Müslim	1715	8990	424	-	-
Nefs-i Isparta	Ermeni	-	350	-	-	-
Sancağın muhtelif yerleri	Ermeni	-	102	-	-	-
	Gayrimüslim	235	2850	1113	3186	4772 ¹⁵⁵
Nefs-i Burdur	Rum	155	1000	561	-	-
Nefs-i Burdur	Müslim	1023	9952	873	-	-
	Ermeni	-	160	-	-	-
	Gayrimüslim	155	1160	664	1404	2478
Nefs-i Eğirdir	Rum	260	460	77	368	1366
Nefs-i Eğirdir	Müslim	1484	3426	131	-	-
Findos (K.Gökçeli)	Rum	48	-	-	-	-
Ağros (Atabey)	Rum	170	-	-	-	-
Nefs-i Uluborlu	Rum	204	320	57	388	800
Nefs-i Uluborlu	Müslim	1622	4100	153	-	-
Nefs-i Barla	Rum	277	386	36	400	-
Nefs-i Barla	Müslim	714	1736	143	-	-
Nefs-i Ağlasun		8	-	-	-	-
Hamid Sancağı	Rum	1357	4564	238	-	-
5 Kaza Merkezi	Müslim	6558	28204	330	-	-
	Ermeni	-	612	-	-	-
	Gayrimüslim	1357	5176	297	5746	9392

Hamid sancağının tamamındaki gayrimüslim nüfus miktar ve değişimlerine baktığımızda 1530 yılında sancakta 1357 gayrimüslim nüfus bulunmaktadır. 1830

¹⁵² 1530 tarihli gayrimüslim nüfuslar Tablo 6'dan, 1830 tarihli gayrimüslim nüfuslar Tablo 7'den, 1830 tarihli müslim nüfuslar Tablo 9'dan alınmıştır. 1530 tarihli müslim nüfuslar ise *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri I*, tıpkıbasım, Burdur (216 hane, 369 nefer), s. 265, Uluborlu (342 hane, 596 nefer), s.272, Isparta (387 hane, 554 nefer), s.285, Eğirdir (333 hane, 485 nefer), s.295, Barla (162 hane, 228 nefer), s.311' den alınarak hesaplanmıştır.

¹⁵³ BOA, NFS.d.3276, s.1.

¹⁵⁴ *H.1296 Konya Vilayeti Salnamesi*, çev. Mehmed Eminoglu, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya 2008, s.100-110,123-130.

¹⁵⁵ Elekçi Ermenileri'nden olan ve Yalvaç kazasında gösterilen 60 nüfus (2x30) buraya ilave edilmiştir.

yılında gayrimüslim nüfusun % 297'lik artışla 5176'ya yükseldiğini görmekteyiz. 1847 ve 1879 yıllarında tespit edilen gayrimüslim nüfus ise sırasıyla 5746 ve 9416'dır. 1830 yılında gayrimüslim nüfusun bulunduğu beş kaza merkezinde bulunan 1530 yılı müslim nüfusu 6558 olarak hesaplanmıştır. Aynı kazaların 1830 müslim nüfusunun ise 28204 olduğunu görmekteyiz. Bu durumda 300 yıllık nüfus artışı % 330 olarak hesaplanmaktadır (Bkz. Tablo 8).

2.3.2. Müslim - Gayrimüslim Nüfus Karşılaştırmaları (1830)

Hamid sancağında gayrimüslim nüfusun yaşadığı Isparta, Burdur, Eğirdir, Uluborlu ve Barla kazalarında müslim, gayrimüslim nüfus ve nüfus oranları ile sancağın genelindeki müslim-gayrimüslim nüfus ve nüfus oranlarına baktığımızda;

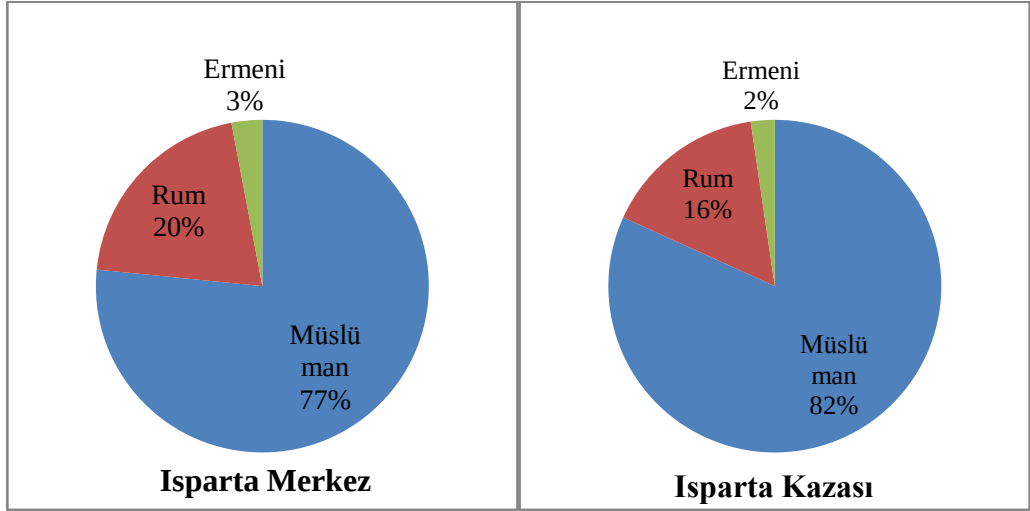
Tablo 9. Hamid Sancağı Müslim-Gayrimüslim Nüfus Dağılımı (1830)¹⁵⁶

Kaza	Birim	Müslim	Rum	Ermeni	Gayrimüslim	Toplam
Isparta	Merkez	8990	2398	350	2748	11738
	Kaza	12328	2398	350	2748	15076
Burdur	Merkez	9952	1000	160	1160	11112
	Kaza	16828	1000	160	1160	17988
Eğirdir	Merkez	3426	460	-	460	3886
	Kaza	8334	460	-	460	8794
Uluborlu	Merkez	4100	320	-	320	4420
	Kaza	9768	320	-	320	10088
Barla	Merkez	1736	386	-	386	2122
	Kaza	2050	386	-	386	2436
Hamid Sancağı	Elekçiyan	-	-	102	102	102
	Sancak	136552	4588	612	5200	141718

Isparta kazasında kaza merkezinde 8990 Müslüman, 2398 Rum ve 350 Ermeni olmak üzere 11738 nüfus bulunmaktadır. Kazanın köyleriyle beraber nüfusunun ise 15076 kişi olduğunu görmekteyiz. Kaza merkezindeki nüfusun % 70'ini Müslümanlar, % 20'sini Rumlar, % 3'ünü ise Ermeniler oluşturmaktadır. Kazanın tüm nüfusunu ele aldığımızda kaza nüfusunun % 82'si Müslümanlardan, % 16 Rum ve % 2 Ermeni olmak üzere % 18'inin ise gayrimüslimlerden oluştuğunu tespit etmekteyiz (Bkz. Tablo 9 ve Şekil 1).

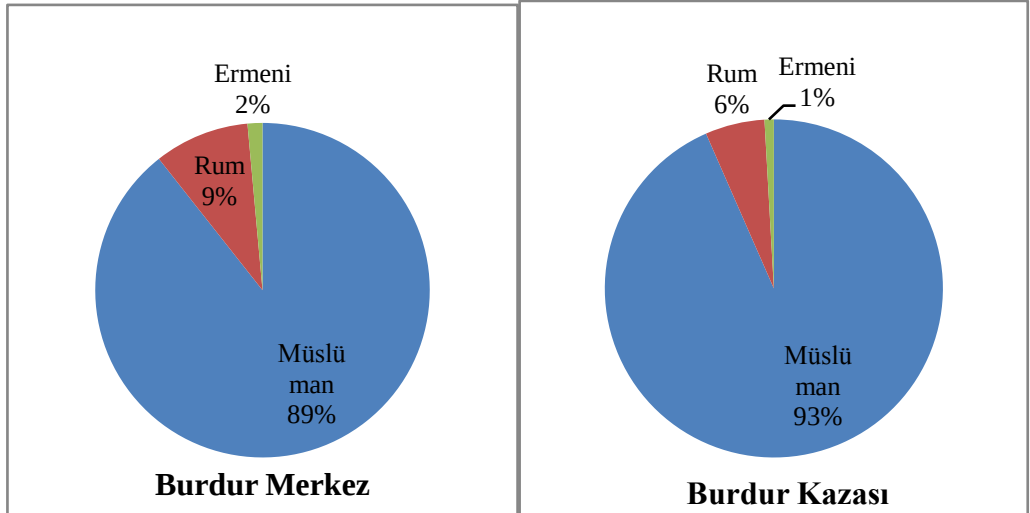
¹⁵⁶ NFS.d.3273, s.1-12; NFS.d.3274, s.1-6; NFS.d.3242, s.1-49; NFS.d.3202, s.39-46.

Şekil 1. Isparta Merkez ve Kaza Nüfus Dağılımı

Yine üç milletin de yaşadığı Burdur kaza merkezinde 9952 Müslüman, 1000 Rum ve 160 Ermeni olmak üzere 11112 nüfus bulunmaktadır. Burdur kazasının barındırdığı toplam nüfus ise 17988'dir. Burdur kazasındaki nüfusun dağılım oranlarına baktığımızda Burdur merkezinde bulunan 11112 nüfusun % 89'u Müslüman, % 9'u Rum ve % 2'si Ermeni olmak üzere % 11'i ise gayrimüslimdir (Bkz. Tablo 9 ve Şekil 2).

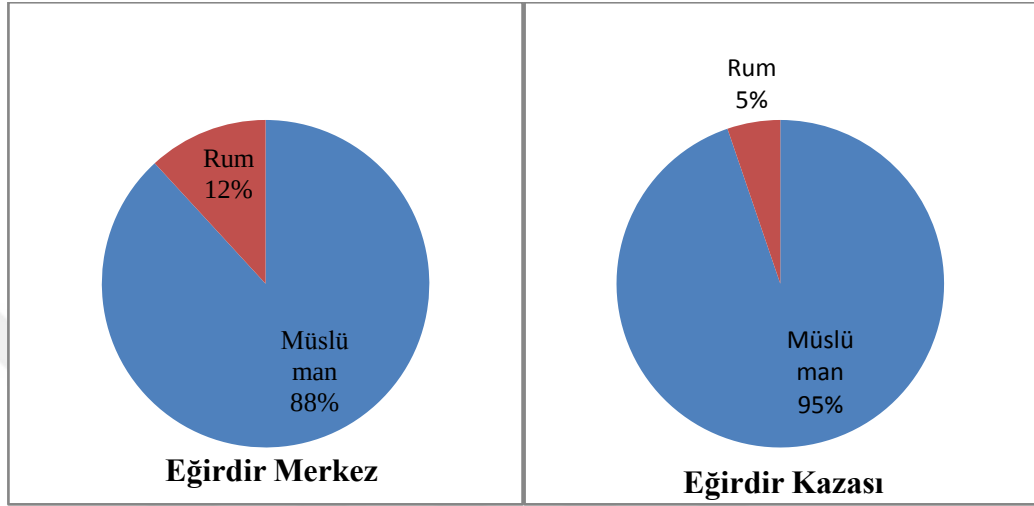
Şekil 2. Burdur Merkez ve Kaza Nüfus Dağılımı

Sadece Müslümanlar ile Rumlar'ın yaşadığı, Eğirdir, Uluborlu ve Barla'nın oluşturduğu üç kazadan biri olan Eğirdir kaza merkezinde 3426 Müslüman ve 350 Rum olmak üzere 3886 nüfus bulunmaktadır. Eğirdir kazasının köyleriyle beraber toplam

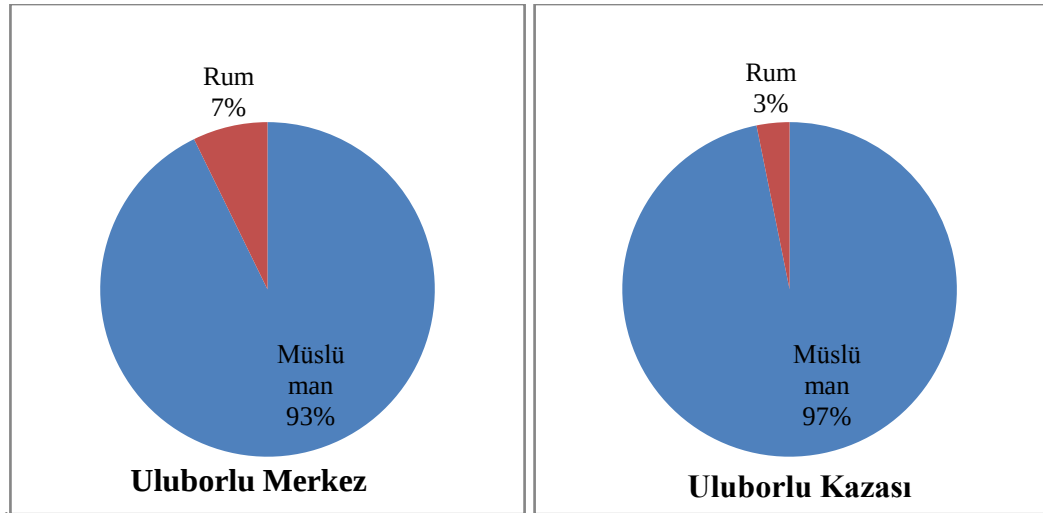
nüfusu ise 15076'dır. Eğirdir kaza merkezindeki nüfus'un % 88'ini Müslümanlar oluşturur iken geri kalan % 12 nüfus ise Rumlardan oluşmaktadır. Kazanın tümünde müslim - gayrimüslim oranları ise % 95'i Müslüman % 5 Rum'dur (Bkz. Tablo 9 ve Şekil 3).

Şekil 3. Eğirdir Merkez ve Kaza Nüfus Dağılımı

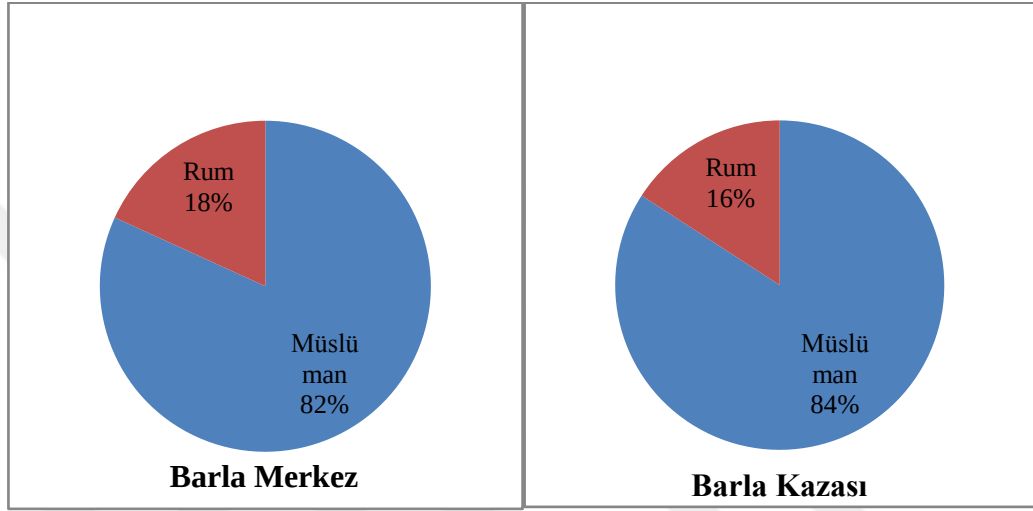
Yine Müslümanlar ile Rumlar'ın birlikte yaşadıkları Uluborlu kazasının merkez nüfusu 4420 olup bunun 4100'ü Müslümanlardan 320'si ise Rumlardan oluşmaktadır. Uluborlu kazasının köyleriyle birlikte tüm nüfusu ise 10088'dir. Uluborlu kazasındaki nüfus oranlarına baktığımızda Kaza merkezinde müslim - gayrimüslim oranı % 93 müslüman % 7 rumdur. Kaza genelindeki bu oran ise % 97 müslüman % 3 Rum'dur (Bkz. Tablo 9 ve Şekil 4).

Şekil 4. Uluborlu Merkez ve Kaza Nüfus Dağılımı

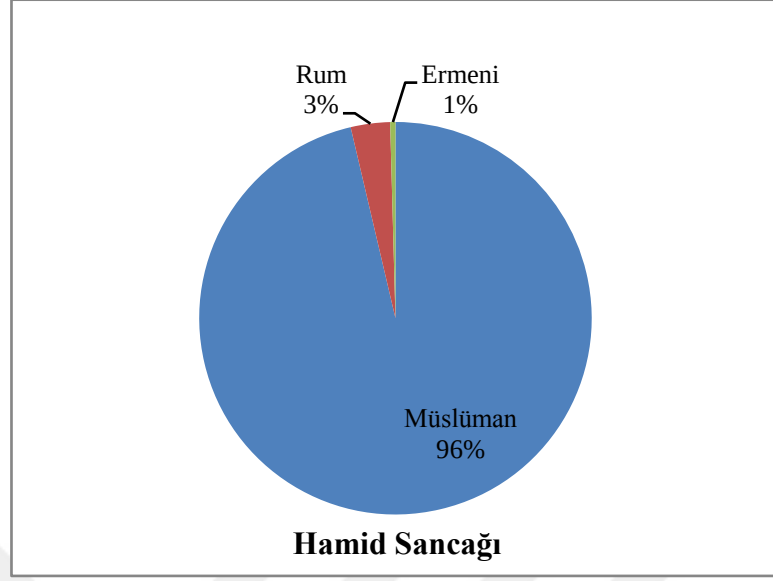
Müslümanlar ile Rumlar'ın birlikte yaşadığı son kaza olan Barla merkezinde 1736 müslüman 386 gayrimüslim olmak üzere 2122 nüfus bulunmaktadır. Barla kazasının toplam nüfusu ise köyleriyle birlikte 2436'dır. Barla kazası müslim - gayrimüslim nüfus oranlarına baktığımızda kaza merkezinde bulunan nüfusun % 82'sini Müslümanlar % 18'ini ise Rumlar oluşturmaktadır. Kaza genelindeki dağılım oranları ise % 84 müslüman, % 16 Rum'dur (Bkz. Tablo 9 ve Şekil 5).

Şekil 5. Barla Merkez ve Kaza Nüfus Dağılımı

Hamid sancağının genelindeki nüfus ve nüfus dağılımlarına bakıldığında 1830 yılında sancağın tüm nüfusun 141752 olduğu, bu nüfusun 136552'si Müslümanlardan, 4558'i Rumlar'dan ve 510'u kaza merkezlerinde yaşayan Ermeniler ile 102'si sancağın muhtelif köylerinde işleri gereği deşt-i güzar eden (gezip dolaşan) Elekçi Ermenileri'nden oluşan 612 Ermeni'den oluşmaktadır. Bu milletlerin sancak genelindeki nüfus oranları Müslümanlar %96, Rumlar % 3 ve Ermeniler % 1 olmak üzere Hristiyanlar % 4'dür (Bkz. Tablo 9 ve Şekil 6) .

Şekil 6. Hamid Sancağı Nüfus Dağılımı

İKİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA HAMİD SANCAĞI GAYRİMÜSLİMLERİNİN TOPLUM YAPISI

3.1. GAYRİMÜSLİM TOPLUMDA KULLANILAN ERKEK İSİMLERİ

Gayrimüslim isimlerin doğru olarak okunması ve değerlendirilmesi çalışmanın en zor kısımlarından birisi olmuştur. Aynı isim olduğu zannını veren bazı isimlerin kâtipler tarafından defterlere farklı şekilde yazılmaları, kanaatimizce aynı isimlerin farklı kazalarda değişik teleffuz edilmeleri, okuyanın okuma becerisi gibi nedenlerden dolayı şahıs adlarının olması gerekenden fazla veya eksik çıkmasına, isimlerde küçük farklılıkların oluşmasına neden olmuş olabilir. Bunun göz ardı edilmemesi gerekir.

3.1.1. Rum Toplumunda Kullanılan Erkek İsimleri

Sancağın beş kazasında yaşayan Rumlar'ın defterlerde geçen ve değerlendirmeye tabi tutulan şahıs sayısı 2278'dir. Bu 2278 kişi tarafından 194 farklı isim kullanılmıştır.¹⁵⁷ Kullanılan 194 isim içerisinde yer alan;

Anaştas / Anastas,	Andreya / Andreyas,	Angeli / Angili,
Atanaş / Atanas / Atanoz,	Bedro / Bedros,	Bedromi / Bedromos,
Estefan / Estefanos / Estefaroz,	Gavril / Kuril / Kurail,	Harlanbi / Harlanboz,
İstavri / İstavroz,	İvan / İvani / Vivan,	Lağori / Liğori
Kirekos / Kirenos / Kiryos,	Lazari / Lazaros,	Lefter / Lefteros,
Mihail / Mihal,	Pavli / Pavlos,	Vasil / Vasili
Tomi / Toma / Tomas,	Yanaki / Yanako,	Yorgi / Yorli,

Yuakim / Oakim isimlerinin farklı yazılış veya okunuş veya teleffuzları sebebiyle aynı isim olmaları muhtemeldir. Bu nedenle bu sayının 166 civarında olduğunu söylemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır (Bkz. Tablo 10).

¹⁵⁷ NFS.d.3242, s.1-26, 32-46; NFS.d.3202, s.39-44.

Tablo 10. Hamid Sancağı Rumları'nın Kullandığı Erkek İsimleri (1830)

Abos	Atanoz	Dimitri	İnegöl	Kuril	Necaşi	Todok
Afrim	Atanya	Dirfanoz	İram	Kuzme	Nikola	Toli
Aftem	Atros	Dirfon	İrye	Lağori	Nikre	Toma
Agabi	Avarkiyos	Dirmil	İsak	Liğori	Niyaros	Tomas
Aleksi	Avraham	Divorni	İsayi	Latan	Oakim	Tomi
Alyon	Avram	Doli	İsforoz	Lavandi	Oarkios	Toraman
Anaştas	Ayaniri	Dukil	İstavri	Lazari	Otikos	Todoros
Anastas	Ayvanoz	Durmuş	İstavroz	Lazaros	Panalagoz	Ülker
Andon	Ayvaz	Elyas	İvan	Lefter	Panayot	Vasil
Andreya	Bali	Emledin	İvani	Lefteros	Pandeli	Vasili
Andreyaş	Bakır	Esame	Kalimon	Likos	Paskal	Vivan
Angeli	Baras	Estafan	Kalyos	Limandos	Patriki	Yanaki
Angili	Baresküh	Estefanos	Kani	Luabifamoz	Pavli	Yanako
Apostol	Bayram	Estefaros	Karagöz	Luka	Pavlos	Yani
Ardimyos	Bedro	Flibos	Faran	Maldivas	Sarafim	Yarmiya
Ariri	Bedros	Gavril	Kartoz	Manol	Savendi	Yasef
Arkiya	Bedromos	Gümüş	Kibrenos	Marko	Sarko	Yenle
Armiya	Bedromi	Harlanbi	Kibriyi	Maryos	Sarvadi	Yordam
Asber	Befani	Harlanboz	Kirekos	Masail	Save	Yordan
Aslan	Bodos	Hatr	Kirenos	Mavi	Simyon	Yorgi
Astati	Bodzafi	Hutu	Kirko	Manas	Sinail	Yorli
Astavi	Corci	Hirdos	Kirman	Mene	Smail	Yuakim
Astel	Dadil	Hirdofi	Kiryako	Meteyoz	Sotiri	Zabos
Astelyanos	Damel	Hristo	Kiryos	Meznail	Tamyanos	Zahriye
Astilyi	Danil	Hristofi	Kostanti	Mihal	Tahazi	Zakir
Astrati	Damyostemos	Hriton	Koti	Mihail	Tavil	Zanail
Atanas	Derviş	Husak	Kucur	Moisi	Tidus	
Atanaş	Digos	İlye	Kurail	Murad	Tifani	

Hamid sancağı genelinde 10'un üzerinde kişi tarafından kullanılan 50 farklı isim bulunmaktadır. 50 farklı isim içerisinde bulunan Atanas, Bedros ve Tomi isimleri Eğirdir, Andreya ve Yoakim Barla, Elyas, Kalimon ve Aslan Uluborlu, İlye ise Burdur dışında kalan diğer dört kazada da kullanılan isimlerdir. Yine bu 50 isim içerisinde yer alan Kiryos Eğirdir ve Uluborlu, Astel Barla ve Burdur, İsayi Uluborlu ve Barla haricinde kalan diğer üç kazada da şahıs ismi olarak kaydedilmiştir. Menas ise sadece Isparta kazasında kullanılan bir isim olarak gözükmemektedir. Sancak genelinde şahıs adı olarak kullanılan yaklaşık 166 farklı isimden 39'u¹⁵⁸ ise Rum nüfusun bulunduğu 5 kazanın tamamında ortak şahıs ismi olarak kullanılmıştır (Bkz. Tablo 11).

¹⁵⁸ Yorgi, Yani, Nikola, Kiryako, Vasil, Harlanbi, Anastas, Dimitri, Kostanti, Astarati, İstavri, Estefan, Save, Panayot, Lazari, Pandeli, Mihail, Tamyanos, Yordam, Andon, Todoros, Astati, Lağori, İvan, Simyon, Flibos, Hristo, Kuril, Avram, Asber, Luka, Mene, Ayvaz, Pavli, Bali, Afrim, Baras, Angeli ve Ağabi.

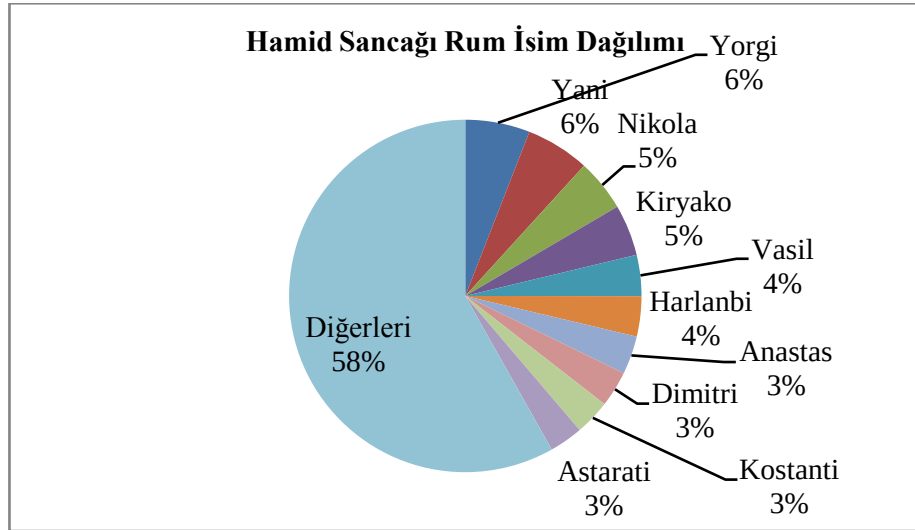
Sancakta ençok kullanılan 10 isim sırasıyla Yorgi, Yani, Nikola, Kiryako, Vasil, Harlanbi, Anastas, Dimitri, Kostanti ve Astarati isimleridir. Bu isimlerden en yaygın olarak görülen Yorgi, Yani, Nikola ve Kiryako isimleri 100'n, Vasil, Harlanbi, Anařtař, Dimitri, Kostanti ve Astarati isimleri ise 70'in üzerinde kişinin kullandığı isimlerdir (Bkz Tablo 11).

Tablo 11. Hamid Sancağıında 10'dan Fazla Kullanılan Rum İsimleri (1830)

İsim	Adet	İsim	Adet	İsim	Adet	İsim	Adet	İsim	Adet
Yorgi	135	İstavri	53	Todoros	38	Kuril	25	Bali	17
Yani	133	Estefan	50	Astati	31	Avram	22	Afrim	15
Nikola	109	Save	49	Lağori	31	Bedros	22	Kalimon	15
Kiryako	107	Panayot	46	İvan	28	Todoros	38	Aslan	14
Vasil	86	Lazari	43	Simyon	28	Asber	21	Menas	14
Harlanbi	84	Pandeli	43	Flibos	27	Luka	21	Agabi	14
Anařtař	80	Mihail	42	Atanaş	27	Elyas	20	Astel	12
Dimitri	75	Tamyanos	42	Hristo	26	Mene	20	İlye	11
Kostanti	74	Yordam	42	Andrea	25	Ayvaz	18	İsayi	11
Astarati	70	Andon	38	Kiryos	25	Pavli	18	Tomi	11

Sancakta bulunan Rum erkeklerden yaklaşık her 100 kişiden 6'şar kişinin Yorgi ve Yani, 5'er kişinin Nikola ve Kiryako, 4'er kişinin Vasil ve Harlanbi, 3'er kişinin ise Anařtař, Dimitri, Kostanti ve Astarati adını kullandığını söyleyebiliriz. Bu 10 ismi kullanan kişi sayısı 953 olup toplumun % 42'sine tekabül etmektedir (Bkz. Tablo 11 ve şekil 7)

şekil 7. Hamid Sancağı Rum İsim Dağılımı

Rum nüfusun bulunduğu Isparta, Burdur, Eğirdir, Uluborlu ve Barla kazalarında en çok kullanılan 10 ismin sıralama ve dağılımlarına baktığımızda Yorgi, Yani, Nikola, Kiryako ve Kostanti isimlerinin beş kazanın tümünde, Harlanbi isminin Uluborlu haricindeki dört kazada, Vasil ve Dimitri isimlerinin üç kazada en çok kullanılan on isim arasında olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 12).

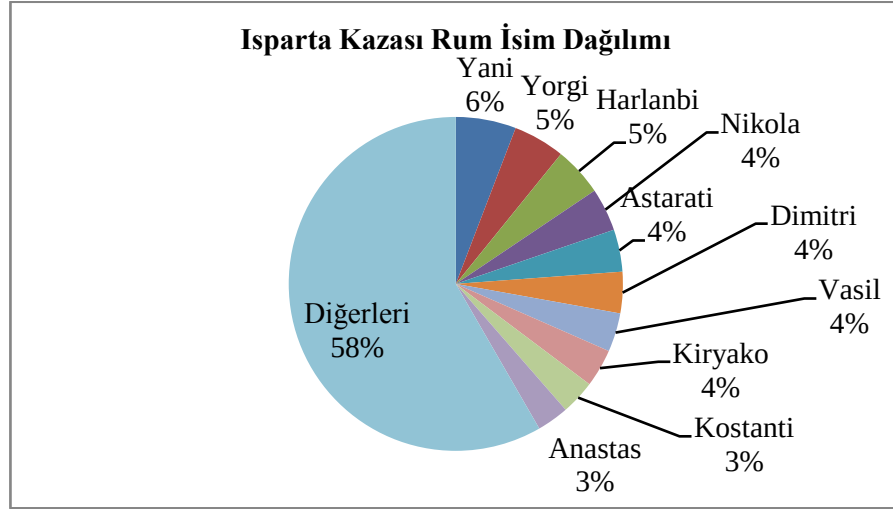
Tablo 12. Sancağın 5 Kazasında 10 ve Üzeri Kullanılan Rum İsimleri (1830)

Isparta		Eğirdir		Uluborlu		Barla		Burdur	
İsim	Adet	İsim	Adet	İsim	Adet	İsim	Adet	İsim	Adet
Yani	70	Yani	18	Yorgi	13	Yorgi	14	Yorgi	37
Yorgi	60	Estefan	13	Kiryako	13	Vasil	11	Nikola	32
Harlanbi	57	Kiryako	12	Nikola	10	Nikola	10	Kiryako	31
Nikola	50	Yorgi	11	Yani	9	Anastas	10	Yani	27
Astrati	49	Kostanti	8	İstavri	9	Yani	9	Anastas	23
Dimitri	48	İstavri	8	Dimitri	6	İstavri	9	Vasil	20
Vasil	45	Avram	8	Astrati	6	Andon	9	Panayot	18
Kiryako	44	Nikola	7	Pandeli	6	Kiryako	7	Kostanti	16
Kostanti	40	Harlanbi	7	Kostanti	5	Kostanti	5	Harlanbi	13
Anastas	37	Tamyanos	7	Save	5	Harlanbi	4	Dimitri	12
Diğerleri	700	Diğerleri	131	Diğerleri	80	Diğerleri	106	Diğerleri	263

3.1.1.1. Isparta Rumları İsim Dağılımı

Isparta kazasında isim değerlendirmesi yapılan kişi sayısı 1200'dür. En çok kullanılan isimler sırasıyla Yani, Yorgi, Harlanbi, Nikola, Astarati, Dimitri, Vasil, Kiryako, Kostanti ve Anastas'tır. Kazada bu 10 ismi kullanan kişi sayısı 500 olup bu da oran olarak yaklaşık % 42'ye karşı gelmektedir. Isparta'da en çok kullanılan isim olan Yani'nin 70 kişinin adı olduğu görülmektedir. Yani'nin kullanılma oranı ise % 6'dır. Yorgi ve Harlanbi isimleri yaklaşık % 5'er oranında kullanılmış olup, Yorgi'nin 60 Harlanbi'nin ise 57 kişiye ad olarak verildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır (Bkz. Şekil 8 ve Tablo 12).

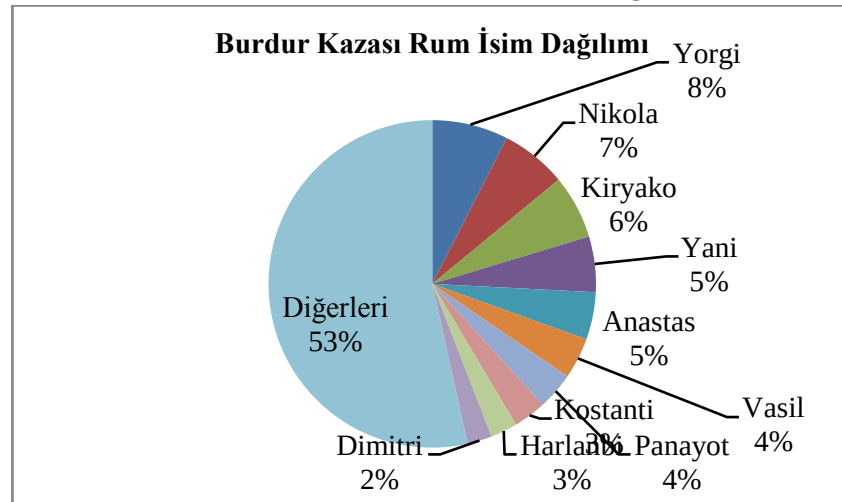
Şekil 8. Isparta Kazası Rum İsim Dağılımı

3.1.1.2. Burdur Rumları İsim Dağılımı

Burdur kazasında isim değerlendirmesi yapılan kişi sayısı 492'dir. Burdur'da en çok kullanılan isimler sırasıyla Yorgi, Nikola, Kiryako, Yani, Anastas, Vasil, Panayot, Kostanti ve Dimitri'dir. Kazada bu 10 ismi kullanan kişi sayısı 263 olup bu da oran olarak yaklaşık % 47'ye karşı gelmektedir. Burdur'da en çok kullanılan isim olan Yorgi'nin 37 kişinin adı olduğu görülmektedir. Yorgi'nin kullanılma oranı % 8'dir. Nikola ve Kiryako isimleri sırasıyla 32 ve 31 kişinin adı olarak en çok kullanılan ikinci ve üçüncü isimdir. Nikola ve Kiryako'nun kullanılma oranları yine sırasıyla yaklaşık % 7 ve % 6'dır (Bkz. Şekil 9 ve Tablo 12).

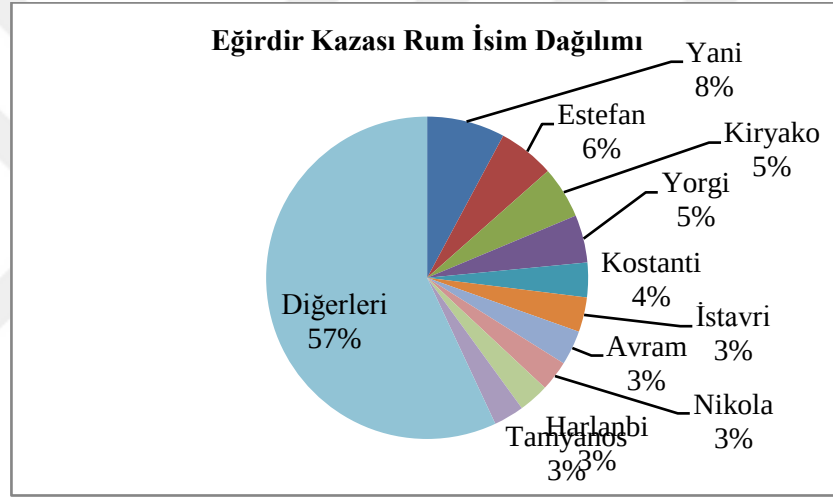
Şekil 9. Burdur Kazası Rum İsim Dağılımı

3.1.1.3. Eğirdir Rumları İsim Dağılımı

Eğirdir kazasında isim değerlendirmesi yapılan kişi sayısı 230'dur. Kazada en çok kullanılan isimler sırasıyla Yani, Estefan, Kiryako, Yorgi, Kostanti, İstavri, Avram, Nikola, Harlanbi ve Tamyanos'dur. Eğirdir'de bu 10 ismi kullanan kişi sayısı 99 olup bu da oran olarak yaklaşık % 42'ye tekabül etmektedir. Eğirdir'de en çok kullanılan isim Yani olup 18 kişinin adı olduğu görülmektedir. Yani isminin kullanılma oranı ise % 8'dir. En çok kullanılan ikinci isim olan Estefan 13, üçüncü isim olan Kiryako ise 12 kişiye ad olarak verilmiştir. Estefan ve Kiryako isimlerinin kullanılma oranları ise sırasıyla % 6 ve % 5'dir (Bkz. Şekil 10 ve Tablo 12).

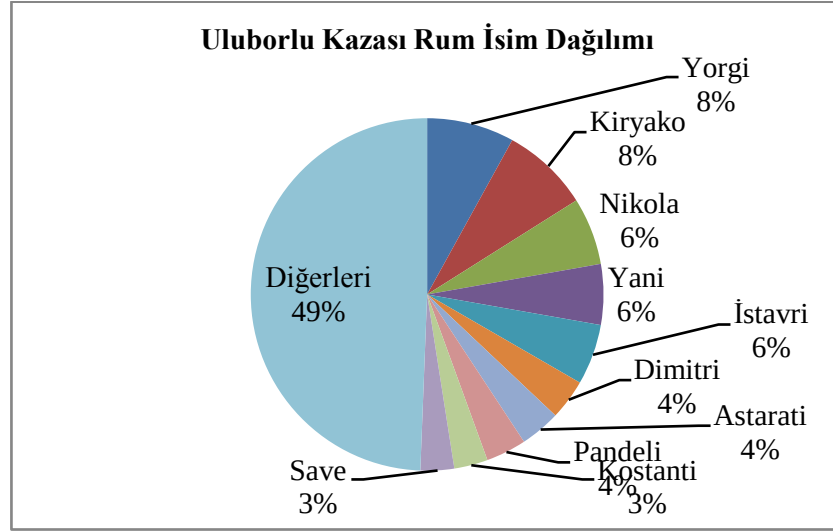
Şekil 10. Eğirdir Kazası Rum İsim Dağılımı

3.1.1.4. Uluborlu Rumları İsim Dağılımı

Uluborlu kazasında isim değerlendirmesi yapılan kişi sayısı 162 olup kazada en çok kullanılan isimler sırasıyla Yorgi, Kiryako, Nikola, Yani, İstavri, Dimitri, Astarati, Pandeli, Kostanti ve Save'dir. Uluborlu'da bu 10 ismi kullanan kişi sayısı 82 olup bu da oran olarak yaklaşık % 51'e karşı gelmektedir. Uluborlu kazasında en çok kullanılan isim Yorgi ve Kiryako olup 13'er kişinin adı olduğu görülmektedir. Yani ve Kiryako isimlerinin kullanılma oranı ise ayrı ayrı % 8'dir. En çok kullanılan üçüncü isim olan Nikola 10 kişiye ad olarak verilmiş olup Nikola'nın kullanılma oranı ise yaklaşık % 6'dır (Bkz. Şekil 11 ve Tablo 12)

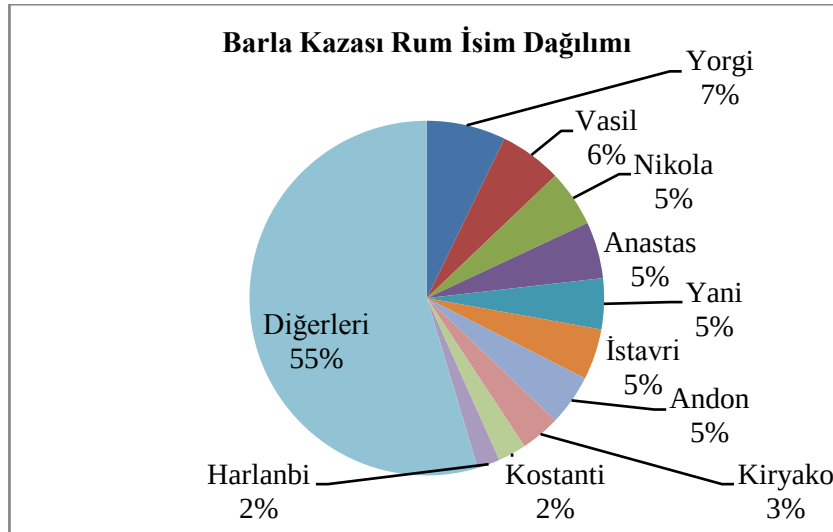
Şekil 11. Uluborlu Kazası Rum İsim Dağılımı

3.1.1.5. Barla Rumları İsim Dağılımı

Barla kazasında isim değerlendirmesi yapılan kişi sayısı 194'dür. Kazada en çok kullanılan isimler sırasıyla Yorgi, Vasil, Nikola, Anastas, Yani, İstavri, Andon, Kiryako, Kostanti ve Harlanbi'dir. Barla'da bu 10 ismi kullanan kişi sayısı 88 olup bu da oran olarak yaklaşık % 45'e karşı gelmektedir. Barla'da en çok kullanılan isim Yorgi olup 14 kişinin adı olduğu görülmektedir. Yorgi isminin kullanılma oranı ise yaklaşık % 7'dir. En çok kullanılan ikinci isim olan Vasil 11, üçüncü isim olan Nikola ve Anastas ise 10'ar kişiye ad olarak verilmiştir. Vasil ve Nikola ile Anastas isimlerinin kullanılma oranları ise sırasıyla % 6 ve % 5'dir (Bkz. Şekil 12 ve Tablo 12).

Şekil 12. Barla Kazası Rum İsim Dağılımı

3.1.1.6. Rum Toplumunda Kullanılan Türk İsimleri

Hamid sancağında Rum şahıs isimleri arasında Türkler'in de kullandığı şahıs isimleri bulunmaktadır. Nüfus defterlerinden tespit edilen bu isimler ve sayıları Ayvaz 18, Bali 17, Aslan 14, Durmuş 6, Toraman 4, Bayram 3, Derviş ve Karagöz 2'şer, Bakır, Gümüş, Murad 1'er şeklindedir. Sancak genelinde bulunan 2278 Rum erkek nüfustan 69'u Türk ismi kullanmıştır. Bunun oranı da yaklaşık % 3'e tekabül etmektedir. Kullanılan Türk isimlerinin kazalara göre dağılımı ise; Isparta kazasında 1200 kişide 41, Burdur kazasında 492 kişide 17, Eğirdir kazasında 230 kişide 5, Uluborlu kazasında 162 kişide 1, Barla kazasında ise 194 kişide 5 kişidir (Bkz. Tablo 13)¹⁵⁹.

19. yüzyıl kayıtlarında geçen bu isimlerin birçoğunun 1501'de Eğirdir kazasına bağlı Agros köyü zımmiyan Mahallesi'nde İkbâl Sultan Alaaddin Atabey Medresesi Vakfı'na kayıtlı gayrimüslimler tarafından da kullanıldığını görmekteyiz. Bahsi geçen vakıf kaydında Ayvaz, Bali, Aslan, Durmuş, Bayram, Karagöz ve Murad isimlerine ilave olarak Yahşi, Kara, Karaca, Hızırşah, Karaman, Hacı, Tahir, Turhan ve Rüstem gibi Türkçe isimlerin bulunduğu, bunların zımmiyanlar içerisinde çoğunluğu oluşturduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁰

Rumlar (Hristiyanlar) içerisinde Türk ismi kullanan kişilerin bulunması, bu isimleri kullanan kişilerin kökeni ile ilgili bazı mülâhazaların ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu konuyla ilgili hem Türkiye'de hem de başta Yunanistan olmak üzere Batılı ülkelerde araştırmacılar çeşitli çalışma ve araştırmalar yapmışlar, bu araştırmalar halen de devam etmektedir. Literatürde genel olarak Karamanlı adıyla bilinen ve Anadolu Türkofon (Türkçe konuşan, anadili Türkçe olan) Ortadoks toplulukların etnik kimlikleri ve kökenleriyle ilgili olarak birçok araştırma yayımlanmıştır. Anadolu Türk Ortadoksların etnik kökeniyle ilgili tartışmalar iki görüş etrafında biçimlenmiştir. Birinci görüşe göre bu topluluklar Yunan/Helen kökenli olup Türk topluluklar içerisinde uzun süre kaldıklarından zorla, ya da mecbur kaldıkları için ana dilleri Türkçe olmuştur. İkinci görüşe göre ise bu topluluklar Türk soyundan gelmedirler. Bu insanlar Anadolu Selçuklu Devleti kurulmadan önce Bizans toprakları içerisine yerleşmişler ya

¹⁵⁹ NFS.d.3242, s.1-26, 32-46; NFS.d.3202, s.39-44.

¹⁶⁰ Karaca, 1501'de Hamid Sancağı Vakıfları, s.96,97.

da Bizans ordusuna paralı asker olarak katılmışlar, dillerini değiştirmeden Hristiyanlığı benimsemişlerdir.¹⁶¹

Tablo 13. Rumlar'ın Kullandığı Türk İsimleri Dağılımı

İsimler	Isparta	Burdur	Eğirdir	Uluborlu	Barla	Sancak
Ayvaz	10	6	1		1	18
Bali	9	3	3	1	1	17
Aslan	7	5	1		1	14
Durmuş	4				2	6
Toraman	4					4
Bayram	3					3
Derviş	2					2
Karagöz	1	1				2
Bakır		1				1
Gümüş	1					1
Murad		1				1
Toplam Türk İsmi	41	17	5	1	5	69
Toplam İsim	1200	492	230	162	194	2278

3.1.2. Ermeni Toplumunda Kullanılan Erkek İsimleri

Sancağın iki kazasında ve muhtelif yerlerde gezici olarak yaşayan Ermeniler'in defterlerde geçen ve değerlendirmeye tabi tutulan şahıs ismi sayısı 307 olup 86 farklı isim kullanılmıştır (Bkz. Tablo 14).¹⁶²

Tablo 14. Hamid Sancağında Kullanılan Ermeni İsimleri (1830)

Agob	Baras	Kabril	Mardiros	Nikoğas	Sivok
Atanya	Bedros	Kalos	Markar	Nikos	Tanail
Andreyas	Bogos	Karabet	Markor	Oakim	Tatos
Andon	Çakal	Kasbar	Markos	Ohannes	Tiros
Arakil	Estepan	Kırıl	Masrof	Ohan	Toros
Artin	Evsab	Kivork	Matos	Ohdes	Varsam
Asatil	Fliboz	Kinom	Merkel	Osafe	Vartan
Asator	Gorgi	Kirekos	Manas	Oseb	Vartos
Avanis	Haçator	Kirkor	Mesrol	Panayot	Vaskal
Avakim	Haçin	Kizir	Mıgırdıç	Sahak	Zaharya
Avraham	Haçir	Kokos	Mikail	Sarkiz	Zehmerye
Aya	Hırabet	Kostanti	Morsis	Save	Zokarya
Bağdasar	İğye	Kurohanes	Murad	Sevkias	
Bali	İrsil	Malkon	Narsas	Shak	
Barsam	İsayi	Manuk	Narsis	Simon	

¹⁶¹ Evengelia Balta, *Gerçi Rum İsek de Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s.103,104.

¹⁶² NFS.d.3242, s.27-31, 47-49; NFS.d.3202, s.45,46.

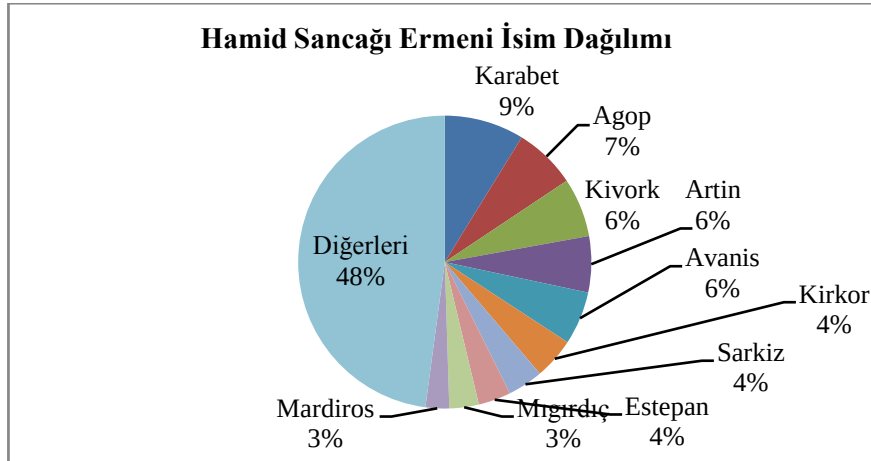
Sancakta bulunan Ermeniler'in en çok kullandığı on isim sırasıyla Karabet, Agop, Kivork, Artin, Avanis, Kirkor, Sarkiz, Estepan ve Mıgırdıç'dır. Bu isimlerden en yaygın olarak görülen Karabet, Agop ve Kivork isimleri 20'nin, Artin ve Avanis isimleri ise 15'in üzerinde kişi tarafından kullanılan isimlerdir (Bkz. Tablo 15).

Tablo 15. En Çok Kullanılan 10 Ermeni Erkek İsmi Dağılımı (1830)

Hamid sancağı		Isparta		Elekçiyan		Burdur	
İsim	Adet	İsim	Adet	İsim	Adet	İsim	Adet
Karabet	27	Karabet	20	Kivork	5	Agob	7
Agob	21	Kivork	13	Karabet	4	Artin	6
Kivork	20	Avanis	13	Agop	4	Avanis	5
Artin	19	Agob	10	Artin	4	Sarkiz	4
Avanis	18	Artin	9	Ohannes	4	Estepan	4
Kirkor	14	Kirkor	9	Kirkor	3	Mardiros	4
Sarkiz	12	Mıgırdıç	7	Kirekos	3	Karabet	3
Estepan	11	Sarkiz	6	Sarkiz	2	Kırıl	3
Mıgırdıç	10	Estepan	6	Mıgırdıç	2	Simon	3
Mardiros	8	Manuk	6			Kirkor	2
Diğerleri	147	Diğerleri	81	Diğerleri	16	Diğerleri	31

Ermeni toplumundaki erkeklerden yaklaşık her 100 kişiden 9 kişi Karabet, 7 kişi Agop, 6'şar kişi Kivork, Artin ve Avanis, 4'er kişi Kirkor, Sarkiz ve Estepan, 3'er kişi ise Mıgırdıç ve Mardiros adını kullanmaktadır. Bu 10 ismi kullanan kişi sayısı 160 olup bu sayı toplumun % 52'sine tekabül etmektedir (Bkz. Tablo 15 ve Şekil 13).

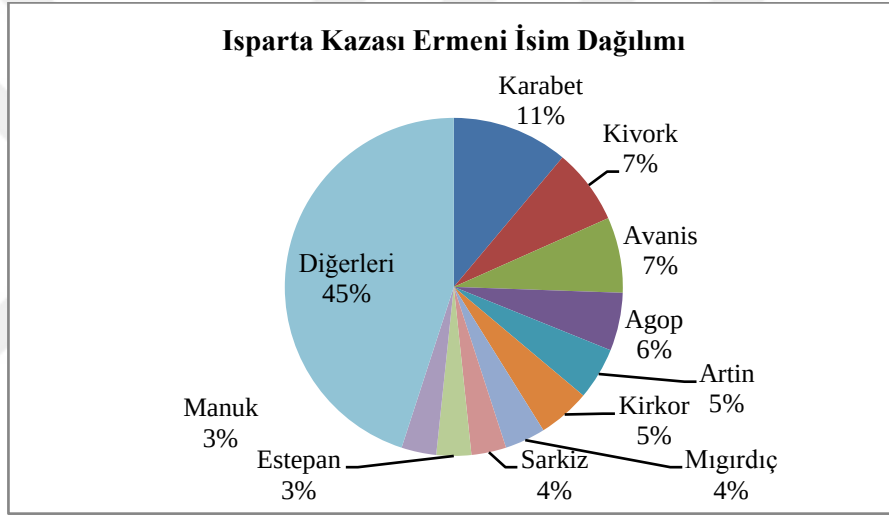
Şekil 13. Hamid Sancağı Ermeni İsim Dağılımı

3.1.2.1. Isparta Ermenileri İsim Dağılımı

Isparta kazasında isim değerlendirmesi yapılan kişi sayısı 180'dir. En çok kullanılan isimler sırasıyla Karabet, Kivork, Avanis, Agop, Artin, Kirkor, Mıgırdıç, Sarkiz, Estepan ve Manuk'dur. Kazada bu 10 ismi kullanan kişi sayısı 99 olup bu da oran olarak yaklaşık % 55'e karşı gelmektedir. Isparta'da en çok kullanılan isim olan Karabet'in 20 kişinin adı olduğu görülmektedir. Karabet'in kullanılma oranı ise % 11'dir. Kivork ve Avanis isimleri yaklaşık % 7'şer oranında kullanılmış olup, Kivork ve Avanis isimlerinin 13'er kişiye ad olarak verildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır (Bkz. Şekil 14 ve Tablo 15).

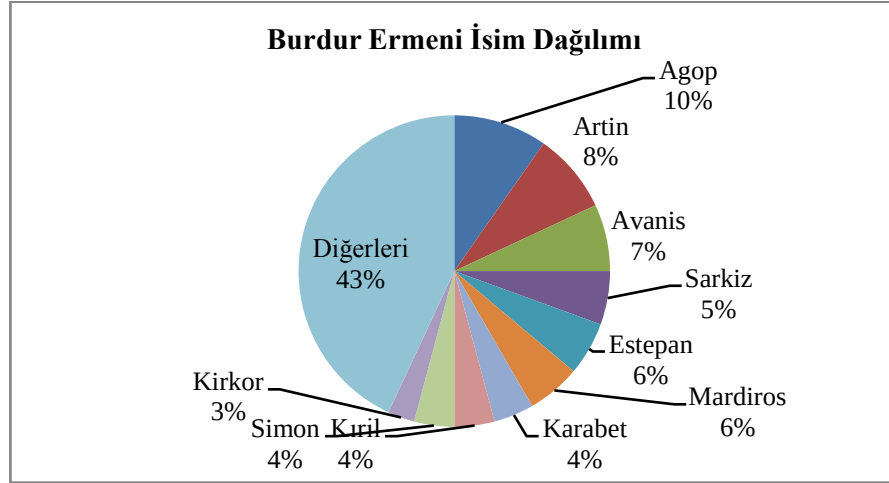
Şekil 14. Isparta Kazası Ermeni İsim Dağılımı

3.1.2.2. Burdur Ermenileri İsim Dağılımı

Burdur kazasında isim değerlendirmesi yapılan kişi sayısı 72'dir. Burdur'da en çok kullanılan isimler sırasıyla Agop, Artin, Avanis, Sarkiz, Estepan, Mardiros, Karabet, Kırıl, Simon ve Kirkor'dur. Kazada bu 10 ismi kullanan kişi sayısı 41 olup bu da oran olarak yaklaşık % 57'ye karşı gelmektedir. Burdur'da en çok kullanılan isim olan Agop'un 7 kişinin adı olduğu görülmektedir. Yorgi'nin kullanılma oranı % 10'dur. Artin ve Avanis isimleri sırasıyla 6 ve 5 kişinin adı olarak en çok kullanılan ikinci ve üçüncü isimdir. Artin ve Avenis'in kullanılma oranları yine sırasıyla yaklaşık % 8 ve % 7'dir (Bkz. Şekil 15 ve Tablo 15).

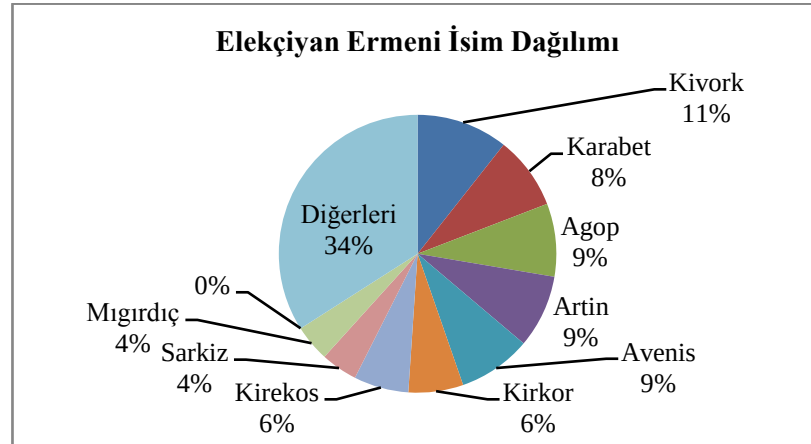
Şekil 15. Burdur Kazası Ermeni İsim Dağılımı

3.1.2.3. Elekçi Ermenileri İsim Dağılımı

Hamid sancağının muhtelif yerlerinde gezip dolaşan elekçi Ermenilerin'den isim değerlendirmesi yapılan kişi sayısı 47'dir. Elekçi Ermenileri arasında en çok kullanılan isimler sırasıyla Kivork, Karabet, Agop, Artin, Avanis, Kirkor, Kirekos, Sarkiz ve Mıgırdıç'dır. Elekçi Ermenileri arasında bu isimleri kullanan kişi sayısı 31 olup bu da oran olarak yaklaşık % 66'ya karşı gelmektedir. Elekçi Ermenileri arasında en çok kullanılan isim olan Kivork'un 5 kişinin adı olduğu görülmektedir. Kivork'un kullanılma oranı % 11'dir. Karabet, Agop, Artin ve Avanis isimleri 4'er kişinin adı olarak en çok kullanılan ilk beş isimden dördüdür. Bu dört ismin kullanılma oranları ise % 9'ardır (Bkz. Şekil 16 ve Tablo 15).

Şekil 16. Elekçi Ermenileri İsim Dağılımı

3.2. GAYRİMÜSLİM TOPLUMDA KULLANILAN ÜNVANLAR

İncelenen 1830 tarihli gayrimüslim Nüfus Defterlerinde, defterlere kaydedilen kişiler künyeleri ile birlikte yazılmıştır. Künyeler genelde kişinin adı ve baba adından oluşmakla beraber şahsın veya babasının veya mensup olduğu hanenin şöhret bulmuş lakap veya ünvanı var ise bunlar da ilave edilmiştir. Bu lakap ve ünvanlar atadan gelen, kişinin mesleğinden ve fiziksel bir özelliğinden kaynaklanan veya kişinin menşeiini bildiren ifadelerden oluşmaktadır. Değerlendirilmesi yapılan iki defterdeki kayıtlarda Isparta ve Burdur Gayrimüslimleri (Rum-Ermeni) ile Eğirdir Rumları yazımında bazılarında ünvanlar bulunur iken Uluborlu, Barla ve Elekçi Ermenileri'nin yazımlarında kişiler adları ve baba adlarıyla kaydedilmiş olup ilave ünvanın bulunmadığı görülmüştür.

3.2.1. Isparta'lı Gayrimüslimlerde Kullanılan Ünvanlar

Isparta'da yaşayan Rumlar'ın defterdeki kayıtlı kişi sayısı 1200'dür. 1200 kişi 440 hanede ikamet etmektedir. 1200 kayıtlı kişiden 1111 kişi adı ve baba adı ile kaydedilmiştir. Geri kalan 89 kişi ünvanları ile yazılmıştır. Ünvan kullanan bu 89 kişinin tamamı hane reisi olarak gözükmektedir. Bu 89 ünvanın 23'ü şahsın maruf olan bir özelliğinden dolayı kendisine verilmiş olan bir lakap olduğu gözükmektedir. Bazılarının birden fazla kişi (hane reisi) tarafından kullanıldığı görülen 66 unvan ise o hanenin kullandığı sülale adıdır.

Ispartalı Rumlar'da tespit edilen sülale adları; Aslanbalıoğlu, Ayaklıoğlu, Azılioğlu, Bayramoğlu, Börioğlu (2 hane), Çiçekoğlu, Çirkefoğlu, Çodanoğlu, Çolakoğlu, Çomaoğlu, Dağlıoğlu, Durabıoğlu, Durmuşoğlu, Efehalınoğlu, Filagirosoğlu, Gavırsayioğlu, Hekimoğlu (2 hane), Hocabalıoğlu (2 hane), İnceoğlu (3 hane), İncekaraoğlu (3 hane), Kabranosoğlu, Kanburoğlu, Karagözoğlu (2 hane), Keçioğlu, Kıldıroğlu, Kibrasoğlu, Kirazoğlu, Kocagözoğlu, Koçakoğlu, Kocayanioğlu (3 hane), Koçoroğlu, Köseoğlu, Kurtmanoğlu, Leylekoğlu, Macaroğlu, Malkoçoğlu, Mekkioglu, Mürelıoğlu, Narıncıoğlu (2 hane), Papazoğlu, Payashıoğlu, Sanalıoğlu, Satioğlu, Şemsioğlu, Tahraoğlu (3 hane), Tanaoğlu, Terzioğlu (3 hane), Tonbılıoğlu, Yılanoğlu ve Zanıoğlu'dur. Ispartalı Rumlar'da tespit edilen kişi lakapları ise; Ak (4 kişi), Basmacı, Deli, Dülger, Ede güveğisi, Hekim (2 kişi), Kalburkulak, Kara, Karagöz,

Karaman, Kizir, Koca, Konyalı, Kulakman, Kuyumcu, Papaz, Taval güveğisi, Terzi ve Yapıcı'dır.¹⁶³

Isparta'da 69 hanede kaydedilen 175 Ermeni bulunmaktadır. Ispartalı Ermeniler'ce kullanılan 9 sülale adı ve 8 kişi lakabı tespit edilmiştir. Ispartalı Ermeniler'de tespit edilen sülale adları; Ağsaboğlu, Berberoğlu, Beşiroğlu (2 hane), Çopuroğlu, Kocamanoğlu, Şabanoğlu, Tatosoğlu ve Timuroğlu'dur. Kişi lakapları ise; Basmacı, Elekçi, Halebli, Harbende, Kalaycı, Talaslı, Tonbil ve Uşşaklı'dır.¹⁶⁴

3.2.2. Burdur'lu Gayrimüslimlerde Kullanılan Ünvanlar

Burdur'lu Rumlar'ın defterdeki kayıtlı kişi sayısı 500'dür. Defterdeki yıpranmadan dolayı 8 kişinin bazı bilgileri eksiktir. Tespit edilebilen hane sayısı 194'dür. 145 kişinin yazımında unvan eklenmiştir. Bu ünvanlardan 23'ü şahsın öne çıkan bir özelliğinden dolayı kendisine verilmiş olan bir lakap olduğu gözükmemektedir. 121 ünvan ise bulundukları toplumda meşhur olmuş o ailenin kullandığı sülale adıdır. Burdur Rumları'nda kullanılan sülale adları; Ağabaloğlu (2 kişi), Anbarcıoğlu, Aslancıoğlu (10 aile), Aslanoğlu (2 kişi), Avramoğlu, Ayvazoğlu (2 kişi), Bakıroğlu (2 kişi), Baloğlanoğlu, Baloğlu (2 kişi), Barasoğlu, Başoğlu (2 kişi), Benlioğlu, Colozoğlu (2 kişi), Çinelioğlu, Çulluoğlu, Dadiloğlu, Daniloğlu (4 kişi), Denizlioğlu, Dibabıoğlu, Durmuşoğlu, Geresinoğlu (2 kişi), Hayroğlu, Honazlıoğlu, İsaοğlu, İzmirlioğlu (4 kişi), Kafadarοğlu, Kapısızoğlu (2 kişi), Kaplanoğlu, Karagözoğlu (5 kişi), Kavaklıoğlu (2 kişi), Kırbaşoğlu, Kırmızıoğlu (7 kişi), Kırşidoğlu, Kızıoğlu, Kirmanoğlu, Kirmaslıoğlu, Kocabıykoğlu, Kodanoğlu, Kovanoğlu, Köseoğlu (7 kişi), Küçükbardakoğlu, Macaroğlu, Maryaoğlu (3 kişi), Masailoğlu (2 kişi), Metropolitοğlu, Muradoğlu (4 kişi), Neslihanοğlu (9 kişi), Oruçοğlu, Papazοğlu, Sakızlıoğlu, Sarrafοğlu, Semidcioğlu, Sinailoğlu, Soytarıoğlu, Şekeroğlu, Tekirkızıoğlu (2 kişi), Telefonoğlu, Titusoğlu, Topalaslanοğlu (2 kişi), Totioğlu (2 kişi), Yordamoğlu, Zanailoğlu (2 kişi) ve Zilcioğlu'dur. Burdur'lu Rumlar'da kişi lakabı olmuş ünvanlar ise Anbarcı, Basmacı, Borlulu (4 kişi), Deli, Hekim, Ispartalı (3 kişi), Kör, Kuyumcu (2 kişi), Küçük (3 kişi), Potak, Selleli (3 kişi), Şeytan ve Şişman Koca'dır.¹⁶⁵

¹⁶³ NFS.d.3242, s.1-26.

¹⁶⁴ NFS.d.3242, s.27-31.

¹⁶⁵ NFS.d.3202, s.39-44.

38 hanede 80 Ermeni tebanın bulunduğu Burdur'da Ermeniler'ce kullanılan 9 sülale adı ve 8 kişi lakabı tespit edilmiştir. Burdurlu Ermeniler'de tespit edilen sülale adları; Adaroğlu, Ayderinoğlu, Bircanoğlu, Elekçioğlu, İnceoğlanoğlu (2 hane), Keloğlanoğlu, Kostanoğlu (2 hane), Köseoğlu (2 hane), Kuyumcuoğlu Kuzmanoğlu (3 hane), Papazoğlu ve Soğanoğlu'dur. Kişi lakapları ise; Ahi (2 kişi), Ispartalı (3 kişi) ve Karagöz (3 kişi)'dür.¹⁶⁶

3.2.3. Eğirdir'li Rumlarda Kullanılan Ünvanlar

Eğirdir Rumları'ı deftere 83 hanede 230 kişi olarak kaydedilmiş olup sadece 4 hane reisinin yazımında unvan kullanılmıştır. Bu ünvanlar Abacı, Ayvazoğlu ve Toğanoğlu (2 hane)'dur.

¹⁶⁶ NFS.d.3202, s.45,46.

3.3. GAYRİMÜSLİM TOPLUMDA ERKEKLERİN YAŞ ORTALAMASI VE YAŞ GRUPLARI DAĞILIMI

Yaş ortalaması ve yaş grupları dağılımı değerlendirmeleri sancakda yaşayan ve 1830 tarihinde gayrimüslim nüfus defterlerine kaydedilen ve yaşları yazılan gayrimüslim erkek nüfus esas alınarak yapılmıştır. Defterlerde akli ve fiziki rahatsızlığından dolayı vergi alınmıyanlar ile bir sebepten dolayı yaşları belirtilmeyen kişiler yaş değerlendirmelerine dahil edilmemiştir.

3.3.1. Rum Toplumu Yaş Ortalaması ve Yaş Grupları Dağılımı

Rum toplumunda yaş ortalaması ve yaş grupları dağılımında değerlendirilen kişi sayısı Isparta kazasında 1191, Burdur kazasında 499, Eğirdir kazasında 230, Uluborlu kazasında 159, Barla kazasında ise 193'dür. Isparta Rumlar'ı arasında 3 kişi mecnun, 3 kişi alil ve 3 kişi mefkûd (kayıp) olmak üzere 9, Uluborluda 1 kişi alil, Burdur'da 1 kişi yaşı yazılmadığı için değerlendirmeye dahil edilmemiştir (Bkz. Tablo 16).¹⁶⁷

Tablo 16. Isparta, Burdur, Eğirdir, Uluborlu ve Barla Rumları Yaş Ortalaması ve Yaş Grupları Dağılımı

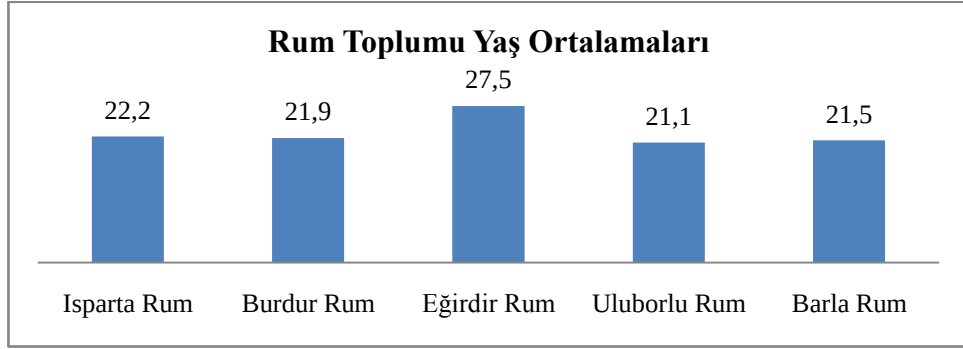
Yaş Grubu	Isparta	Burdur	Eğirdir	Uluborlu	Barla
1-10 yaş	390	182	47	61	57
11-20 yaş	271	113	52	34	47
21-30 yaş	227	67	48	21	43
31-40 yaş	122	54	34	21	23
41-50 yaş	93	46	15	12	12
51-60 yaş	67	27	23	5	8
60 üzeri yaş	21	10	11	5	3
Değerlendirilen Kişi Sayısı	1191	499	230	159	193
Yaş Ortalaması	22,2	21,9	27,5	21,1	21,5

Ortanca yaş olarak ifade edilen yaş ortalamalarının Rum toplumundaki değerlerine baktığımızda 27,5 değeriyle en yüksek yaş ortalamasına sahip Rum topluluğun Eğirdir'de yaşadığını görmekteyiz. Diğer kazalar ise birbirine yakın değerler ile Eğirdir'i sırasıyla 22,2 ile Isparta'lı, 21,9 ile Burdur'lu, 21,5 ile Barla'lı ve 21,1 yaş ortalaması ile Uluborlu'lu Rumlar takip etmektedir. Sancak genelinde yaşayan Rum topluluğun yaş ortalamasının ise 22,5 olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Şekil 17 ve Tablo 16).¹⁶⁸

¹⁶⁷ NFS.d.3242, s.1-26, 32-46; NFS.d.3202, s.39-44.

¹⁶⁸ Türkiye'nin 2012 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre ortanca yaş değeri 30,1'dir. Bu değer erkek nüfus için 29,5 kadın nüfus için ise 30,62'dir. Ortanca yaş değeri 2012 Isparta nüfusu için 33,6'dır. Bu değer erkek nüfus için 32,5 kadın nüfus için ise 34,6 olarak verilmiştir. (Daha geniş bilgi için

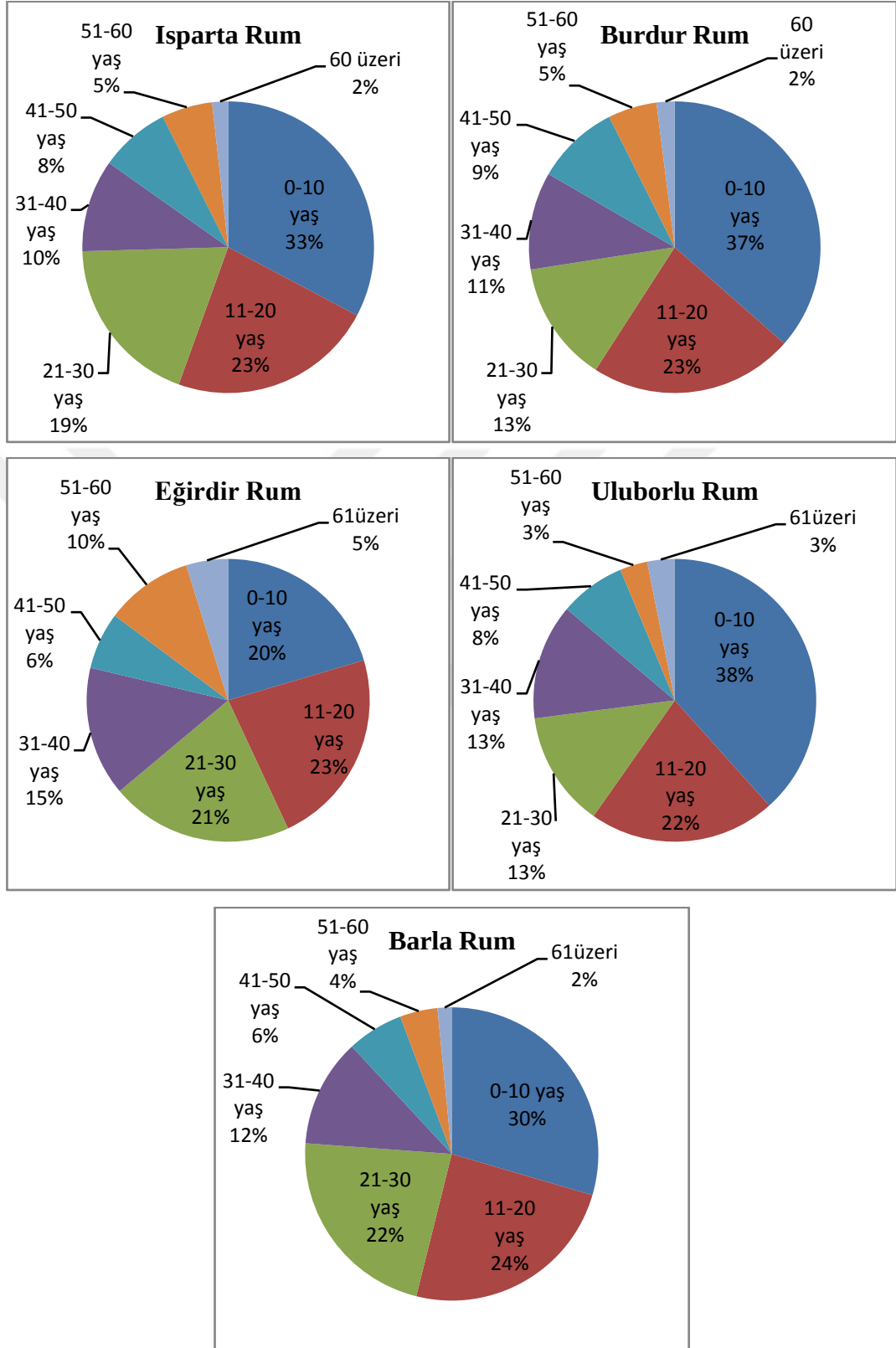
Şekil 17. Isparta, Burdur, Eğirdir, Uluborlu ve Barla Rum Yaş Ortalaması

Rumlar'ın Tablo 16'da verilen Isparta, Burdur, Eğirdir, Uluborlu ve Barla kazaları yaş grubu sayılarına karşı gelen yüzdelik oranlar ise Şekil 18'de gösterilmiştir. Şekil 18'deki grafiksel dağılımlara göre Isparta'da 0-10 yaş için % 33, 11-20 yaş için % 23, 21-30 yaş için % 19, 31-40 yaş için % 10, 41-50 yaş için % 8, 51-60 yaş için % 5 ve 60 yaşın üzeri için ise % 2'dir. Yaş grubu oranlarının diğer kazalardaki yüzdelik oranı değerleri; 0-10 yaş grubu için Burdur'da 37, Eğirdir'de 20, Uluborlu'da 38, Barla'da 30, 11-20 yaş grubu için Burdur'da 23, Eğirdir'de 22, Uluborlu'da 23, Barla'da 24, 21-30 yaş grubu için Burdur'da 13, Eğirdir'de 21, Uluborlu'da 13, Barla'da 22, 31-40 yaş grubu için Burdur'da 11, Eğirdir'de 15, Uluborlu'da 13, Barla'da 12, 41-50 yaş için Burdur'da 9, Eğirdir'de 6, Uluborlu'da 8, Barla'da 6, 51-60 yaş grubu için Burdur'da 5, Eğirdir'de 10, Uluborlu'da 3, Barla'da 4, 60 yaş üzeri için ise Burdur'da 2, Eğirdir'de 5, Uluborlu'da 3, Barla'da 2 olarak tespit edilmiştir (Bkz. Şekil 18).

bkz. TÜİK, nüfus istatistikleri, www.tuik.gov.tr; " TÜİK - İllere ve cinsiyete göre ortalanca yaş "; " TÜİK - Yıllara ve cinsiyete göre ortalanca yaş "; " TÜİK - Demografik göstergeler").

Şekil 18. Isparta, Burdur, Eğirdir, Uluborlu ve Barla Rum Yaş Grubu Dağılımı

3.3.2. Ermeni Toplumunda Yaş Ortalaması ve Yaş Grupları Dağılımı

Ermeni toplumunda yaş ortalaması ve yaş grupları dağılımında değerlendirilen kişi sayısı Isparta kazasında 175, Burdur kazasında 72, Elekçi Ermenileri'nde ise 51'dir. Burdur'da 8 kişinin defter yıpranmasından dolayı bilgileri bulunmadığından değerlendirmeye dahil edilmemiştir (Bkz. Tablo 17).¹⁶⁹

Ermeni toplumun yaş ortalaması değerlerine bakıldığında 26,3 ile en yüksek yaş ortalaması değeri Burdur Ermenileri'ne aittir. Isparta Ermenileri'nin yaş ortalaması değeri 22,3 iken bu değer Elekçi Ermenileri'nde ise 20,4'dür (Bkz. Tablo 17).

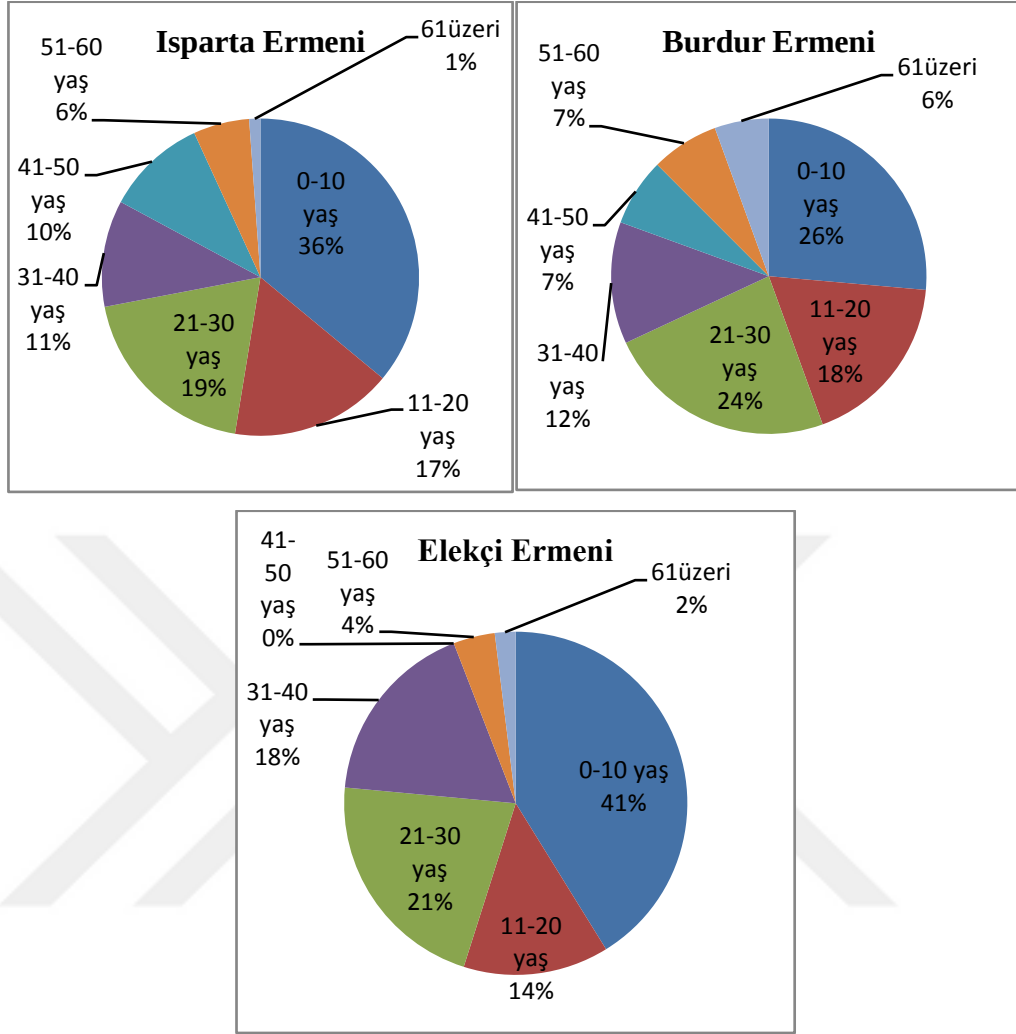
Ermeni toplumun Tablo 17'de verilen Isparta, Burdur ve Elekçi Ermenileri'nin yaş grubu sayılarına karşı gelen yüzdelik oranlar Şekil 19'da gösterilmiştir. Şekil 19'daki grafiksel dağılımlara göre yüzdelik değerler Isparta'da 0-10 yaş için % 36, 11-20 yaş için % 17, 21-30 yaş için % 19, 31-40 yaş için % 11, 41-50 yaş için % 10, 51-60 yaş için % 6 ve 60 yaşın üzeri için ise % 1'dir. Bu yüzdelik değerler Burdur'da 0-10 yaş için % 26, 11-20 yaş için % 18, 21-30 yaş için % 24, 31-40 yaş için % 12, 41-50 yaş için % 7, 51-60 yaş için % 7 ve 60 yaşın üzeri için % 1'dir. Elekçi Ermenileri'nde ise 0-10 yaş için % 41, 11-20 yaş için % 14, 21-30 yaş için % 21, 31-40 yaş için % 18, 51-60 yaş için % 4 ve 60 yaşın üzeri için ise % 2 olduğu görülmektedir (Bkz. Şekil 19).

Tablo 17. Isparta, Burdur ve Elekçi Ermenileri Yaş Ortalaması ve Yaş Grupları Dağılımı

Yaş Grubu	Isparta	Burdur	Elekçi
1-10 yaş	63	19	21
11-20 yaş	29	13	7
21-30 yaş	34	17	11
31-40 yaş	19	9	9
41-50 yaş	18	5	-
51-60 yaş	10	5	2
60 üzeri yaş	2	4	1
Değerlendirilen Kişi Sayısı	175	72	51
Yaş Ortalaması	22,3	26,3	20,4

¹⁶⁹ NFS.d.3242, s.27-31, 47-49; NFS.d.3202, s.45-46.

Şekil 19. Isparta, Burdur ve Elekçi Ermenileri Yaş Grubu Dağılım

3.4. GAYRİMÜSLİM TOPLUMDA DOĞANLAR, ÖLENLER VE NÜFUS ARTIŞI

Erkek nüfusun doğduğu ve öldüğü yıllara göre deftere sonradan işlenen doğum ve ölüm kayıtları; Isparta, Eğirdir, Uluborlu, Barla kazaları gayrimüslimleri ile Elekçi Ermenileri'nin kaydedildiği 3242 numaralı Nüfus defterinde H.1247 ile 1254 (1831-1838) yıllarını içine alan 8 yılı içermektedir. Burdur gayrimüslimlerinin kaydedildiği 3203 numaralı defterdeki doğum ve ölüm kayıtları ise H.1247 ile 1248 yıllarını kapsamaktadır.

3.4.1. Rum Toplumunda Doğanlar

Kayıtlara göre Rum toplumunda 8 yıl içinde Isparta kazasında 267, Eğirdir kazasında 53, Uluborlu kazasında 41, Barla kazasında 46 erkek çocuk doğum kaydı bulunmaktadır. Eğirdir kazasında H.1253 ve 1254 yıllarında, Barla kazasında ise 1253 yılında doğum kaydına rastlanmamıştır. İki yıllık doğum kaydı bulunan Burdur kazasında ise 29 erkek çocuğun dünyaya geldiği görülmektedir (Bkz. Tablo 18).¹⁷⁰

Tablo 18. Rum Toplumunda Yıllara Göre Doğanlar

Birimler	Yıllar								Toplam Doğan
	1247	1248	1249	1250	1251	1252	1253	1254	
Isparta	51	22	47	44	12	25	18	48	267
Burdur	16	13	-	-	-	-	-	-	29
Eğirdir	14	3	6	3	16	11	-	-	53
Uluborlu	5	5	7	1	8	5	4	6	41
Barla	10	5	6	5	11	5	-	4	46

3.4.2. Ermeni Toplumunda Doğanlar

Kayıtlara göre Ermeni toplumunda 8 yıl içerisinde Isparta kazasında 37, Elekçi Ermenileri'nde 14 erkek çocuğun doğduğunu görmekteyiz. Burdur kazasında ise 2 yıllık sürede 10 doğum tespit edilmiştir. Isparta Ermenileri'nde H.1252 yılında, Elekçi Ermenileri'nde ise H.1250 ve 1254 yıllarında doğum kaydı bulunmamaktadır (Bkz. Tablo 19).¹⁷¹

¹⁷⁰ NFS.d.3242, s.1-26, 32-46; NFS.d.3202, s.39-44.

¹⁷¹ NFS.d.3242, s.27-31, 47-49; NFS.d.3202, s.45-46.

Tablo 19. Ermeni Toplumunda Yıllara Göre Doğanlar

Birimler	Yıllar								Toplam Doğan
	1247	1248	1249	1250	1251	1252	1253	1254	
Isparta	11	7	4	4	7	-	3	1	37
Burdur	9	1	-	-	-	-	-	-	10
Elekçi	1	3	1	-	4	2	3	-	14

3.4.3. Rum Toplumı Ölenler, Ölüm Yaşları ve Ölenlerin Yaş Ortalaması

3.4.3.1. Rum Toplumunda Ölenler

Kayıtlara göre Rum toplumunda 8 yıl içinde Isparta kazasında 179, Eğirdir kazasında 50, Uluborlu kazasında 32, Barla kazasında 22 ölüm kaydı bulunmaktadır. Uluborlu kazasında H.1248, Barla kazasında ise 1253 yılında ölüm kaydına rastlanmamıştır. İki yıllık ölüm kaydı bulunan Burdur kazasında ise 11 ölümün gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Uluborlu kazasında H.1252 ve 1253 yıllarında ölenlerin sayısı 8 yıllık ölüm sayısının yarısından daha fazla olduğu dikkat çekmektedir (Bkz. Tablo 20).¹⁷²

Tablo 20. Rum Toplumunda Yıllara Göre Ölenler

Birimler	Yıllar								Toplam Ölen
	1247	1248	1249	1250	1251	1252	1253	1254	
Isparta	31	15	29	11	22	21	14	36	179
Burdur	9	2	-	-	-	-	-	-	11
Eğirdir	9	6	7	3	6	5	3	11	50
Uluborlu	5	-	3	2	8	10	2	2	32
Barla	3	4	4	4	3	1	-	3	22

3.4.3.2. Rum Toplumunda Ölüm Yaşları ve Ölenlerin Yaş Ortalaması

Rum toplumunda defterlerde bulunan ölüm kayıtlarına göre ölenlerin yaş dağılımları ve oranları Tablo 21'de gösterilmiştir. Buna göre Isparta kazası Rumları'nda ölenlerin % 11'i 0-6 yaş grubundan, % 4'ü 7-11 yaş grubundan olmak üzere % 15'i çocuk olan 0-11 yaş aralığındadır. Bu oranlar Eğirdir Rumları'nda 0-6 yaş % 22, 7-11 yaş % 12, çocuk % 34, Uluborlu Rumları'nda 0-6 yaş % 16, 7-11 yaş % 9, çocuk % 25 ve Barla Rumları'nda 0-6 yaş % 36, 7-11 yaş % 5, çocuk % 41'dir. Burdur Rumları'nda

¹⁷² NFS.d.3242, s.1-26, 32-46; NFS.d.3202, s.39-44.

2 yıllık ölüm kayıtları içerisinde 0-11 yaş grubunda ölüm kaydına rastlanmamıştır. Ölüm yaş ortalamalarına baktığımızda ise bunun Isparta Rumları'nda 38,5, Burdur Rumlarında 46,4, Eğirdir Rumları'nda 33,7, Uluborlu Rumları'nda 40,6, Barla Rumları'nda ise 26,2 olduğu gözükmemektedir. Ölenler içindeki 12-50 yaş oranları kazalara göre Isparta'da % 50, Burdur'da % 55, Eğirdir'de % 30, Uluborlu'da % 25 ve Barla'da % 36'dır. 50 yaş üzeri ölenlerin oranları ise Isparta'da % 35, Burdur'da % 45, Eğirdir'de % 36, Uluborlu'da % 50, Barla'da % 23'dür (Bkz. Tablo 21).¹⁷³

Tablo 21. Rum Toplumunda Ölüm Yaşları ve Ölenlerin Yaş ortalaması

	Isparta		Burdur		Eğirdir		Uluborlu		Barla	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Toplam Ölenler	176		11		50		32		22	
0-6 yaş	19	11	-	-	11	22	5	16	8	36
7-11 yaş	7	4	-	-	6	12	3	9	1	5
12-50 yaş	89	50	6	55	15	30	8	25	8	36
50 yaş üzeri	61	35	5	45	18	36	16	50	5	23
Ölüm Yaş Ortalaması	38,5		46,4		33,7		40,6		26,2	

3.4.4. Ermeni Toplumı Ölenler, Ölüm Yaşları ve Ölenlerin Yaş Ortalaması

3.4.4.1. Ermeni Toplumunda Ölenler

Kayıtlara göre Ermeni toplumunda 8 yıl içinde Isparta kazasında 18, Elekçi Ermenileri'nde 8 ölüm kaydı bulunmaktadır. Isparta kazasında H.1248, Elekçi Ermenileri'nde ise H.1250, 1252, 1253 ve 1254 yıllarında ölüm kaydına rastlanmamıştır. İki yıllık ölüm kaydı bulunan Burdur kazasında ise 3 ölümün gerçekleştiği tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 22).¹⁷⁴

Tablo 22. Ermeni Toplumunda Yıllara Göre Ölenler

Birimler	Yıllar								Toplam Ölen
	1247	1248	1249	1250	1251	1252	1253	1254	
Isparta	3	-	1	2	5	2	3	2	18
Burdur	1	2	-	-	-	-	-	-	3
Elekçi	3	3	1	-	1	-	-	-	8

¹⁷³ NFS.d.3242, s.1-26, 32-46; NFS.d.3202, s.39-44.

¹⁷⁴ NFS.d.3242, s.27-31, 47-49; NFS.d.3202, s.45-46.

3.4.4.2. Ermeni Toplumunda Ölüm Yaşları ve Ölenlerin Yaş Ortalaması

Ermeni toplumunda defterlerde bulunan ölüm kayıtlarına göre ölenlerin yaş dağılımları ve oranları Tablo 23'de gösterilmiştir. Buna göre Isparta kazası Ermenileri'nde ölenlerin % 11'i de 0-6 yaş grubundan olmak üzere % 11'i çocuk olan 0-11 yaş aralığındadır. Bu oranlar Elekçi Ermenileri'nde 0-6 yaş % 37,5, 7-11 yaş % 12,5, çocuk % 50, Burdur Ermenileri'nde 0-6 yaş % 33, 7-11 yaş % 33, çocuk % 66'dır. Ölenler içindeki 12-50 yaş oranları Isparta'da % 44,5, Elekçi Ermenileri'nde % 37,5'dur. 50 yaş üzeri ölenlerin oranları ise Isparta'da % 44,5, Burdur'da % 33, Elekçi Ermenileri'nde % 12,5'dur. Ölüm yaş ortalamalarına baktığımızda ise bunun Isparta Ermenileri'nde 42,5, Burdur Ermenileri'nde 29,3, Elekçi Ermenileri'nde ise 22 olduğu gözükmemektedir (Bkz. Tablo 23).¹⁷⁵

Tablo 23. Ermeni Toplumunda Ölüm Yaşları ve Ölenlerin Yaş Ortalaması

	Isparta		Burdur		Elekçi	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Toplam Ölenler	18		3		8	
0-6 yaş	2	11	1	33	3	37,5
7-11 yaş	-		1	33	1	12,5
12-50 yaş	8	44,5	-		3	37,5
50 yaş üzeri	8	44,5	1	33	1	12,5
Ölüm Yaş Ortalaması	42,5		29,3		22	

3.4.5. Gayrimüslim Toplumda Nüfus Artışı

Defterlerdeki doğum ve ölüm bilgilerine göre 8 yıllık nüfus değişimi Isparta Rumları'nda 88, Eğirdir Rumları'nda 3, Uluborlu Rumları'nda 9, Barla Rumları'nda 24, Isparta Ermenileri'nde 19, Elekçi Ermenileri'nde ise 6'dır. İki yıllık doğum ve ölüm bilgileri bulunan Burdur Rumları'nın nüfus değişimi 18, yine iki yıllık kayıtların olduğu Burdur Ermenileri'ndeki nüfus değişim ise 7 olarak hesaplanmıştır. Bu nüfus değişikliğinin doğum ve ölümlere göre yıllık nüfus artış oranları binde olarak Isparta Rumları'nda 9, Burdur Rumları'nda 12, Eğirdir Rumları'nda 2, Uluborlu Rumları'nda 7, Barla Rumları'nda 15, Isparta Ermenileri'nde 13, Burdur Ermenileri'nde 29, Elekçi Ermenileri'nde ise 15 olarak gözükmemektedir (Bkz. Tablo 24).

¹⁷⁵ NFS.d.3242, s.27-31, 47-49; NFS.d.3202, s.45-46.

Tablo 24. Gayrimüslim Toplumda Yıllık Nüfus Artışı

Birimler	Doğumlar	Ölümler	Nüfus Değişimi	Mevcut Nüfus	Yıllık Nüfus Artışı (binde)
Isparta Rum	267	179	88	1199	9
Burdur Rum	29	11	18	500	12
Eğirdir	53	50	3	230	2
Uluborlu	41	32	9	160	7
Barla	46	22	24	193	15
Isparta Ermeni	37	18	19	175	13
Burdur Ermeni	10	3	7	80	29
Elekçi Ermeni	14	8	6	51	15

3.5. GAYRİMÜSLİM TOPLUMDA GÖÇ HAREKETLERİ

Hamid sancağında bulunan gayrimüslimlerin kaydedildiği gayrimüslim nüfus defterlerinde tahririn yapıldığı tarih olan H.1246 (1830) yılında tahrir esnasında bulunmayan kişilerin üzerine nerede olduğu ile ilgili notlar düşülmüştür. Devam eden yıllar içerisinde bu kişiler üzerine yoklama defterleri vasıtasıyla gelen bilgilere göre durumunda bir değişiklik olmuş ise yine üzerine notlar düşülerek durumları belirtilmiştir. Bu notlardan anlaşıldığına göre dönmeyenler olduğu gibi gelip tekrar yine aynı yere dönenler veya bir yere gidenler bulunmaktadır. Ayrıca tahrir esnasında tahrir mahallinde olan fakat devam eden yıllarda iş, ticaret v.b sebeplerle başka yerlere gidip gelenler veya gelmeyenlerin bulunduğu defterlerden anlaşılmaktadır. İlave olarak birim sonlarına devam eden yıllarda o birime gelenlerin müceddeden (yeni) kayıtların da olduğunu yine defterlerdeki kayıtlardan öğreniyoruz.

3.5.1. Rum Toplumunda Göç Hareketleri

3.5.1.1. Isparta Kazası Rumları Göç Hareketleri

1199 erkek Rum nüfusa sahip Isparta kazasında H.1246 (1830) tarihinden önce Isparta dışında bulunan kişi sayısı 178'dir. 1830 ile 1838 yılları içerisinde şehir dışına çıkan kişi sayısı ise 182'dir. 1830 öncesi ve sonrası Isparta dışına çıkan 360 kişiden 53'ü belli aralıklarla geri dönmüşler fakat 307 kişi 1838 yılına kadar geri dönmedikleri gözüken 307 kişiden 20'sinin 1830 ile 1838 yılları arasında bulundukları yerlerde öldükleri tespit edilmiştir. Geri kalan 287 kişinin ise halen gittikleri mahalde bulundukları anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 25).¹⁷⁶

Isparta dışına çıkan Rumlar'ın en çok gittikleri çoğunluğunun dönmediği yer Tavas olarak gözükmektedir. Kayıtlarda Tavas'a giden 58 kişi bulunmaktadır. Bu 58 kişiden sadece 5'i Isparta'ya geri geldiği diğer 53 kişinin ise halen orada ikamet ettikleri gözükmektedir. Tavas'a gidenlerin mesleklerine baktığımızda çoğunluğunun çerçi, boğçacı, terzi, kuyumcu ve tüccar olduğu defter kayıtlarından anlaşılmaktadır. Yine gidenlerin çoğunluğunun ya kardeş ya da oğullar olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 25).¹⁷⁷

¹⁷⁶ NFS.d.3242, s.1-26.

¹⁷⁷ NFS.d.3242, s.1-26.

Ispartalı Rumlar'ın en çok gittikleri yerlerden ikincisinin Burdur olduğu gözükmemektedir. Defter kayıtlarında bazen Burdur bazen de Terkemiş kayıtları bulunmaktadır. Defterde Terkemiş olarak yazılan yerden kastedilen, herhalde Burdur bölgesi olmalıdır.¹⁷⁸ Burdur'a giden 49 kişiden 5'inin geri döndüğü 44'ünün ise halen Burdur'da bulundukları anlaşılmaktadır. Burdur'a gidenlerin çoğunluğunun boğçacı olduğu diğerlerinin ise çerçi, terzi ve duvarcı oldukları kayıtlardan tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 25).¹⁷⁹

Ispartalı Rumlar'ın en çok ilişkide oldukları yerlerden birisi de İzmir'dir. İzmir ile Isparta'nın ilişkisinin daha çok ticaretten kaynaklandığı gözükmemektedir. İzmir'e giden 43 kişiden 2'si Avrupa tüccarı¹⁸⁰ olmak üzere 16'sı tüccar, 10'u simsar, 9'u terzi, 2'si hizmetkâr, biri meyhaneci, diğerleri ise tüccar ve simsarların kardeş ve çocuklarıdır. İzmir'den geri dönenlerin sayısı 18 olup Tavas ve Burdur'a göre daha fazladır (Bkz. Tablo 25).¹⁸¹

1830 yılı öncesi 6 kişinin gittiği ve 1838'e kadar dönmediği görünen Şeyhli¹⁸² kasabasına 1830 sonrası 31 kişinin daha gittiği ve bunlardan sadece 4'ünün geri geldiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Şeyhli'ye gidenlerin çoğunluğunun boğçacı ve terzi oldukları aynı zamanda aynı aileden 2-3 kişinin gittiği yine kayıtlardan anlaşılmaktadır. Gidenlerin çoğunluğunun birbirleri ile akraba oldukları tahmin edilmektedir (Bkz. Tablo 25).¹⁸³

Teke sancağının merkezi olan Antalya'ya gidenlerin de yoğun olduğu gözükmemektedir. Antalya'ya 1830 öncesi 15, 1830-1838 arası 19 olmak üzere 34 kişi gitmiş bunların 5'i geri gelmiş 29'u ise halen Antalya'da oldukları defter kayıtlarından anlaşılmaktadır. Antalya'ya gidenlerin içerisinde boğçacı, terzi ve duvarcılarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Defterlerde Asitane ve Dersaadet olarak geçen İstanbul'da 1830 öncesinde gitmiş 20 kişi bulunmaktadır. 1830-1838 arası giden 6 kişi ise daha

¹⁷⁸ BOA.NFS.d.3203 numaralı defter s.39'da Burdur kazası gayrimüslimleri yazılırken başında “*Burdur kazası tab-i hass-ı Terkemiş der liva-i Hamidili*” bulunmaktadır. Bu durum bize Burdur'un Terkemiş haslarından birisi olduğunu göstermektedir.

¹⁷⁹ NFS.d.3242, s.1-26.

¹⁸⁰ Avrupa Tüccarı: Avrupa ile ticaret yapan, beratı ve imtiyazı olan, Osmanlı tebasından gayrimüslim tüccar. Daha geniş bilgi için bkz. Ünal, *age*, s. 66.

¹⁸¹ NFS.d.3242, s.1-26.

¹⁸² Şeyhli kasabasının yeni ismi Işıklı olup Işıklı gölünün kenarında yer almaktadır. Çivril kazasına bağlı belde iken şimdi mahallesi olmuştur.

¹⁸³ NFS.d.3242, s.1-26.

önce gitmiş olanların kardeşi çocukları olduğu gözükmemektedir. İstanbul'a gidenlerden 3 ailenin astarıcı, diğerlerinin çoğunluğu ise sandalcı olarak kaydedilmiştir (Bkz. Tablo 25).¹⁸⁴

Tablo 25. Isparta Kazası Rumları Göç Harekatleri

	1246'dan Önce Giden	Dönen	1247-1254 Arası Giden	Dönen	Toplam Giden	Toplam Dönen	Toplam Kalan
Tavas	37	5	21		58	5	53
Burdur-Terkemiş	15	2	34	3	49	5	44
İzmir	34	15	9	3	43	18	25
Şeyhlü	6		31	4	37	4	33
Antalya-Teke	15	1	19	4	34	5	29
Asitane-Dersaadet	20	6	6		26	6	20
Elmalı	10	2	12	1	22	3	19
Menteşe-Muğla	5	1	11		16	1	15
Sandıklı	9		5		14		14
Güzelhisar	4	2	7		11	2	9
Manavgat	1		5		6		6
Honaz	4				4		4
Meğri			4		4		4
Kemer	3		1		4		4
Mısır	3	2	1		4	2	2
Kütahya	2		1		3		3
Sarayköy	1		2		3		3
Uşak	1		2		3		3
Simav	1		2		3		3
Alaiyye	2				2		2
Milas			2		2		2
Mağnisa	2				2		2
Akseki			1		1		1
Dinar			1		1		1
Eğirdir			1		1		1
Göhlhisar			1		1		1
Hırka			1		1		1
Konya			1		1		1
Tire			1		1		1
Denizli	1	1			1	1	
Bursa	1				1		1
Kos	1	1			1	1	
Okunamayan	1		31		32		32
Toplam	178	38	182	15	360	53	307

¹⁸⁴ NFS.d.3242, s.1-26.

Isparta Rumları'nın diğer gittikleri yerler, giden ve dönenlerin sayıları ise Elmalı'ya giden 22 kişi, dönen 3 kişi, Menteşe - Muğla'ya giden 16 kişi, dönen 1 kişi, Sandıklı'ya giden 14 kişi dönen yok, Güzelhisar - Aydın'a giden 11 kişi, dönen 2 kişi, Manavgat'a giden 6 kişi, dönen yoktur. Honaz, Meğri - Fethiye, Kemer ve Mısır'a 4'er kişi gitmiş, sadece Mısır'a gidenlerden 2'si geri gelmiştir. Kütahya, Sarayköy, Uşak ve Simav'a 3'er kişi gitmiş ve dönen yoktur. Alaiyye, Milas ve Mağnisa'ya 2'şer kişi gitmiş hiçbirisi gelmemiş ve Akseki, Dinar, Eğirdir, Gölhisar, Hırka, Konya, Tire, Denizli, Bursa ve Kos'a 1'er kişi gitmiş sadece Denizli ve Kos'a gidenler geri dönmüştür. Ayrıca nereye gittikleri tespit edilemeyen 32 kişi bulunmaktadır (Bkz. Tablo 25).¹⁸⁵

1830 tahririnden sonra Isparta'ya gelen ve yeni kaydedilenlerin sayısı 44 olup bunların geldikleri yıl ve sayıları ise 1831 yılında 25, 1832 yılında 5, 1833 yılında 5, 1834 yılında 4, 1836 yılında 3 ve 1837 yılında 2 kişidir.¹⁸⁶

3.5.1.2. Burdur Kazası Rumları Göç Hareketleri

Burdur gayrimüslimlerinin kaydedildiği defterde sadece 1831 ve 1832 yıllarına ait kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlara göre 5 kişinin 1831 yılında Burdur dışına çıktığı tespit edilmiştir. Bu beş kişiden üçünün nereye gittikleri tespit edilememiştir. Nereye gittikleri tespit edilemeyen 16, 17 ve 19 yaşlarında olan bu üç kişiden 16 ve 17 yaşında olanlar kardeşler ve aynı yere gittikleri belirtilmiştir. Gittikleri yer belirlenen 2 kişiden birinin Fizan'a diğerin ise Arabistan'a gittiği ve Arabistan'a gidenin 1832 yılında döndüğü kayıtlardan anlaşılmaktadır. Diğer 4 kişinin ise dönmemiş olduğu gözükmektedir. Burdur'a tahrir sonrası yeni gelenlere baktığımızda ise 1831 yılında 10, 1832 yılında 2 kişi olmak üzere 12 kişinin geldiği tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 26).¹⁸⁷

Tablo 26. Burdur Kazası Rumları Göç Hareketleri

	1247-1248 Arası Giden	Dönen
Fizan	1	
Arabistan	1	1
Okunamayan	3	
Toplam	5	1

¹⁸⁵ NFS.d.3242, s.1-26.

¹⁸⁶ NFS.d.3242, s.8,14,15,22,26.

¹⁸⁷ BOA.NFS.d.3203,s.39-44.

3.5.1.3. Eğirdir Kazası Rumları Göç Hareketleri

230 erkek Rum nüfusun bulunduğu Eğirdir kazasında 1830 tarihinden önce Eğirdir dışında bulunan kişi sayısı 103'dür. 1830 ile 1838 yılları içerisinde Eğirdir dışına giden kişi sayısı ise 12'dir. 1830 öncesinde ve sonrasında kaza dışına giden 115 kişiden 33'ü belli aralıklarla geri dönmüştür. Geri kalan 82 kişiden bazıları arada Eğirdir'e gelmiş ise de tekrar bulundukları mahalle geri dönmüştür. Eğirdir dışında bulunan 82 kişiden 12'si 1830 ile 1838 yılları arasında bulundukları yerlerde ölmüştür. Geri kalan 70 kişinin ise halen 1838 tarihi itibarıyla gittikleri mahalde bulundukları anlaşılmaktadır. Eğirdir dışına gidenlerin 107'si İstanbul'a, 2'si İzmir'e, birer kişi ise Isparta, Dinar ve Afşar'a gittiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Neredeyse Eğirdir dışına gidenlerin tamamına yakını İstanbul'a gidenler oluşturur. İstanbul'a giden Rumlar'dan 86'sı sandalcı, 6'sı dülger, 4'ü astarcı, 2'si boğassacı, birer kişiside terzi, kalaycı ve duvarcıdır. Eğirdir'de 1830-1838 yılları arasında yeni kayıt yoktur (Bkz. Tablo 27).¹⁸⁸

Tablo 27. Eğirdir Kazası Rumları Göç Hareketleri

	1246'dan Önce Giden	Dönen	1247-1254 Arası Giden	Dönen	Toplam Giden	Toplam Dönen	Toplam Kalan
Asitane-Dersaadet	98	27	9	4	107	31	76
İzmir	2				2		2
Isparta	1	1			1	1	
Dinar	1				1		1
Afşar	1				1		1
Okunamayan			3	1	3	1	2
Toplam	103	28	12	5	115	33	82

3.5.1.4. Uluborlu Kazası Rumları Göç Hareketleri

Uluborlu kazasında 1830 yılı itibarıyla Çal'da 6, İstanbul'da 7, Burdur'da 2 ve İzmir'de 1 kişi olmak üzere 18 kişinin Uluborlu dışında olduğunu görmekteyiz. 1831-1838 yılları içerisinde 20 kişinin Çal'a, 8 kişinin İstanbul'a ve bir kişinin de Homa'ya gittiği, giden bu 29 kişiden 15'inin anılan yıllar içerisinde geri döndüğü ve bu geri dönenlerin 10'unun Çal'dan, 5'inin ise İstanbul'dan olduğu defter kayıtlarından anlaşılmaktadır. Netice olarak Uluborlu kazasında 1830 öncesi ve 1830-1838 yılları içerisinde 47 kişi çalışma, ticaret, vb gaye ile Uluborlu dışına çıkmış bunlardan 15'i geri dönmüş, 32 kişinin ise 1838 tarihi itibarıyla dönmediği tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 28).

¹⁸⁸ NFS.d.3242, s.32-37.

Uluborlu'dan Çal'a gidenlerin çoğunluğunu kuyumcu, attar, boğçacı ve boyacı esnafı, İstanbul'a gidenlerin neredeyse tamamının sandalcı, Homa'ya giden kişinin bakırcı, İzmir'e giden şahsın tüccar, Burdur'a giden 2 kişiden birinin duvarcı olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Uluborlu'ya yeni gelen ve kaydedilenlerin 1833 yılında 3, 1835 yılında 5, 1836 yılında 5, 1837 yılında 5 kişi olmak üzere 18 kişi olduğu yine kayıtlardan tespit edilmiştir.¹⁸⁹

Tablo 28. Uluborlu Kazası Rumları Göç Hareketleri

	1246'dan Önce Giden	Dönen	1247-1254 Arası Giden	Dönen	Toplam Giden	Toplam Dönen	Toplam Kalan
Çal	6		20	10	26	10	16
Asitane-Dersaadet	7		8	5	15	5	10
Burdur	2				2		2
İzmir	1				1		1
Homa			1		1		1
Okunamayan			2		2		2
Toplam	18		31	15	47	15	32

3.5.1.5. Barla Kazası Rumları Göç Hareketleri

Barla kazasında 1830 yılı itibariyle yalnızca İstanbul'da 19 kişi bulunmaktadır. 1831-1838 yılları içerisinde 21 kişinin İstanbul'a, 4 kişinin Uluborlu'ya ve birer kişinin ise Isparta, İzmir ve Mısır'a gittiği, giden bu 28 kişiden 21'inin anılan yıllar içerisinde geri döndüğü ve bu geri dönenlerin 15'inin İstanbul'dan, 3'ünün Uluborlu'dan, 3'ünün ise Isparta, İzmir ve Mısır'dan geri döndükleri kayıtlardan anlaşılmaktadır. Netice olarak Barla kazasında 1830 öncesi ve 1830-1838 yılları içerisinde 50 kişi çalışma, ticaret, v.b gaye ile Barla dışına çıkmış bunlardan 24'ü geri dönmüş, 26 kişinin ise 1838 tarihi itibariyle dönmediği tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 29).

Tablo 29. Barla Kazası Rumları Göç Hareketleri

	1246'dan Önce Giden	Dönen	1247-1254 Arası Giden	Dönen	Toplam Giden	Toplam Dönen	Toplam Kalan
Asitane-Dersaadet	19	3	21	15	40	18	22
Uluborlu			4	3	4	3	1
Isparta			1	1	1	1	
İzmir			1	1	1	1	
Mısır			1	1	1	1	
Okunamayan			3		3		3
Toplam	19	3	31	21	50	24	26

¹⁸⁹ NFS.d.3242, s.37-41.

Barla'dan İstanbul'a gidenler içinde 4 duvarcı ve 2 terzi bulunmakta, geri kalanların ise sandalcı oldukları, Uluborlu'ya gidenlerin kuyumcu bir ailenin fertleri, Isparta ve Mısır'a gidenlerin ise duvarcı oldukları defter kayıtlarından anlaşılmaktadır. Barla'ya 1830-1838 yıllarını içeren 8 yıl zarfında yeni gelen ve kaydedilen kişinin olmadığı yine kayıtlardan anlaşılmaktadır.¹⁹⁰

3.5.2. Ermeni Toplumunda Göç Hareketleri

Isparta kazasında 1830 yılı itibariyle İzmir'de 5, Burdur'da 4, Denizli'de 3, Elmalı'da 2, Uşak'da 2 ve Teke (Antalya) ile Dazkırı'da birer kişi olmak üzere 18 Ermeni'nin ticaret, çalışma vb sebep saikiyle Isparta dışında olduğunu, bu 18 kişiden İzmir, Burdur ve Uşak'dan birer kişi olmak üzere 3 Ermeni'nin Isparta'ya geri döndüğünü görmekteyiz. 1831-1838 yılları içerisinde ise Güzelhisar (Aydın) ile adı belirlenemeyen yere birer kişi olmak üzere 2 kişinin gittiği anılan yıllar içerisinde Isparta'ya geri dönmedikleri anlaşılmaktadır. Netice olarak Isparta kazasında 1830 öncesi ve 1830-1838 yılları içerisinde 20 Ermeni çalışma, ticaret, vb gaye ile Isparta dışına çıkmış bunlardan 3'ü geri dönmüş, 17 kişinin ise 1838 tarihi itibariyle dönmediği tespit edilmiştir. Isparta dışına giden Ermenilerin çoğunluğunun terzi ve çulha olduğu, Mısır'a giden kişinin ise tüccar olarak yazıldığı defter kayıtlarından anlaşılmaktadır. Isparta Ermenileri'ne 1831 yılında 2, 1832 yılında 1, 1834 yılında 2 kişi olmak üzere toplam 5 yeni gelen kaydı mevcuttur (Bkz. Tablo 30).¹⁹¹

Tablo 30. Isparta Kazası Ermenileri Göç Hareketleri

	1246'dan Önce Giden	Dönen	1247-1254 Arası Giden	Dönen	Toplam Giden	Toplam Dönen	Toplam Kalan
İzmir	5	1			5	1	4
Burdur	4	1			4	1	3
Denizli	3				3		3
Elmalı	2				2		2
Uşak	2	1			2	1	1
Dazkırı	1				1		1
Teke	1				1		1
Güzelhisar			1		1		1
Okunamayan			1		1		1
Toplam	18	3	2		20	3	17

¹⁹⁰ NFS.d.3242, s.38-46.

¹⁹¹ NFS.d.3242, s.27-31.

Elekçi Ermenileri'ne baktığımızda 3 Elekçi Ermeni'nin 1831 yılında Konya'ya gittiği ve geri dönmediğini ve tarihi belirtilmiyen ama 1830-1838 yıllarını içeren yıllarda 4 kişinin yeni kayıt olarak yazıldığını görmekteyiz.¹⁹² Burdur Ermenileri'nde ise göç (giden ve gelen) kaydına rastlanmamıştır.¹⁹³

¹⁹² NFS.d.3242, s.47-49.

¹⁹³ NFS.d.3203, s.45,46.

3.6. GAYRİMÜSLİM TOPLUMDA MESLEKLER

Gayrimüslim erkeklerin kaydedildiği gayrimüslim nüfus defterlerinde çalışma yaşına gelmiş ve bir işle iştigal eden erkeklerin künyelerinin (kişisel bilgiler) yazımlarında iştigal ettiği iş veya meslek bilgileri de eklenmiştir. Defterlerdeki bilgilerden yaşlı olup iş göremez durumda olanlar ile alil ve mecnun olanların meslek kaydının olmadığı anlaşılmaktadır. Yine defterlerdeki kayıtlardan meslek yazılma yaşının 13'e kadar indiğini müşahade etmekteyiz.¹⁹⁴ Ayrıca Elekçi Ermeniler'in yazıldığı defterde ise herhalde meslekleri elekçi kabul edilerek hiçbir kimse için meslek yazılmamıştır.

1830 tarihinde sancak genelinde 2698 gayrimüslim erkek nüfus kayıtlı olup, 51 kişi olan Elekçi Ermenileri ve Burdur nüfus defterinde bilgilerine ulaşılamayan 9 kişi dışında kalan 2638 kişiden 1305 kişinin meslekleri belirtilmiştir. Bu durumda sancakta çalışanların ve mesleğini icra edenlerin oranının yaklaşık % 50 olduğu gözükmektedir. Değerlendirmelerde defterlerde geçen terzi çırağı, terzi halifesi, hekim çırağı şeklinde yazılan meslekler terzi ve hekim olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanısıra aynı manaya gelen ayvaz ve seray-dar, seyis ve har-bende meslekleri ise ayrı meslekler olarak ele alınmıştır. Bir kişinin üzerinde meslek olarak yazılan yerde Asitane'de dar-üş-şifada şeklinde bir ifade geçmektedir. Bu ifadeden iki anlam çıkarmak mümkün İstanbul'da tedavi gören hasta veya dar-üş-şifada çalışan biri olabilir. Değerlendirmelerde anılan kişinin sağlıkçı olduğu varsayılarak değerlendirilmiştir¹⁹⁵. Netice olarak Hamid sancağı gayrimüslimlerinin 65 civarında meslekte çalıştıkları gözükmektedir. Sancak genelinde gayrimüslim reayanın iştigal ettiği meslekler, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanan İşkolları Yönetmeliğine göre belirlenen işkollarına göre tasnif edilmiş ve değerlendirmeler bu tasnife göre yapılmıştır.¹⁹⁶

Belirtilen yönetmelik esas alınarak yapılan değerlendirmeye göre Hamideli gayrimüslimlerinin meslek ve çalıştıkları işkolları; tarım, hayvancılık ve gıda işkoluna giren meslekler değirmenci, duhan (tütün) kıyıcı, elekçi, har-bende¹⁹⁷, helvacı, seyis, tiftikçi, yağcı ve sabuncu, dokuma, deri ve giyim işkoluna giren meslekler astarcı,

¹⁹⁴ NFS.d.3242, s.10, 11, 36.

¹⁹⁵ NFS.d.3242, s.12.

¹⁹⁶ İşkolları ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, "İşkolları Yönetmeliği", *Resmî Gazete*, sy. 28502, 19 Aralık 2012, s.1-22.

¹⁹⁷ Har-bende: Eşek, katır gibi yük hayvanlarına bakan, kişi, seyis, Devellioğlu, *age*, s.327.

basmacı, boğassacı¹⁹⁸, boyacı, çulha, eskici, kolancı¹⁹⁹, koşumcu, kumaşçı, tarakçı, terzi ve yemenici, ticaret ile uğraşan meslekler attar²⁰⁰, Avrupa tüccarı²⁰¹, bezzaz²⁰², bazirgan²⁰³, boğçacı, çerçi²⁰⁴, sarraf, simsar²⁰⁵ ve tüccar, inşaat işkolunda bulunan meslekler duvarcı, dülger, kerpişçi, su yolcu ve yapıcı, metal imalat işkoluna dahil olan meslekler bakırcı, kalaycı, kuyumcu, kürekçi, makasçı, demirci ve çakıcı, hizmet işkolunda sayabileceğimiz meslekler ayvaz²⁰⁶, bağçevan, berber, çalgıcı, sağlıkçı, dikici, esnaf, hancı, hekim, hizmetkar, ırgat, kahya, kapucu, katırcı, meyhaneci, odabaşı, sandalcı, seray-dar²⁰⁷ ve yıllıkçı olarak tasnif edebiliriz. Ayrıca kizir, papaz, papaz hizmetkârı ve sandık emini'ni ise kamu çalışanı grubu olarak görebiliriz (Bkz. Tablo 31).²⁰⁸

Hamidelili çalışan 1305 gayrimüslim erkeğin mesleklerine göre işkolu dağılımlarını incelediğimizde işkollarında çalışan kişi sayısı ve oranlarının; ticaret işkolunda 375 kişi, % 29, dokuma, deri ve giyim işkolunda 305 kişi, % 23, Hizmet işkolunda 207 kişi, % 16, inşaat işkolunda 204 kişi, % 16, metal imalat işkolunda 98 kişi, % 7, tarım, hayvancılık ve gıda işkolunda 94 kişi, % 7, kamu hizmetlerinde 22 kişi, % 2 olduğu gözükmemektedir (Bkz. Tablo 31 ve Şekil 20).

Hamideli gayrimüslimlerinin ilk 10 meslek sayı ve dağılım oranlarına baktığımızda, ilk sırada 242 kişi ile boğçacılık mesleği olduğu ve oran olarakta bunun % 19'a tekabül ettiğini görmekteyiz. Sonra sırasıyla yaklaşık olarak % 14 oran ile 183 terzi, % 12 oran ile 161 duvarcı, % 11 oran ile 143 sandalcı, % 5 oran ile 69 kuyumcu, % 4 oran ile 54 çerçi, % 3 oran ile 45 değirmenci, % 3 oran ile 41 çulha, % 3 oran ile 49 tüccar ve % 3 oran ile 37 dülger gelmektedir (Bkz. Tablo 31 ve Şekil 21).

¹⁹⁸ Bogassı: Astarlık seyrek dokunmuş ince pamuklu kumaş, Hamideli'nde çok miktarda dokunup Avrupa ülkelerine ihraç edilirdi. Ünal, age, s.125.

¹⁹⁹ Kolan: At, katır ve eşeklerin eğer ve semerini sabitlemek için kullanılan kemer. Ünal, age, s. 408.

²⁰⁰ Attar: Güzel kokular, tıbbi bitkisel yağ, ot ve kök ilaçlar, iğne iplik ve saire satan. Devellioğlu, age, s. 52; Ünal, age, s.62.

²⁰¹ Avrupa Tüccarı: Avrupa ile ticaret yapan, beratı ve imtiyazı olan, Osmanlı tebasından gayrimüslim tüccar. Daha geniş bilgi için bkz. Ünal, age, s. 66.

²⁰² Bezzaz: Bez ve kumaş satan, manifaturacı. Devellioğlu, age, s.98; Ünal, age, s. 119.

²⁰³ Bazirgan: Tacir, tüccar. Devellioğlu, age, s. 74; Ünal, age, s. 100.

²⁰⁴ Çerçi: Ufak tefek şeyler satan, gezici esnaf. Devellioğlu, age, s.383.

²⁰⁵ Simsar: Tellal, komisyoncu, Ferit Devellioğlu, age, s. 954.

²⁰⁶ Ayvaz: Büyük yerlerde ve konaklarda yemek ve sofraya işine bakan kimse, seray-dar ile aynı anlama gelmektedir. Devellioğlu, age, s. 940; Ünal, age, s. 69.

²⁰⁷ Seray-dar: Büyük yerlerde ve konaklarda yemek ve sofraya işine bakan kimse, ayvaz ile aynı anlama gelmektedir. Devellioğlu, age, s. 940; Ünal, age, s. 69.

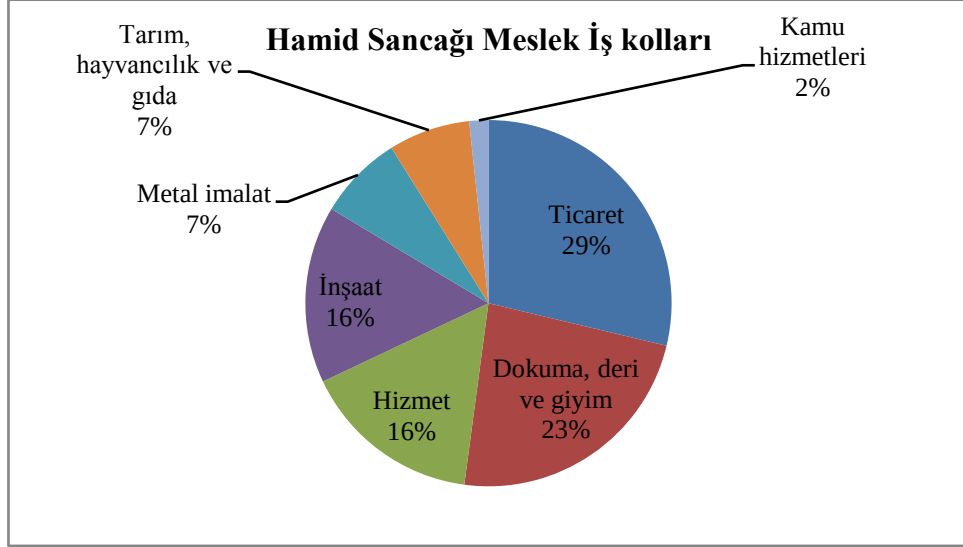
²⁰⁸ NFS.d.3242, s.1-49; NFS.d.3203, s.38-46.

Tablo 31. Hamid Sancağı Gayrimüslimleri Meslekler Dağılımı

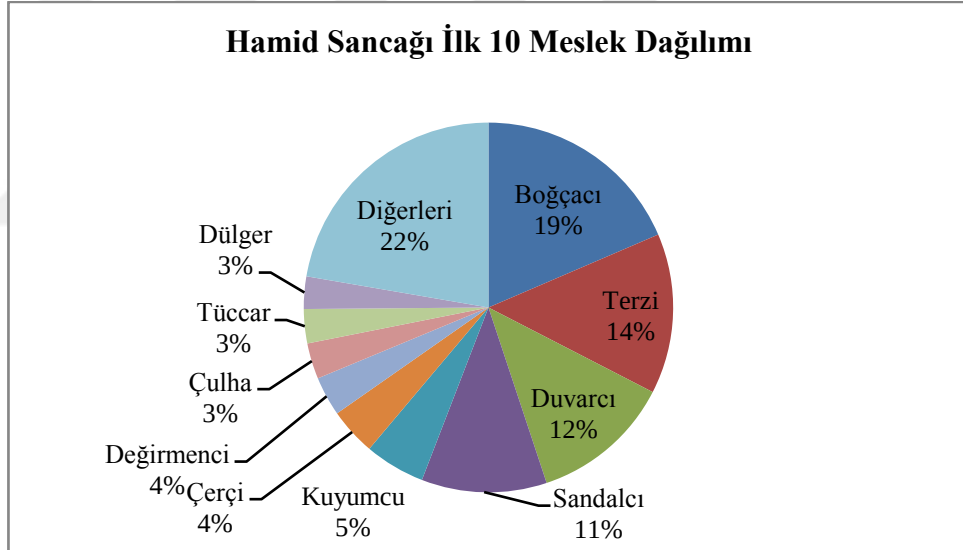
Meslekler	Isparta		Eğirdir	Uluborlu	Barla	Burdur		Sancak Geneli
	Rum	Ermeni				Rum	Ermeni	
Tarım, Hayvancılık ve Gıda								
Değirmenci	4		4	7		30		45
Duham kıyııcı	1	1						2
Elekçi		2					3	5
Har-bende		1						1
Helvacı	2		2					4
Seyis		1				1		2
Tiftikçi	5							5
Sabuncu	2							2
Yağcı	20		7		1			28
Toplam	34	5	13	7	1	31	3	94
Dokuma, Deri ve Giyim								
Astarcı	7		5					12
Basmacı	10	1				19		30
Boğassacı			2					2
Boyacı	3			3		22		28
Çulha	12	13	2			3	11	41
Eskici	2						1	3
Kolancı		1						1
Koşumcu							1	1
Kumaşçı	1							1
Tarakçı						2		2
Terzi	115	44	3	3	3	10	5	183
Yemenici						1		1
Toplam	150	59	12	6	3	57	18	305
Ticaret								
Attar				4				4
Avrupa Tüccarı	3					2		5
Bezzaz						15		15
Bazırgan							2	2
Boğçacı	219	12		8	2		1	242
Çerçi	45	9				1		54
Sarrafa	1					1		2
Simsar	11							11
Tüccar	28	1		1		8	1	39
Toplam	307	22		13	2	27	4	375
Metal İmalat								
Bakırcı				2				2
Çakıcı		2						2
Demirci		1						1
Kalaycı	2	1	8		1	2		14
Kuyumcu	43			11	1	14		69
Kürekçi	6					3		9
Makasçı						1		1
Toplam	51	4	8	13	2	20		98

Meslekler	Isparta		Eğirdir	Uluborlu	Barla	Burdur		Sancak Geneli
	Rum	Ermeni				Rum	Ermeni	
İnşaat								
Duvarcı	84		4	7	66			161
Dülger	9		23	5				37
Kerpişçi		1						1
Suyolcu	4							4
Yapıcı						1		1
Toplam	97	1	27	12	66	1		204
Hizmet								
Ayvaz						1		1
Bağçevan	1							1
Berber						1		1
Çalgıcı						3		3
Sağlıkçı	1							1
Dikici		1						1
Esnaf							1	1
Hancı			1			1		2
Hekim	3					1		3
Hizmetkar	20	3				2		25
Irgat	12	1						13
Kahya	1							1
Kapucu		1						1
Katırcı							1	1
Meyhaneci	1							1
Odabaşı							1	1
Sandalcı	7		91	9	36			143
Seray-dar	2					3		5
Yıllıkçı						1		1
Toplam	48	6	92	9	36	13	3	207
Kamu Hizmetleri								
Kızır	2			1				3
Papaz	7	2	2	1	1	3		16
Papaz hizmetkarı						2		2
Sandık emini	1							1
Toplam	10	2	2	2	1	5		22

Şekil 20. Hamid Sancağı Meslek İşkolları Dağılım Oranları

Şekil 21. Hamid Sancağı İlk 10 Meslek Dağılımı

3.6.1. Rum Toplumunda Meslekler

3.6.1.1. Isparta Kazası Rumlarında Meslekler

Isparta Rumları arasında meslek kaydı bulunan kişi sayısı 697'dir. Bu 697 kişiden, daha öncesinde göç bölümünde bahsedildiği üzere (Bkz. 3.5.1.1) 1830 yılı öncesi ve 1830-1838 yılları içinde çalışma, ticaret, yerleşme vb gaye ile Isparta haricine giden ve gittikleri yerde mesleğini icra eden 302 kişi bulunmaktadır. Bu rakam yaklaşık olarak çalışan nüfusun % 43'üne tekabül etmektedir. Isparta dışında çalışan Rumlar'ın

mesleklerine bakıldığında ilk sırada 108 kişi ile boğçacı, sonra sırasıyla 48 kişi ile terzi, 28 kişi ile tüccar, 27 kişi ile çerçi, 18 kişi ile duvarcı ve 16 kişi ile kuyumcuların olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 32).

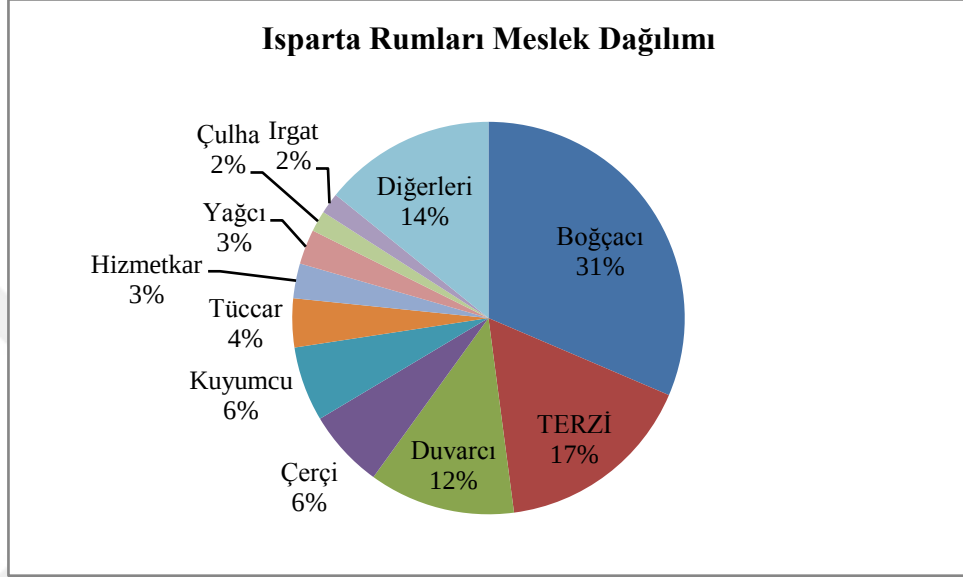
Tablo 32. Isparta Rumları Meslekler ve Sayıları

Meslekler	Meslek Sahibi Kişi Sayısı	Isparta Dışında Çalışan Kişi
Boğçacı	219	108
Terzi	115	48
Duvarcı	84	18
Çerçi	45	27
Kuyumcu	43	16
Tüccar	28	28
Hizmetkâr	20	10
Yağcı	20	9
Çulha	12	1
Irgat	12	1
Simsar	11	10
Basmacı	10	
Dülger	9	
Sandalcı	7	7
Papaz	7	2
Astarıcı	7	6
Kürekçi	6	1
Tiftikçi	5	3
Değirmenci	4	1
Suyolcu	4	1
Boyacı	3	
Avrupa tüccarı	3	1
Kalaycı	2	
Kızır	2	
Helvacı	2	1
Eskici	2	1
Hekim	3	
Sabuncu	2	
Seray-dar	2	
Bağçevan	1	
Sağlıkçı	1	
Duhan kıyıcı	1	
Kâhya	1	
Kumaşçı	1	
Meyhaneci	1	1
Sandık emini	1	
Sarraf	1	1
Toplam	697	302

Isparta Rumları'nın mesleklerinin dağılımına baktığımızda en fazla kişi tarafından icra edilen mesleğin boğçacılık olduğunu görmekteyiz. Boğçacılık mesleğini

icra edenlerin sayısı 219 olup yüzdelik oranı % 31'dir. Boğçacılığı takip eden diğer 9 meslek sahibi kişilerin sayı ve yüzdelik oranları ise terzi 115 kişi ile % 17, duvarcı 84 kişi ile % 12, çerçi 45 kişi ile % 6, kuyumcu 43 kişi ile % 6, tüccar 28 kişi ile % 4, hizmetkâr ve yağcı 20'şer kişi ile % 3'er, çulha ve ırgat 12'şer kişi, % 2'serdir (Bkz. Tablo 32 ve Şekil 22).

Şekil 22. Isparta Rumları Meslek Dağılımı

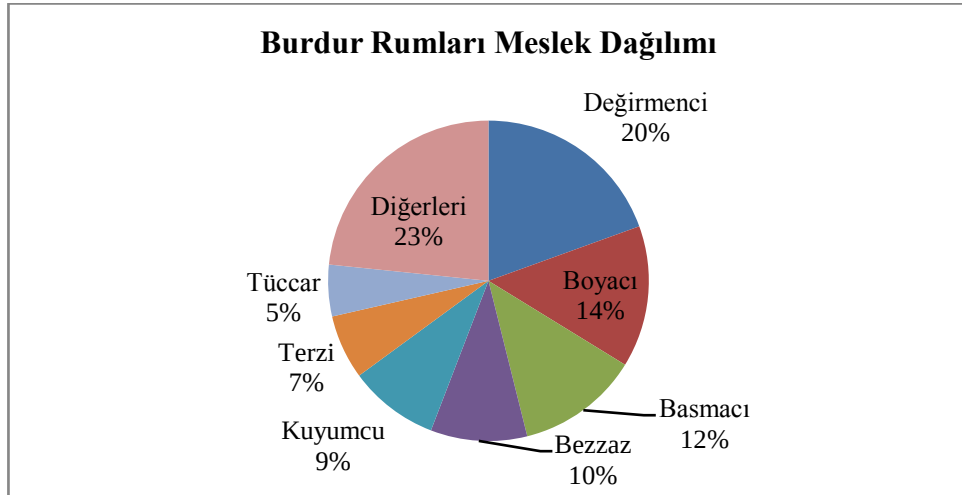
3.6.1.2. Burdur Kazası Rumları'nda Meslekler

Burdur kazası Rumları arasında meslek kaydı bulunan kişi sayısı 154'dür. Bu 154 kişiden, daha öncesinde göç bölümünde bahsedildiği üzere (Bkz. 3.5.1.2) 1830 yılı öncesi ve 1830-1832 yılları içinde çalışma, ticaret, yerleşme vb gaye ile Burdur haricine giden ve gittikleri yerde mesleğini icra eden 5 kişi bulunmaktadır. Bu beş kişiden sadece birinin mesleği belirtilmiş olup bu kişi de çulha'dır. Burdur Rumları'nın mesleklerinin dağılımına baktığımızda en fazla kişi tarafından icra edilen mesleğin değirmencilik olduğunu görmekteyiz. Değirmencilik mesleğini icra edenlerin sayısı 30 olup yüzdelik oranı % 20'dir. Değirmencilik takip eden diğer 6 meslek sahibi kişilerin sayı ve yüzdelik oranları ise boyacı 22 kişi ile % 14, basmacı 19 kişi ile % 12, bezzaz 15 kişi ile % 10, kuyumcu 14 kişi ile % 9, terzi 10 kişi ile % 7, tüccar 8 kişi ile % 5'dir (Bkz. Tablo 33 ve Şekil 23).

Tablo 33. Burdur Rumları Meslekler ve Sayıları

Meslekler	Meslek Sahibi Kişi Sayısı	Burdur Dışında Çalışan Kişi
Değirmenci	30	
Boyacı	22	
Basmacı	19	
Bezzaz	15	
Kuyumcu	14	
Terzi	10	
Tüccar	8	
Papaz	3	
Çulha	3	
Kürekçi	3	1
Seray-dar	3	
Çalgıcı	3	
Kalaycı	2	
Hizmetkar	2	
Avrupa tüccarı	2	
Papaz hizmetkarı	2	
Tarakçı	1	
Hancı	1	
Çerçi	1	
Hekim	1	
Sarraf	1	
Ayvaz	1	
Berber	1	
Makasçı	1	
Seyis	1	
Yapıcı	1	
Yemenici	1	
Yıllıkçı	1	
Toplam	154	1

Şekil 23. Burdur Rumları Meslek Dağılımı

3.6.1.3. Eğirdir Kazası Rumları'nda Meslekler

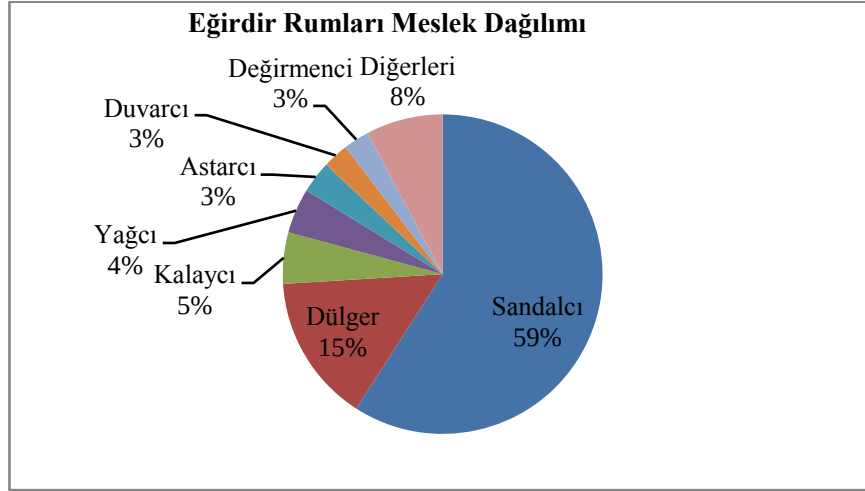
Eğirdir Rumlar'ı arasında meslek kaydı bulunan kişi sayısı 154'dür. Bu 154 kişiden, daha öncesinde göç bölümünde bahsedildiği üzere (Bkz. 3.5.1.3) 1830 yılı öncesi ve 1830-1838 yılları içinde çalışma, ticaret, yerleşme vb gaye ile Eğirdir haricine giden ve gittikleri yerde mesleğini icra eden 106 kişi bulunmaktadır. Bu rakam yaklaşık olarak çalışan nüfusun % 69'una tekabül etmektedir. Eğirdir dışında çalışan Rumlar'ın mesleklerine bakıldığında ilk sırada 86 kişi ile sandalcı, sonra sırasıyla 7 kişi ile dülger, 4 kişi ile astarıcı, 2'şer kişi ile değirmenci, terzi ve boğassacı olduğu görülmektedir.

Eğirdir Rumlar'ı meslek dağılımına baktığımızda en fazla kişi tarafından icra edilen mesleğin sandalcılık olduğunu görmekteyiz. Sandalcılık yapanların sayısı 91 kişi olup yüzdelik oranı % 59'dur. Sandalcılığı takip eden diğer 6 meslek sahibi kişilerin sayı ve yüzdelik oranları ise dülger 23 kişi ile % 15, kalaycı 8 kişi ile % 5, yağcı 7 kişi ile % 4, astarıcı 5 kişi ile % 3 ve duvarcı ve değirmenci 4'er kişi ile % 3'dür (Bkz. Tablo 34 ve Şekil 24).

Tablo 34. Eğirdir Rumları Meslekler ve Sayıları

Meslekler	Meslek Sahibi Kişi Sayısı	Eğirdir Dışında Çalışan Kişi
Sandalcı	91	86
Dülger	23	7
Kalaycı	8	1
Yağcı	7	
Astarıcı	5	4
Duvarcı	4	1
Değirmenci	4	2
Terzi	3	2
Çulha	2	
Papaz	2	
Helvacı	2	
Boğassacı	2	2
Hancı	1	1
Toplam	154	106

Şekil 24. Eğirdir Rumları Meslek Dağılımı

3.6.1.4. Uluborlu Kazası Rumları'nda Meslekler

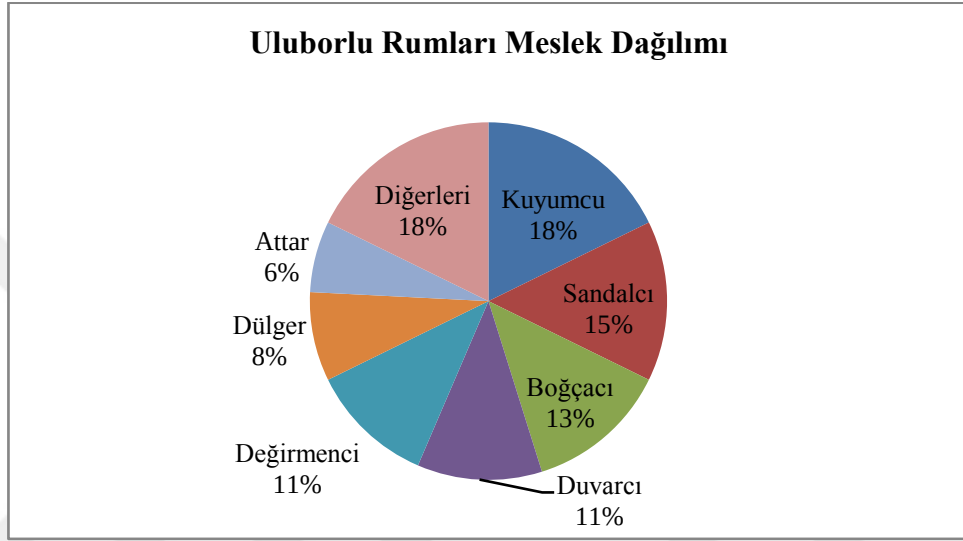
Uluborlu kazası Rumlar'ı arasında mesleği kaydedilen kişi sayısı 62'dir. Bu 62 kişi içerisinde, daha öncesinde göç bölümünde bahsedildiği üzere (Bkz. 3.5.1.4) 1830 yılı öncesi ve 1830-1838 yılları içinde çalışma, ticaret, yerleşme vb gaye ile Uluborlu dışına giden ve gittikleri yerde mesleğini icra eden 29 kişi bulunmaktadır. Bu rakam yaklaşık olarak çalışan nüfusun % 47'sine karşı gelmektedir. Uluborlu dışında çalışan Rumlar'ın mesleklerine bakıldığında ilk sırada 9 kişi ile sandalcı, sonra sırasıyla 5'er kişi ile kuyumcu ve boğçacı, 3 kişi ile attar, 2'şer kişi ile boyacı ve bakırcı olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 35).

Tablo 35. Uluborlu Rumları Meslekler ve Sayıları

Meslekler	Meslek Sahibi Kişi Sayısı	Uluborlu Dışında Çalışan Kişi
Kuyumcu	11	5
Sandalcı	9	9
Boğçacı	8	5
Duvarcı	7	
Değirmenci	7	
Dülger	5	
Attar	4	3
Terzi	3	
Boyacı	3	2
Bakırcı	2	2
Papaz	1	
Tüccar	1	1
Kızır	1	
Toplam	62	29

Uluborlu Rumlar'ı meslek dağılımına baktığımızda ilk sırada bulunan mesleğin kuyumculuk olduğunu görmekteyiz. Kuyumculuk yapanların sayısı 11 kişi olup yüzdelik oranı % 18'dir. Kuyumculuğu takip eden diğer 6 meslek sahibi kişilerin sayı ve yüzdelik oranları ise sandalcı 9 kişi ile % 15, boğçacı 8 kişi ile % 13, duvarcı ve değirmenci 7'şer kişi ile % 11, dülgere 5 kişi ile % 8 ve attar 4 kişi ile % 6'dır (Bkz. Tablo 35 ve Şekil 25).

Şekil 25. Uluborlu Rumları Meslek Dağılımı

3.6.1.5. Barla Kazası Rumları'nda Meslekler

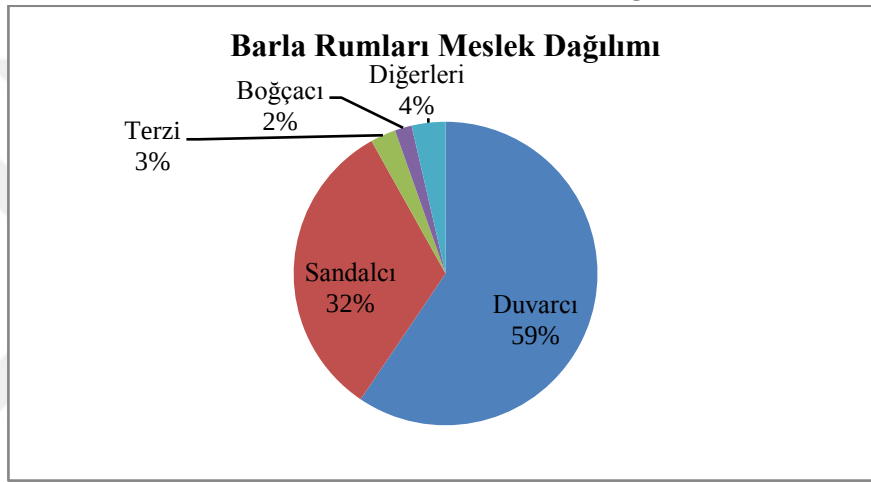
Barla kazası Rumlar'ı arasında mesleği kaydedilen kişi sayısı 111'dir. Bu 111 kişi içerisinde, daha öncesinde göç bölümünde bahsedildiği üzere (Bkz. 3.5.1.5) 1830 yılı öncesi ve 1830-1838 yılları içinde çalışma, ticaret, yerleşme vb gaye ile Barla dışına giden ve gittikleri yerde mesleğini icra eden 41 kişi bulunmaktadır. Bu rakam yaklaşık olarak çalışan nüfusun % 37'sine tekabül etmektedir. Barla dışında çalışan Rumlar'ın mesleklerine bakıldığında ilk sırada 31 kişi ile sandalcı, sonra sırasıyla 7 kişi ile duvarcı, 2 kişi ile terzi, bir kişi ile kuyumcu olduğu gözükmemektedir (Bkz. Tablo 36).

Barla Rumlar'ı meslek dağılımına baktığımızda ilk sırada bulunan mesleğin duvarcı olduğunu görmekteyiz. Duvarcılık yapanların sayısı 66 kişi olup yüzdelik oranı % 59'dur. Duvarcılığı takip eden diğer 3 meslek sahibi kişilerin sayı ve yüzdelik oranları ise sandalcı 36 kişi ile % 32, terzi 3 kişi ile % 3 ve boğçacı 2 kişi ile % 2'dir (Bkz. Tablo 36 ve Şekil 26).

Tablo 36. Barla Rumları Meslekler ve Sayıları

Meslekler	Meslek Sahibi Kişi Sayısı	Barla Dışında Çalışan Kişi
Duvarcı	66	7
Sandalcı	36	31
Terzi	3	2
Boğçacı	2	
Kuyumcu	1	1
Papaz	1	
Kalaycı	1	
Yağcı	1	
Toplam	111	41

Şekil 26. Barla Rumları Meslek Dağılımı

3.6.2. Ermeni Toplumunda Meslekler

3.6.2.1. Isparta Kazası Ermenileri'nde Meslekler

Isparta kazası Ermenileri arasında meslek kaydı bulunan kişi sayısı 99'dur. Bu 99 kişiden, daha öncesinde göç bölümünde bahsedildiği üzere (Bkz. 3.5.2.1) 1830 yılı öncesi ve 1830-1838 yılları içinde çalışma, ticaret, yerleşme vb gaye ile Isparta haricine giden ve gittikleri yerde mesleğini icra eden 20 kişi bulunmaktadır. Bu yaklaşık olarak çalışan nüfusun % 20'sine tekabül etmektedir. Isparta dışında çalışan Ermeniler'in mesleklerine bakıldığında ilk sırada 44 kişi ile terzi, sonra sırasıyla 13 kişi ile çulha, 12 kişi ile boğçacı, 9 kişi ile çerçi ve 3 kişi ile hizmetkâr olduğu gözükmemektedir (Bkz. Tablo 37).

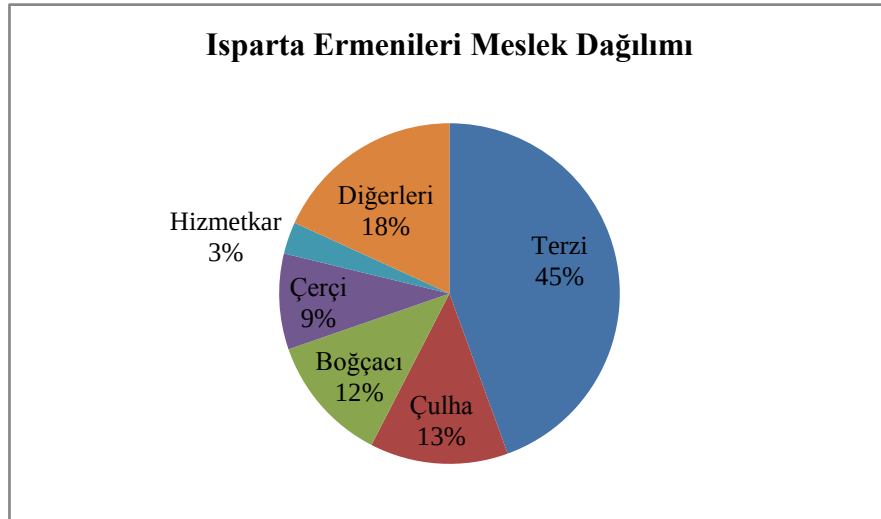
Isparta Ermenileri meslek dağılımına baktığımızda en fazla kişi tarafından icra edilen mesleğin terziilik olduğunu görmekteyiz. Terzilik mesleğini icra edenlerin sayısı

44 olup yüzdelik oranı % 45'dir. Terziliği takip eden diğer 4 meslek sahibi kişilerin sayı ve yüzdelik oranları ise çulha 13 kişi ile % 13, boğçacı 12 kişi ile % 12, çerçi 9 kişi ile % 9 ve hizmetkâr 3 kişi ile % 3'dür (Bkz. Tablo 37 ve Şekil 27).

Tablo 37. Isparta Ermenileri Meslekler ve Sayıları

Meslekler	Meslek Sahibi Kişi Sayısı	Isparta Dışında Çalışan Kişi
Terzi	44	11
Çulha	13	4
Boğçacı	12	
Çerçi	9	3
Hizmetkâr	3	1
Papaz	2	
Çakıcı	2	
Elekçi	2	
Basmacı	1	
Tüccar	1	1
Kalaycı	1	
Seyis	1	
Irgat	1	
Duhan kıyııcı	1	
Dikici	1	
Har-bende	1	
Kapucu	1	
Kerpişçi	1	
Kolancı	1	
Demirci	1	
Toplam	99	20

Şekil 27. Isparta Ermenileri Meslek Dağılımı

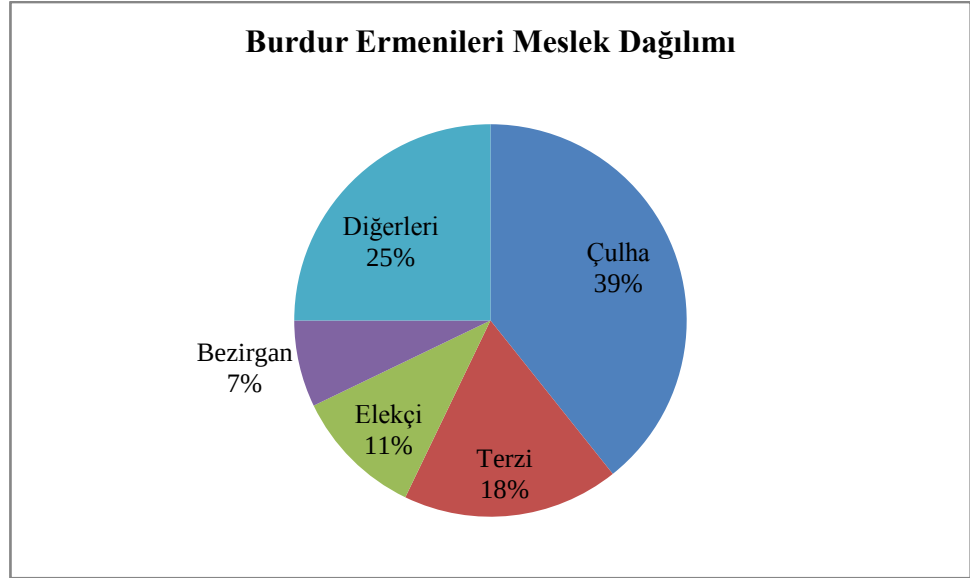
3.6.2.2. Burdur Kazası Ermenileri'nde Meslekler

Burdur kazası Ermenileri meslek dağılımında en fazla kişi tarafından icra edilen mesleğin çulhacılık olduğunu görmekteyiz. Çulhacılık mesleğini icra edenlerin sayısı 11 olup yüzdelik oranı % 39'dur. Çulhacılıktan sonra onu takip eden diğer 3 meslek sahibi kişi sayısı ve yüzde oranları ise terzi 5 kişi ile % 18, elekçi 3 kişi ile % 11 ve bezirgân 3 kişi ile % 7'dir (Bkz. Tablo 38 ve Şekil 28).

Tablo 38. Burdur Ermenileri Meslekler ve Sayıları

Meslekler	Meslek Sahibi Kişi Sayısı
Çulha	11
Terzi	5
Elekçi	3
Bezirgân	2
Boğçacı	1
Tüccar	1
Eskici	1
Esnaf	1
Katırcı	1
Koşumcu	1
Odabaşı	1
Toplam	99

Şekil 28. Burdur Ermenileri Meslek Dağılımı

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA HAMİD SANCAĞI GAYRİMÜSLİM TOPLUMUN EKONOMİK YAPISI

Bu bölümde giriş bölümünde inceleme ve değerlendirmesi yapılan 9778, 9918, 9934, 10118 ve 10594 numaralı temettuat defterlerindeki bilgilerden faydalanılarak Hamid sancağının Isparta, Burdur, Eğirdir, Uluborlu ve Barla'nın yer aldığı beş kazasında sakin olan gayrimüslim toplumun ekonomik yapısı incelenecektir. Daha öncesinde belirtildiği üzere 9918 Burdur, 10118 Isparta ile 10594 Uluborlu temettuat defterlerinin 1844-45, 9778 Barla ile 9934 Eğirdir temettuat defterlerinin 1840-41 tarihli oldukları ve 1840-41 tarihli defterler ile 1844-45 tarihli defterlerin içeriğinde farklılıklar olduğu belirtilmiş idi (Bkz. Kaynakların değerlendirilmesi bölümü 1.3.3, 1.3.4, 1.3.5, 1.3.6 ve 1.3.7). Bu farklılığın en önemli sebebi asıl gaye olan yıllık verginin belirlenmesinde izlenen yöntem olduğudur. 1840-41 tarihli defterlerde yıllık vergi, yazılan hanenin mal varlığı değeri ve yıllık temettuatına (kazanç) göre, 1844-45 tarihli defterlerde ise bir yıl içerisinde mal varlığından elde ettiği gelir ve yaptığı iş nedeniyle oluşan yıllık temettuatına göre belirlenmek istenmesidir.

Defterlerde yer alan bu farklılıklar da göz önüne alınarak beş kazada mukim gayrimüslim reayanın mal varlıkları, gelirleri ve vergileri hem kazalar arası, hem de iki gayrimüslim (Rum - Ermeni) toplum arası karşılaştırmalı değerlendirmeler yapılarak gayrimüslim toplumun 19. yüzyılın ilk yarısındaki ekonomik yapısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çıkarılan neticeler yer yer gayrimüslimlerin yaşadığı kazalarda bulunan Müslüman toplumlarla ve sadece Müslüman toplumun bulunduğu Hamid sancağı kazaları ile de mukayese edilmiştir.

4.1. GAYRİMÜSLİM TOPLUMUN SAHİP OLDUĞU VARLIKLAR

İncelenen gayrimüslim temettuat defterlerinde gayrimüslim reayanın sahip olduğu varlıklar; arazi varlıkları, emlak varlıkları, hayvanat varlıkları ve nakit varlıklar olduğunu görmekteyiz. Araziler bağ, bahçe ve tarla şeklinde kaydedilmiş ve birim olarak dönüm kullanılmıştır. Emlaklar ikamet ettikleri ev haricindeki yerler olup bunlar dükkân, oda, mağaza, asiya (değirmen) ve sefine (gemi, sandal) şeklinde kaydedilmiş, birim olarak ise adet ve bab (bölüm) kullanılmıştır. Hayvanat varlıkları cinsine göre adet şeklinde kayıt altına alınmıştır. Nakit varlıklara gelince miktarı belirtilmemiş fakat akçe faizi olarak getirdiği faiz miktarı hanenin temettuatına eklenmiştir. Bundan da anlıyoruz ki nakit paranın bir yere işletilmesi için verildiği ve bundan faiz geliri elde edildiği anlaşılmaktadır.

4.1.1. Arazi Varlıkları

Kaza ve gayrimüslim toplumlar arası dağılımlara baktığımızda, Isparta Rumları'nın 320 dönüm bağ, 30 dönüm bahçe ve 140 dönüm tarla olmak üzere toplam 490 dönüm araziye sahip oldukları görülmektedir. 500 hane olan Isparta Rumları'nın 384 hanesi bağa, 29 hanesi bahçeye ve 17 hanesi ise tarlaya sahiptir. Bunlar içerisinde hem bağı, hem bahçesi hem de tarlası olan iki, hem bağı, hem de bahçesi bulunan 26, bağı ve tarlası olan 11 hane bulunmaktadır. Burdur Rumları'nın da arazi olarak en fazla bağlarının olduğunu görmekteyiz. Burdur Rumları'nda 71 hanenin bağa dört hanenin bahçeye sadece bir hanenin ise tarla sahibi olduğu yine kayıtlardan anlaşılmaktadır. Uluborlu, Eğirdir ve Barla Rumları'nın da yine bağ sahibi olduklarını görmekteyiz. Eğirdir ve Barla'da her bir Rum hanenin, Uluborlu'da ise 83 haneden 46 hanenin bağ sahibi olduğu, Uluborlu Rumları'ndan bağ sahibi olan hanelerden 3 hanenin aynı zamanda tarlalarının da bulunduğunu görmekteyiz. Ermeni toplumunu incelediğimizde hem Isparta Ermenileri'nin hem de Burdur Ermenileri'nin arazilerinin bulunduğu fakat Rumlar'a göre daha az arazi sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Hamid sancağının genelinde gayrimüslimlere ait 731 dönümü bağ, 41 dönümü bahçe ve 262,5 dönümü tarla olmak üzere toplam 1034,5 dönüm arazi bulunmaktadır. Görüldüğü üzere gayrimüslimlerde hane başına düşen arazi miktarı yaklaşık bir dönümdür. Hane başına

düşen arazi miktarının en yüksek olduğu Uluborlu Rumlarında bu değer 1,8 dönümdür (Diğer detaylar ve bilgi için bkz. Tablo 39).²⁰⁹

Müslüman toplumdaki hane başına düşen arazi miktarlarına baktığımızda bu değer İsparta merkezinde 6,23, Uluborlu merkezinde 4, Burdur merkezinde 15,9, Barla merkez ve köylerinde 14, Eğirdir köylerinde 16 ve Keçiborlu merkezinde 47 dönümdür. Bu durum bize gayrimüslimlerin Müslümanlara göre daha az araziye sahip olduklarını göstermektedir.²¹⁰

Tablo 39. Gayrimüslimlerin Arazi Dağılımı

	Hane Sayısı	Bağ		Bahçe		Tarla		Toplam Arazi	Hane Başı
		Hane	dönüm	Hane	dönüm	Hane	dönüm	dönüm	dönüm
Isparta Rum	500	384	320	29	30	17	140	490	1
Isparta Ermeni	71	29	22	3	5,5	-	-	27,5	0,4
Isparta Toplamı	571	413	342	32	35,5	17	140	517,5	0,9
Burdur Rum	172	71	68	4	4,5	1	7	79,5	0,5
Burdur Ermeni	83	52	39	1	1	5	5,5	45,5	0,5
Burdur Toplamı	255	123	107	5	5,5	6	12,5	125	0,5
Uluborlu Rum	83	46	39	-	-	4	110	149	1,8
Eğirdir Rum	95	95	146	-	-	-	-	146	1,5
Barla Rum	82	82	97	-	-	-	-	97	1,2
Sancak Toplamı	1087	759	731	37	41	27	262,5	1034,5	0,95

4.1.2. Emlak Varlıkları

Hamid sancağı gayrimüslimlerine ait 44'ü Isparta, 5'i Burdur, 2'si Uluborlu, 24'ü Eğirdir ve 4'ü Barla'da olmak üzere 79'u Hamidelinde, 7'si İstanbul, 14'u İzmir'de olmak üzere 21'i Hamideli dışında bulunan 100 adet emlak kaydı bulunmaktadır. Bu Emlakların 96'sı dükkân, oda ve mağaza, 2'si değirmen, 2'sinin ise gemi olduğunu görmekteyiz. (Defter kayıtlarından anlaşıldığına göre defterlerde kullanılan oda kelimesi ticari bir amaç için kullanılan han içinde veya çarşılarda bulunan bağımsız bölümler için kullanılan bir ifade olduğudur.)²¹¹ Emlağa sahip olma sayısına

²⁰⁹ *ML.VRD.TMT.d.10118*, s.1-50; *ML.VRD.TMT.d.9778*, s.1-10; *ML.VRD.TMT.d.9918*, s.275-295; *ML.VRD.TMT.d.9934*, s.1-12; *ML.VRD.TMT.d.10594*, s.234-239.

²¹⁰ Isparta, Temurçin-Babacan, agm, s.173; Uluborlu, Sınav, agt, s. 87; Burdur, Bütün, agt, s. 55; Barla, Kayhan, agt, s. 77; Eğirdir, Yeşil, agt, s. 59 Keçiborlu, Özdemir, agt, s. 70.

²¹¹ "İzmirde Küçük Kuzuoğlu handa oda 3 bab, mağaza 1 bab, dükkân 2 bab". *ML.VRD.TMT.d.10118*, s.10; "İzmir'de Kuzuoğlu handa oda arsası 1". *ML.VRD.TMT.d.10118*, s.29; "İzmir'de kendi sakin olduğu, oda 1 bab, dükkân 1 bab". *ML.VRD.TMT.d.10118*, s.41.

baktığımızda Hamid sancağı genelinde 1087 gayrimüslim hane bulunmaktadır. Bunlardan 85 hanenin evi dışında bir emlağının bulunduğu, bu sayının da gayrimüslim hane sayısının yaklaşık % 8'ine tekabül ettiğini görmekteyiz (Bkz.Tablo 40).

Kaza ve gayrimüslim iki toplum açısından incelendiğinde, Isparta Rumlar'ı 41'i Isparta, 7'si İstanbul ve 14'u İzmir'de olmak üzere 62 adet emlağa sahiptir. Isparta'da bulunan Rumlar'a ait emlakların 40'ı dükkân ve oda biri ise değirmendir. İstanbul'da bulunan yerlerden biri, İzmir'de bulunan yerlerden ise ikisi mağazadır. İzmir'de bulunan 14 emlaktan 12'si han içerisinde olup bunlardan üçü Kuzuoğlu, 7'si Küçük Kuzuoğlu, ikiside Karaosmanoğlu handa olduğu defter kayıtlarından anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 40).²¹²

172 Rum hanenin bulunduğu Burdur'da Rumlar'a ait üç dükkân olup, emlak sahibi olan hane sayısı da üçtür. Emlak sahibi olanların oranına baktığımızda bu oranın Burdur Rumları'nda yaklaşık % 2 olduğunu görüyoruz. Emlak sahipliği oranının % 15'lik oran ile en yüksek olduğu Eğirdir'de 22 adet dükkân ve oda olup, 95 haneden 15 hanenin emlak sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Rumlar'ın bulunduğu diğer iki kazadan biri olan Uluborlu'da 2 hanenin birer dükkânı, Barla'da ise 6 haneden 4 hanenin yarımşar hissesine sahip oldukları 2, diğer 2 kişinin ise birer olmak üzere 4 emlağa sahip oldukları tespit edilmiştir. Ermeni toplumunun bulundukları Isparta ve Burdur kazalarındaki Rum toplumuna göre daha az emlak sahibi olduklarını görmekteyiz. 71 hane olan Isparta Ermenileri'nden 3 hane, 83 hane olan Burdur Ermenileri'nden ise sadece bir hane emlak sahibidir (Bkz. Tablo 40).²¹³

²¹² *ML.VRD.TMT.d.10118*, s.1-43.

²¹³ *ML.VRD.TMT.d.9778*, s.1-10; *ML.VRD.TMT.d.9918*, s.275-295; *ML.VRD.TMT.d.9934*, s.1-12; *ML.VRD.TMT.d.10594*, s.234-239; *ML.VRD.TMT.d.10118*, s.44-50.

Tablo 40. Gayrimüslimlerin Emlak Dağılımı

	Hane Sayısı	Emlak Sahibi Hane Sayısı	%	Dükkan-Oda-Mağaza			Asiyab Değirmen	Sefine Gemi
				Hamid	İstanbul	İzmir		
Isparta Rum	500	55	11	40	7	14	1	-
Isparta Ermeni	71	3	4	3	-	-	-	-
Isparta Toplamı	571	58	10	43	7	14	1	-
Burdur Rum	172	3	2	3	-	-	1	-
Burdur Ermeni	83	1	1	1	-	-	-	-
Burdur Toplamı	255	4	2	4	-	-	1	-
Uluborlu Rum	83	2	2,5	2	-	-	-	-
Eğirdir Rum	95	15	16	22	-	-	-	2
Barla Rum	82	6	7	4	-	-	-	-
Sancak Toplamı	1087	85	8	75	7	14	2	2

4.1.3. Hayvan Varlıkları

4.1.3.1 Küçükbaş Hayvan Varlıkları

1844-45 tarihli 9918 Burdur, 10118 Isparta ile 10594 Uluborlu temettuat defterlerinde küçükbaş hayvan kayıtları cinslerine göre koyun ve keçi, doğurma yaşında olan dişiler, sağman (tahrir senesinde doğurmuş olan) ve yoz (tahrir yılında doğurmamış olan), tahrir senesinde doğmuş olan yavrular kuzu ve oğlak, 1840-41 tarihli 9778 Barla ile 9934 Eğirdir temettuat defterlerinde ise sadece davar şeklinde kaydedilmiştir.

Hamidili gayrimüslimlerinin sahip oldukları küçükbaş hayvan sayısının Isparta'da 100, Burdur'da 409, Eğirdir'de 84 ve Barla'da 310 adet olmak üzere 903 adet olduğu gözükmemektedir. Isparta'lı Ermeniler ile Uluborlu'lu Rumlar'ın küçükbaş hayvan sahibi olmadıkları anlaşılmaktadır. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin en yaygın olduğu kazanın Barla olduğu, Barla'da her iki aileden birinin davar sahibi oldukları, buna karşılık Burdur Rumları'nın ise gayrimüslim topluluklar arasında en fazla küçükbaş hayvana sahip olduklarını görmekteyiz. Isparta ve Eğirdir Rumlar'ı arasında da birkaç ailenin koyun ve keçi besledikleri yine defter kayıtlarından anlaşılmaktadır. Sancak genelinde bulunan 1087 gayrimüslim haneye karşılık 903 küçükbaş hayvan olup hane başına bir küçükbaş hayvan bile düşmemektedir. Hane başına düşen küçükbaş hayvan sayısı yaklaşık 4 olan Barla Rumları ve 1,6 olan Burdur gayrimüslimlerine karşılık,

Müslüman toplumda bu değer Barla merkez ve köylerinde 21,7, Burdur merkezinde ise 3'tür (Bkz. Tablo 41).²¹⁴

Tablo 41. Gayrimüslimlerde Küçükbaş Hayvan Dağılımı

	Hane Sayısı	Davarı Olan	Sağman Koyun	Kuzu	Yoz Koyun	Sağman Keçi	Oğlak	Yoz Keçi	Davar Top.
Isparta Rum	500	2	15	15	-	30	30	10	100
Isparta Ermeni	71	-	-	-	-	-	-	-	-
Isparta Toplamı	571	2	15	15	-	30	30	10	100
Burdur Rum	172	5	96	96	133	26	-	43	394
Burdur Ermeni	83	1	15	-	-	-	-	-	15
Burdur Toplamı	255	6	111	96	133	26	-	43	409
Uluborlu Rum	83	-	-	-	-	-	-	-	-
Eğirdir Rum	95	4	-	-	-	-	-	-	84
Barla Rum	82	39	-	-	-	-	-	-	310
Sancak Toplamı	1087	51	126	111	133	56	30	53	903

4.1.3.2. Büyükbaş Hayvan Varlıkları

Hamid sancağı gayrimüslim temettuat defterlerinde büyükbaş hayvan kayıtlarına baktığımızda, süt ve eti için yetiştirilen hayvanlar sağman inek, yoz inek, buzağı, düğe ve camus (manda), hizmet hayvanı olarak kullanılan hayvanlar ise bar-gir,²¹⁵ kısarak, tay, merkep, katır ve sipa şeklinde kaydedilmiştir. Bu kayıtlar değerlendirildiğinde süt ve et hayvanları dağılımının; Isparta Rumları'nda iki hanede 7 adet, Isparta Ermenileri'nde bir hanede 1 adet, Burdur Rumları'nda 9 hanede 30 adet, Eğirdir Rumları'nda 6 hanede 12 adet, Barla Rumları'nda ise 13 hanede 24 adet şeklinde olduğunu görmekteyiz. Netice olarak sancak genelinde gayrimüslimlere ait toplam 74 adet inek ve manda cinsinden hayvan bulunduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 42).

Gayrimüslim toplumda hizmet hayvanı bulundurma dağılımına baktığımızda; 500 haneden oluşan Isparta Rumları'nın 223 hanesinde, 71 haneden oluşan Isparta Ermenileri'nin 30 hanesinde, 172 haneden oluşan Burdur Rumları'nın 80 hanesinde, 83 haneden oluşan Burdur Ermenileri'nin 25 hanesinde, 83 haneden oluşan Uluborlu Rumları'nın 16 hanesinde, 95 haneden oluşan Eğirdir Rumları'nın 5 hanesinde ve 82

²¹⁴ *ML.VRD.TMT.d.10118*, s.1-50; *ML.VRD.TMT.d.9778*, s.1-10; *ML.VRD.TMT.d.9918*, s.275-295; *ML.VRD.TMT.d.9934*, s.1-12; *ML.VRD.TMT.d.10594*, s.234-239; Burdur, Bütün, agt, s. 93, 94; Barla, Kayhan agt, s. 89.

²¹⁵ Bar-gir: yük tutan, yük kaldıran; beygir, at. Devellioğlu, age, s.71.

haneden oluşan Barla Rumları'nın 15 hanesinde enaz bir hizmet hayvanının bulunduğunu görmekteyiz. Hizmet hayvanları miktarlarına baktığımızda en fazla hizmet hayvanının 299'u bar-gir, 32'isi merkep, 14'ü katır olmak üzere 345 adet ile Isparta kazasında olduğu, Ispartay'ı 114 bar-gir, 30 merkep, 12 katır olmak üzere 156 adet hizmet hayvanı ile Burdur kazasının takip ettiği, enaz hizmet hayvanının ise 10 adet ile Eğirdir olduğu anlaşılmaktadır. Yine gayrimüslim toplum tarafından en çok kullanılan hizmet hayvanının bar-gir olduğu ancak merkeb ve katırında hizmet hayvanı olarak kullanıldığı, özellikle Barla kazasında merkeb sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Buna karşılık Isparta merkezinde yaşayan Müslümanların 1905 et ve süt, 1527 hizmet hayvanı olmak üzere 3432, Burdur merkezinde bulunan Müslümanların 373 et ve süt, 2196 hizmet hayvanı olmak üzere 2569, Barla Müslümanlarının ise 548 et ve süt, 469 hizmet hayvanı olmak üzere 1017 adet büyükbaş hayvanı vardır. (Bkz. Tablo 42).²¹⁶

Tablo 42. Gayrimüslimlerde Büyükbaş Hayvan Dağılımı

	Toplam Hane	Süt ve Et Hayvanları		Hizmet Hayvanları				Büyükbaş
		Hn.	İnek-Manda	Hn.	Bar-gir	Merkep	Katır	
Isparta Rum	500	2	7	223	268	22	12	307
Isparta Ermeni	71	1	1	30	31	12	2	46
Isparta Toplamı	571	3	8	253	299	32	14	353
Burdur Rum	172	9	30	80	93	22	10	155
Burdur Ermeni	83	-	-	25	21	8	2	31
Burdur Toplamı	255	9	30	105	114	30	12	186
Uluborlu Rum	83	-	-	16	16	3	1	20
Eğirdir Rum	95	6	12	5	9	1	-	22
Barla Rum	82	13	24	15	21	47	11	103
Sancak Toplamı	1087	31	74	394	459	113	38	684

²¹⁶ Isparta, Temurçin-Babacan, *agm*, s.174; Burdur, Bütün, *agt*, s. 95; Barla, Kayhan *agt*, s. 91.

4.2. GAYRİMÜSLİM TOPLUMDA GELİRLER

İncelenen gayrimüslim temettuat defterlerindeki bilgilerden anlaşıldığına göre 1840-41 tarihli temettuat defterlerinde (Eğirdir ve Barla) hanenin yıllık geliri "temettuatı" şeklinde belirtilip doğrudan bir miktar yazılmıştır. 1844-45 tarihli defterlerde (Isparta, Burdur ve Uluborlu) ise gelirler tek tek belirtilmiş sonuna da "mecmuandan bir senelik temettuatı" şeklinde tüm gelirleri toplanarak yazılmıştır. Bu gelirlerin arazilerden elde edilen hasılat, icariyeler (kira), hayvanlardan elde edilen gelirler, zecriyye geliri, akçe faizi ile hane reisinin mesleği veya yaptığı iş nedeniyle elde ettiği gelirlerden oluştuğu anlaşılmaktadır.²¹⁷

4.2.1. Arazi ve Emlak Gelirleri

Arazi gelirleri tarla, bağ ve bahçe'lerin ekilip biçilmesi ve işlenmesi sonucu üretilen ürünlerden elde edilen hasılattır. Kira gelirleri ise arazi ve emlakların icariyesinden gelen gelirlerdir. Defterlerde bağ, bahçe ve tarla hasılatı H.1260 ve 1261 yılları için ayrı ayrı belirtilmiş fakat defterlerdeki yıllık temettuat miktarlarına bakıldığında iki yılın ortalaması alınarak ilave edildiği anlaşılmaktadır. Tablo 43'de Isparta, Burdur ve Uluborlu kazalarında bulunan gayrimüslim toplumların 1844 ve 1845 yılı bağ, bahçe ve tarla gelirleri toplamaları ile iki yılın ortalamaları verilmiştir. 1845 yılı Bağ ve bahçe gelirinin 1844 yılına göre daha düşük, tarla gelirinin ise daha yüksek olduğu gözükmemektedir.

Tablo 43. 1844 ve 1845 Arazi Gelirleri Dağılımı

	Bağ Gelirleri		Orta lama	Bahçe Gelirleri		Orta lama	Tarla Gelirleri		Orta lama
	1260	1261		1260	1261		1260	1261	
Isparta Rum	17698	15133	16416	1563	1285	1424	1539	1568	1554
Isparta Ermeni	1337	1076	1207	370	360	365	-	-	-
Burdur Rum	2618	2038	2328	-	-	-	-	-	-
Burdur Ermeni	1528	1296	1412	-	-	-	-	-	-
Uluborlu Rum	2242	1844	2043	-	-	-	1170	3128	2149

Arazilerden elde edilen gelirlerin toplamalarına baktığımızda Isparta Rumları'nın arazi gelirlerinin 19394 kuruş, Isparta Ermenileri'nin arazi gelirleri 1572 kuruş, Burdur Rumları'nın arazi gelirleri 2328 kuruş, Burdur Ermenileri'nin arazi gelirleri 1412 kuruş

²¹⁷ ML.VRD.TMT.d.10118, s.1-50; ML.VRD.TMT.d.9778, s.1-10; ML.VRD.TMT.d.9918, s.275-295; ML.VRD.TMT.d.9934, s.1-12; ML.VRD.TMT.d.10594, s.234-239.

ve Uluborlu Ermenileri'nin arazi gelirleri ise 2149 kuruştur. Hane başına düşen arazi geliri miktarına baktığımızda 51 kuruş ile ilk sırada Uluborlu Rumları'nın geldiğini görmekteyiz. Uluborlu Rumları'nı sırasıyla 39 kuruş ile Isparta Rumları, 22 kuruşla Isparta Ermenileri, 17 kuruşla Burdur Ermenileri ve 14 kuruşla Burdur Rumları takip etmektedir. Kira geliri miktarlarına bakıldığında en çok kira geliri elde edilen toplumun 3096 kuruşla Isparta Rumları, enaz kira geliri elde edilen toplumun ise 70 kuruşla Uluborlu Rumları olduğu, hane başına düşen kira geliri miktarı bakımından değerlendirildiğinde bu değer sırasıyla Burdur Rumları'nda 7, Isparta Rumları'nda 6, Burdur Ermenileri'nde 2 ve Uluborlu Rumları'nda ise 1 kuruştur (Bkz. Tablo 44).

Defterlerde arazi ve kira geliri miktarları belirtilmeyen, fakat buna karşılık araziler ile emlakların değerleri yazılan Eğirdir ve Barla'da, 1 dönüm bağın değerinin 100 ile 600 kuruş, 1 dükkân değerinin 300 ile 2000 kuruş arasında değiştiği, hatta Eğirdirde bir dükkânın kıymeti için 9200 kuruş yazıldığı anlaşılmaktadır.²¹⁸ Rum toplumun sahip olduğu toplam arazi değerleri Eğirdir için 37800 kuruş, Barla için 24270 kuruş, Emlakların toplam değerlerine baktığımızda bu değer Eğirdir'de 29150 kuruş, Barla'da ise 5000 kuruş olduğunu görmekteyiz (Bkz. Tablo 45).

Tablo 44. Arazi Hasılatları ve Emlak Kira Gelirleri Dağılımı

	Hane Sayı	Bağ Gelir	Bahçe Gelir	Tarla Gelir	Arazi Gelir	Hane Başına Arazi Geliri	Kira Gelir	Hane Başına Kira Geliri
Isparta Rum	500	16416	1424	1554	19394	39	3096	6
Isparta Ermeni	71	1207	365	-	1572	22	-	-
Burdur Rum	172	2328	-	-	2328	14	1118	7
Burdur Ermeni	83	1412	-	-	1412	17	132	2
Uluborlu Rum	83	2043	-	2149	4192	51	70	1
Toplam	909	23405	1789	3739	28933	32	4209	5

Tablo 45. Eğirdir ve Barla, Arazi ve Emlak Kıymetleri

	Arazi Kıymeti	Emlak Kıymeti
Eğirdir Rum	37800	29150
Barla Rum	24270	5000

²¹⁸ ML.VRD.TMT.d.9778, s.1-10; ML.VRD.TMT.d.9934, s.1-12.

4.2.2. Hayvanlardan Elde Edilen Gelirler

Hayvanlardan elde edilen gelirlerin kaydedildiği 10118 numaralı Isparta gayrimüslim temettuat defterlerinde ve 9918 numaralı Burdur temettuat defterinin gayrimüslim kısmında bulunan kayıtlardan anlaşıldığına göre yıllık hasıl (gelir) yazılan hayvanların koyun, keçi, inek ve kısırak olduğunu görmekteyiz. Bu iki defter arasında bazı farklılıklar vardır. Isparta defterinde sadece sağman keçi ve koyun için gelir yazılırken, Burdur defterinde hem sağman koyun ve sağman keçi hem de yoz koyun ve yoz keçi için gelir yazıldığı gözükmemektedir. Hayvanlar için yazılmış olan gelirlere baktığımızda hayvan başına sağman keçi için 2 kuruş, sağman koyun için 4 kuruş, yoz keçi için 1 kuruş, yoz koyun için 2 kuruş, sağman inek için Isparta'da 20 kuruş, Burdur'da ise 15 kuruş, tayı bulunan kısırak için Isparta'da 50 kuruş, Burdur'da ise 50, 75 ve 140 kuruş olmak üzere üç farklı değer yazıldığını görmekteyiz.²¹⁹

Hayvan geliri miktarlarına bakıldığında en çok hayvan geliri elde edilen toplumun 1725 kuruşla Burdur Rumları, en az hayvan geliri elde edilen toplumun ise 30 kuruşla Burdur Ermenileri, hane başına düşen hayvan geliri miktarı bakımından değerlendirildiğinde en yüksek değer 10 kuruş ile Burdur Rumları olduğu gözükmemektedir. Uluborlu Rumları'nda ise hayvan geliri bulunmamaktadır (Bkz. Tablo 46).

Tablo 46. Hayvan Gelirleri Dağılımı

	Hane Sayı	Koyun Geliri	Keçi Geliri	İnek Geliri	Kısırak Geliri	Toplam Gelir	Hane Başına Hayvan Geliri
Isparta Rum	500	60	60	20	250	390	1
Isparta Ermeni	71	-	-	-	50	50	1
Burdur Rum	172	585	60	90	990	1725	10
Burdur Ermeni	83	30	-	-	-	30	1
Uluborlu Rum	83	-	-	-	-		

Defterlerde hayvan geliri miktarları belirtilmiyen, fakat buna karşılık hayvanların kıymetleri yazılan Eğirdir ve Barla'da, 1 davarın değerinin 20 kuruş, 1 ineğin değerinin 30 ile 50 kuruş arasında değiştiği, bir merkeb değerinin 20 kuruştan 150 kuruşa kadar çıkabildiği, 1 bargirin kıymetinin 130-200 kuruş olduğu, 1 esterin

²¹⁹ *ML.VRD.TMT.d.10118*, s.9, 16, 37, 38, 48; *ML.VRD.TMT.d.9918*, s.275,278,280,281,285,293.

(katır) değerinin ise 300, 400, 500 kuruşlara değin çıkabildiği anlaşılmaktadır.²²⁰ Rum toplumun sahip olduğu toplam hayvanat değerleri Eğirdir için 3.630 kuruş, Barla için ise 16.950 kuruş olduğunu görmekteyiz (Bkz. Tablo 47).

Tablo 47. Eğirdir ve Barla, Toplam Hayvan Kıymetleri

	Davar Kıymeti	Sağman İnek Kıymeti	Bargır Kıymeti	Ester Kıymeti	Merkep Kıymeti	Hayvan Kıymeti
Eğirdir Rum	1680	480	1430	-	40	3630
Barla Rum	6200	990	3210	4140	2410	16950

4.2.3. Zecriyye (Alkollü İçki) Gelirleri

Gayrimüslimlerin gelirlerinden birinin de alkollü içkilerden elde ettikleri gelir olduğunu Isparta gayrimüslim temettuat defterindeki bilgilerden öğreniyoruz. Diğer 4 kazanın (Burdur, Uluborlu, Eğirdir ve Barla) gayrimüslim defterlerinde rastlanmayan zecriyye gelirine Isparta kazasında Rum ve Ermeniler'in temettuat kayıtlarında bulunduğunu görmekteyiz.²²¹

Isparta Rumları'nın 395 hanesinde, Isparta Ermenileri'nin ise 59 hanesinde alkollü içki üretilmekte olup, bu durum Isparta gayrimüslim toplumunda her beş aileden dört ailede alkollü içki üretildiğini göstermektedir. Rumlar'ın ürettiği içkiden elde ettikleri gelirin 14225 kuruş, Ermeniler'in elde ettiği gelirin ise 2669 kuruş, hane başına düşen gelirin Rumlar'da 28, Ermeniler'de ise 38 kuruş olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 48).

Tablo 48. Isparta Gayrimüslimleri Zecriyye Gelirleri Dağılımı

	Hane Sayısı	Zecriyye Gelirli Hane Sayısı	Zecriyye Geliri	Zecriyye %	Hane Başına Zecriyye Geliri
Isparta Rum	500	395	14225	79	28
Isparta Ermeni	71	59	2669	83	38

4.2.4. Esnaflık, Ticari ve İşçilik Gelirleri

Gayrimüslim toplumun yıllık temettuatını (gelir) oluşturan ana kalem hane reislerinin yapmış olduğu işleri dolayısıyla elde ettikleri gelirlerdir. Bu gelirleri üç grupta toplamak mümkündür. Bunlar esnaflık gelirleri, ticari gelirler ve işçilik

²²⁰ *ML.VRD.TMT.d.9778*, s.1-10; *ML.VRD.TMT.d.9934*, s.1-12.

²²¹ *ML.VRD.TMT.d.10118*, s.1-50.

gelirleridir. Esnaflık gelirleri terzi, kalaycı, kuyumcu, demirci, basmacı, çulha, helvacı, yağcı, boyacı gibi yaptıkları iş nedeniyle elde ettikleri gelirlerdir. Ticari gelirler tüccar, simsar, çerçi, boğçacı gibi alım satım işleri ile uğraşan hanelerin gelirleridir. İşçilik gelirleri ise amele, hizmetkâr, kapıcı, duvarcı, kürekçi, yıllıkçı, sandalcı, kâhya gibi ücret karşılığı çalışan kişilerin gelirleridir. Isparta gayrimüslim temettuat defterinde hane 160 ve 161'de geçen akçe faizi²²² ticari gelir olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 49'da esnaflık, ticari ve işçilik gelir toplamları ile hane başına düşen miktarlar Isparta, Burdur ve Uluborlu Rumları ile Isparta ve Burdur Ermenileri için ayrı ayrı verilmiştir. Hane başına düşen miktarlar açısından değerlendirildiğinde Esnaflık gelirlerinde 587 kuruş ile Uluborlu Rumları, Ticari gelirlerde 638 kuruş ile Isparta Rumları, işçilik gelirlerinde ise 111 kuruş ile yine Uluborlu Rumları en yüksek değere sahiptir. En düşük miktar ise esnaflık gelirlerinde 243 kuruş ile Isparta Rumları, ticari gelirlerde 153 kuruşluk değerle Burdur Rum ve Ermenileri, işçilik gelirlerinde ise 8 kuruşluk değerle Burdur Ermenileri'nin olduğunu görmekteyiz (Bkz. Tablo 49).

Tablo 49. Esnaflık, Ticari ve İşçilik Gelirleri

	Hane Sayısı	Esnaflık Gelirleri		Ticari Gelirler		İşçilik Gelirleri	
		Toplam	Hane Başı	Toplam	Hane Başı	Toplam	Hane Başı
Isparta Rum	500	121600	243	319124	638	36800	74
Isparta Ermeni	71	22000	310	31745	447	2250	32
Burdur Rum	172	51797	301	26310	153	6025	35
Burdur Ermeni	83	21785	262	12680	153	690	8
Uluborlu Rum	83	48730	587	32238	388	9275	111

4.2.5. Gelir Dağılımları ve Karşılaştırmalar

Gayrimüslim toplumun gelirleri içerisinde yer alan arazi, emlak ve hayvanlardan elde edilen gelirler, esnaflık, ticaret, işçilik gelirleri ve bunların toplamı ile temettuat defterlerinde birim sonlarında verilen defter yekünleri, gayrimüslim toplulukların her biri için ayrı ayrı verilmiştir (Bkz. Tablo 50).

Görüldüğü üzere bilgisayar ortamında çıkarılmış olan neticeler ile defter değerleri arasında farklılıklar vardır. Bu farklılıkların Isparta, Burdur ve Uluborlu temettuat defterlerinde binde beşler seviyesinde olduğu, bununda hane içi hesaplama ve

²²² ML.VRD.TMT.d.10118, s.15.

hane temettuatlarını toplama ile yazım hatalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.²²³ Eğirdir temettuat defterinde yapılan 10.000 kuruşluk hatanın ise yazımdan kaynaklanmış olması muhtemeldir. Toplumun refah seviyesi göstergelerinden en önemlisi olan hane başına gelir miktarlarına baktığımızda en yüksek değerin 1.138 kuruş ile Uluborlu Rum toplumu olduğu, onu takiben 1029 kuruş ile Isparta Rumları, 896 kuruş ile Barla Rumları, 852 kuruş ile Eğirdir Rumları, 849 kuruş ile Isparta Ermenileri, 519 kuruş ile Burdur Rumları'nın yer aldığı, en düşük değerin ise 442 kuruş ile Burdur Ermeni toplumu olduğu gözükmemektedir (Bkz.Tablo 50).

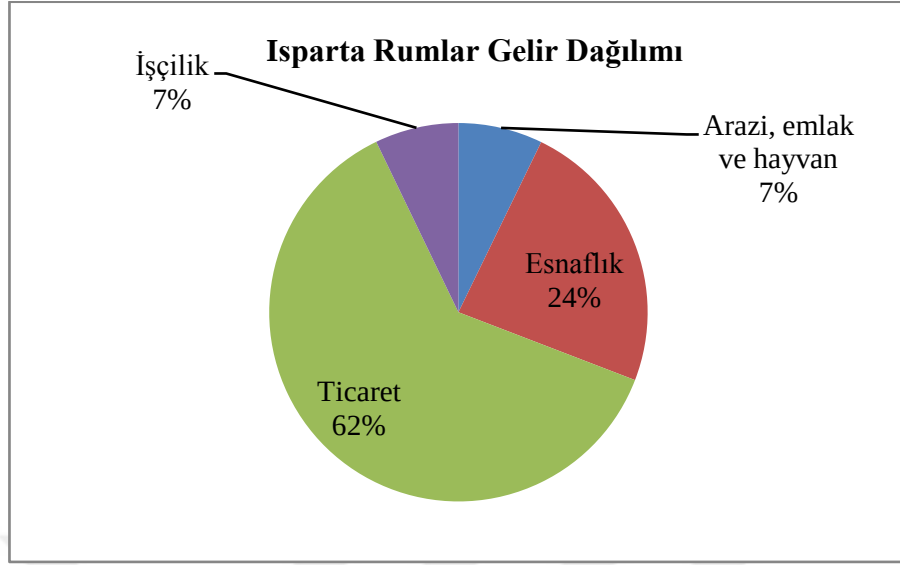
Tablo 50. Gelir Dağılımları ve Karşılaştırmalar

	Hane	Arazi-Emlak Hayvan	Esnaflık	Ticaret	İşçilik	Toplam	Defter Toplamı	Hane Başı
Isparta Rum	500	37105	121600	319124	36800	514629	516512	1029
Isparta Ermeni	71	2719	22000	31745	2250	60286	60448	849
Burdur Rum	172	5171	51797	26310	6025	89303	91718	519
Burdur Ermeni	83	1574	21785	12680	690	36729	36077	442
Uluborlu Rum	83	4262	48730	32238	9275	94505	95327	1138
Eğirdir Rum	95	-	-	-	-	80950	70950	852
Barla Rum	82	-	-	-	-	73500	73500	896

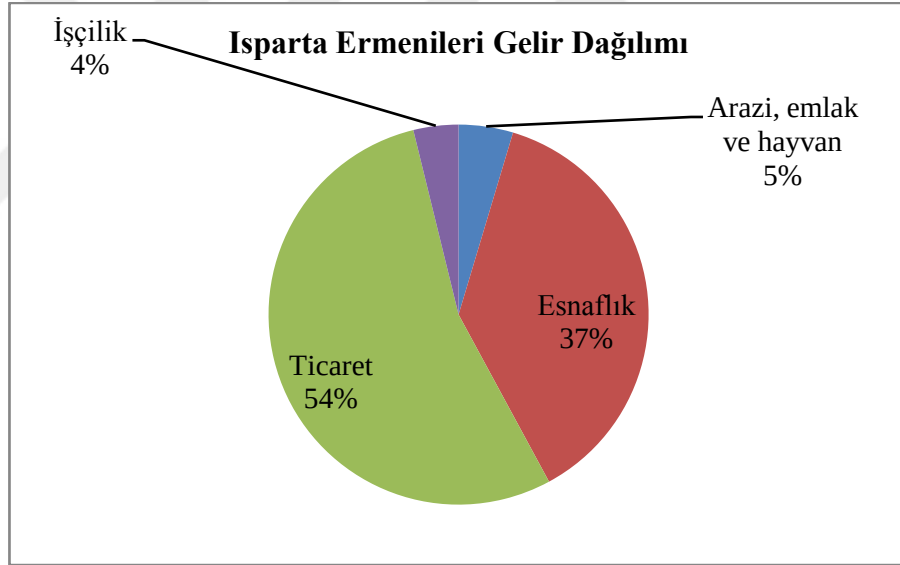
Gayrimüslim toplumlarının gelir dağılımlarına baktığımızda Isparta'da Rum toplumunun gelirlerinin % 62'sinin ticaret, % 24'ünün esnaflık, % 7'inin işçilik, % 7'sinin ise arazi, emlak ve hayvan gelirlerinden oluştuğunu, Ermeni toplumu gelir dağılım oranlarının ise % 54 ile ticaret, % 37 ile esnaflık geliri, % 5 ile arazi, emlak ve hayvan geliri, % 4 ile ise işçilik gelirleri şeklinde olduğunu görmekteyiz (Bkz. Şekil 29 ve 30).

²²³ *ML.VRD.TMT.d.10118*, "Isparta Çavuş Mahallesi, hane 10,29,95,155,197, Temel Mahallesi, hane 44, Kemer Mahallesi, hane 55, 121, 125"; *ML.VRD.TMT.d.9918*, "Burdur Rum Mahallesi, hane 22, 27, 149, 150, Ermeni Mahallesi, hane 24"; *ML.VRD.TMT.d.10594*, "Uluborlu Rum Mahallesi, hane 41".

Şekil 29. Isparta Rumları Gelir Dağılımı

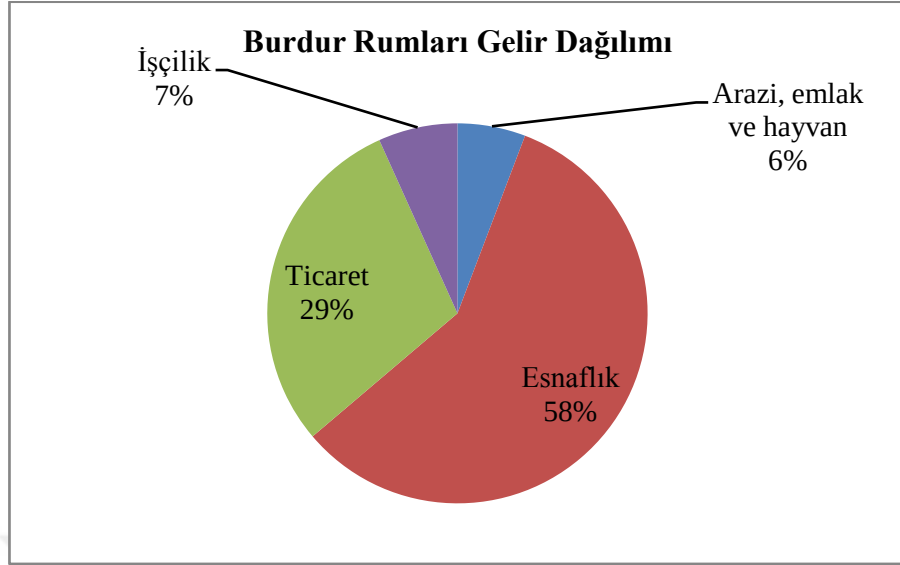

Şekil 30. Isparta Ermenileri Gelir Dağılımı

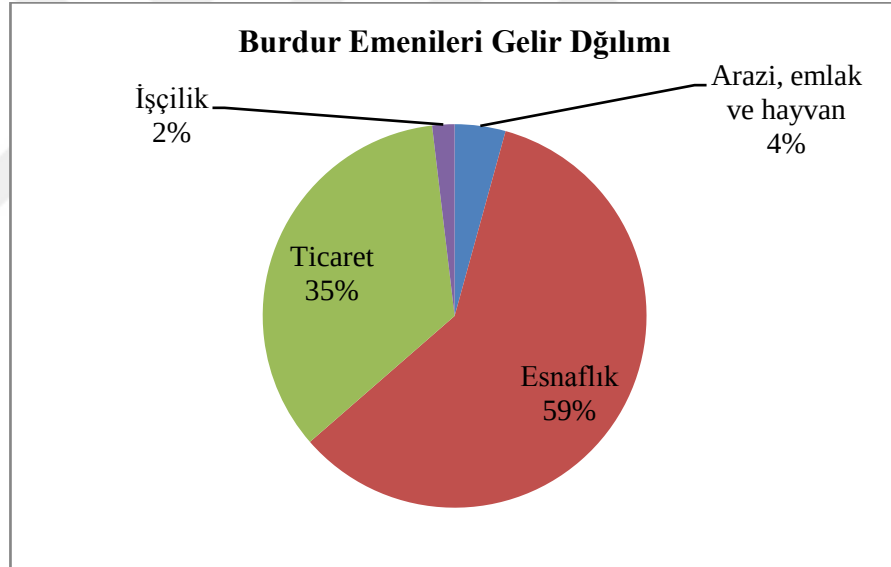

Yine her iki gayrimüslim toplumun yaşadığı Burdur kazasındaki gayrimüslim toplumun gelir dağılımını değerlendirdiğimizde, en büyük payın esnafılık gelirleri olduğu görülmektedir. Rum toplumu gelirlerinin dağılım oranları; esnafılık geliri % 58, ticaret geliri % 29, işçilik geliri % 7, arazi, emlak ve hayvan geliri ise % 6'dır. Ermeni toplumunda ise bu oranlar % 59 esnafılık geliri, % 35 ticaret geliri, % 4 arazi, emlak ve hayvan geliri, % 2 işçilik geliri şeklindedir (Bkz. Şekil 31 ve 32).

Şekil 31. Burdur Rumları Gelir Dağılımı

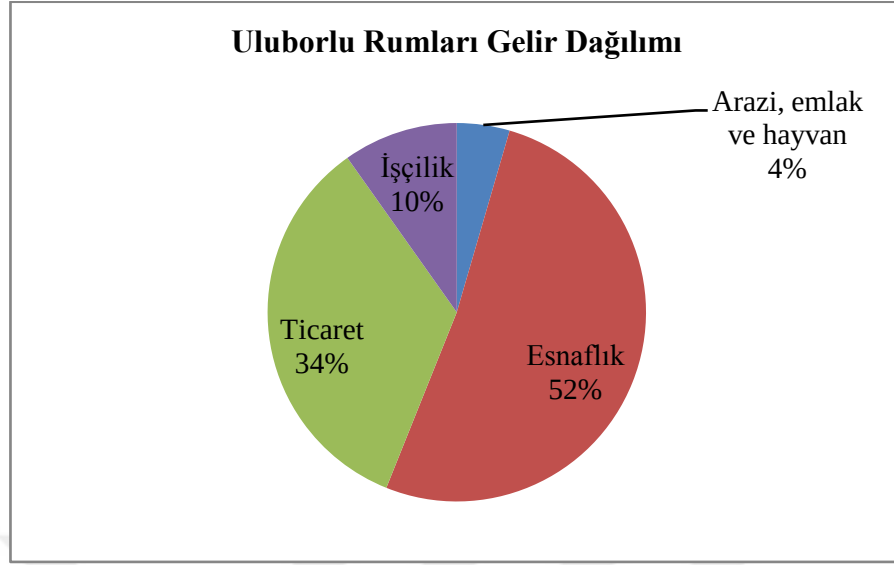

Şekil 32. Burdur Ermenileri Gelir Dağılımı

Sadece Rum toplumun bulunduğu Uluborlu kazasındaki Rumlar'ın gelirlerinin dağılımı da Burdur gayrimüslim toplumun gelir dağılımı oranlarıyla benzerlik göstermektedir. Uluborlu'da gelirlerin % 52'sini esnaf gelirleri, % 34'ünü ticaret gelirleri, % 10'unu işçilik gelirleri, % 4'ünü ise arazi, emlak ve hayvan gelirleri oluşturmaktadır (Bkz. Şekil 33).

Şekil 33. Uluborlu Rumları Gelir Dağılımı

4.3. GAYRİMÜSLİM TOPLUMDA VERGİLER

İnceleme ve değerlendirilmesi yapılan 1830-31 tarihli gayrimüslim nüfus defterleri ile 1840 ve 1844 tarihli temettuat defterlerinde gayrimüslim reayadan alınan vergilerin; tarım ürünlerinden alınan vergiler, küçükbaş hayvanlardan alınan vergiler, alkollü içki üretiminden alınan vergiler, gelirlerden alınan vergiler ve cizye vergileri olduğunu görmekteyiz. Adı geçen bu vergilerin Hamideli gayrimüslimlerinde uygulandığı ve ayrıntıları yıllık gelir vergisi, tarım ve hayvan vergileri, zecriyye vergisi cizye vergisi başlıkları ile işlenecektir.

4.3.1. Yıllık Gelir Vergisi

Gayrimüslim hanelerden alınan bir vergi olup bir yıllık gelirine göre belirlenen bir vergidir. 1844 temettuat defterlerinde "*Bir senede vergisi*", 1840 defterlerinde ise "*Bir senede verdiği tekâlifât*" denilerek belirlenen vergi miktarı yazılmıştır. 1840 ve 1844 defterleri arasında yıllık vergiyi belirleme yönteminde farklılık bulunmaktadır. 1840 tarihli defterlerde yazılan hanenin emlak, arazi ve hayvanat kıymetleri belirlenmiş, devamında temettuatı yazılmış sonra malvarlığı kıymetleri ile temettuatı toplanarak bir değer bulunmuştur. Herhalde kişinin yıllık vergisi de bulunan bu değer baz alınarak tespit edilmiş olmalıdır. 1844-45 tarihli defterlerde ise yazılan hanenin emlak, arazi ve hayvanattan elde ettiği gelirler hesaplanmış üzerine yaptığı işle ilgili elde ettiği temettuatı (geliri) ilave edilerek yıllık geliri bulunmuş ve bu yıllık gelirine göre de yıllık vergisi tespit edilmiştir.²²⁴ Defterlerde yıllık vergi mükellefiyeti olmayanlar ile bir sebebe bağlı vergi yazılmamış hanelerin de bulunduğunu görmekteyiz. 1844 tarihli Isparta, Burdur ve Uluborlu defterlerinde neden vergi yazılmadığı açıkça belirtilirken 1840 tarihli Eğirdir ve Barla defterlerinde ise sadece vergisiz olduğu belirtilmiştir. Defterlerden anlaşıldığına göre vergiden muaf olanlar; papaz, muhtar, mahalle kâhyası gibi kamu görevi yapanlar, akli ve fiziki nedenlerden dolayı çalışamaz durumda olanlardır "*mecnûn, alîl*". Vergi yazılmayanlar ise yeterli malı ve geliri olmayanlar "*bi-mal, fakir*", çalışma yaşına gelmemiş veya çalışma yetisini kaybetmiş olup malı mülkü olmayanlar "*sabi ve bi-mal, sağır ve bi-mal, amel-mande ve bi-mal*", kayıp, başka bir mahalle gitmiş, borcundan dolayı kaçmış ve ölmüş olanlardır "*mefkud, nakil etmiş, medyûn firar etmiş, helak*".

²²⁴ ML.VRD.TMT.d.10118, s.1-50; ML.VRD.TMT.d.9778, s.1-10; ML.VRD.TMT.d.9918, s.275-295; ML.VRD.TMT.d.9934, s.1-12; ML.VRD.TMT.d.10594, s.234-239.

Defterlerden elde edilen bilgilere göre 500 hanenin bulunduğu Isparta Rum toplumunda 453 hane yıllık vergi vermektedir. Vergi yazılmayan 47 hanenin 13 hanesi vergiden muaf olan hanelerdir. Bu hanelerin 9'u kamu görevlisi (papaz, keşiş ve kâhya), 6'sı mecnun ve alil, 10'u fakir ve bi-mal, çocuk ve amel-mande, biri ise başka hanede vergisi ödenmiş hanedir. Isparta Ermeni toplumunda bulunan 71 haneden 63'ü vergiyle mükelleftir. Vergisi bulunmayan 8 hane reisinin ikisi papaz, ikisi fakir, birer hane reisi alil ve çocuk, biri ölmüş ve biri de Elmalı kazasına nakil etmiştir.²²⁵

Burdur kazasındaki vergi durumuna baktığımızda 172 hanenin bulunduğu Rum toplumunda vergi vermeyen 11 hane bulunmaktadır. Vergisi bulunmayan 11 kişiden 4'ü fakir ve malı olmayanlardır. Kalan 7 kişiden ikisi alil, birer kişi papaz, çocuk ve amel-mande, biri ölmüş ve biri de Gölhisar tarafına gitmiştir. 83 hanenin bulunduğu Ermeni toplumundaki vergisi bulunmayan 6 hane bulunmaktadır. Bunlardan 4'ü amel-mande, bir hane reisi papaz, bir hane reisi ise fakir biridir.²²⁶

Sadece Rumlar'ın bulunduğu Uluborlu, Eğirdir ve Barla kazalarından Uluborlu'da 83 haneden 75 hanesi vergi vermektedir. Vergi vermeyen hane 8 reisinden biri papaz, ikisi alil, ikisi amel-mande, üç hane reisi ise vergiyi kardeşi ile beraber verdiği için vergisi kardeşi hanesine yazılmıştır. Eğirdir kazasında 95 Rum hane olup 9 vergisiz hane bulunmaktadır. Bu dokuz haneden 2'sinin papaz olduğu yazılmış ama 7 hane için sadece vergi yazılmamıştır. 82 Rum hanenin bulunduğu Barla'da ise biri papaz biri muhtar olmak üzere iki kişi vergiden muaftır.²²⁷

Tablo 51'de Hamidili'nin beş kazasında bulunan beş Rum ve iki Ermeni reayadan oluşan 7 gayrimüslim toplumun hane sayıları, vergi veren hane sayıları, yıllık vergi miktarları, yıllık gelir miktarları, hane başına düşen vergi miktarları ve verginin gelire göre yüzdelik oranları verilmiştir. Hane başına düşen vergi miktarlarına baktığımızda en yüksek vergiyi 319 kuruşla Barla Rumları'nın ödedikleri anlaşılmaktadır. Barla Rumları'nı sırasıyla 206 kuruşla Eğirdir Rumları, 150 kuruşla

²²⁵ *ML.VRD.TMT.d.10118*, Çavuş Mahallesi, hane 1, 2, 11, 14, 55, 109, 110, 115, 130, 134, 148, 153, 154, 155, Temel Mahallesi, hane 2, 3, 9, 25, 36, 39, 40, 42, 47, 49, 57, 65, 67, 77, 100, 102, 111, Kemer Mahallesi, hane 1, 2, 11, 33, 43, 116, 118, 128, 130, Emre Mahallesi, hane 1, 2, 45, 60, 63, Ermeni Mahallesi, hane 2, 3, 37, 38, 48, 50, 66, 67.

²²⁶ *ML.VRD.TMT.d.9918*, s.275-295, Rum Mahallesi, hane 1, 2, 6, 14, 16, 58, 59, 82, 96, 108, 147, Ermeni Mahallesi, hane 2, 6, 21, 27, 45, 69.

²²⁷ *ML.VRD.TMT.d.10594*, s.234-239, hane 1, 3, 5, 10, 20, 52, 54; *ML.VRD.TMT.d.9778*, hane 1, 2; *ML.VRD.TMT.d.9934*, hane 1, 2, 82, 83, 86, 92, 93, 94, 95.

Uluborlu Rumları, 96 kuruşla Isparta Rumları, 73 kuruşla Burdur Rumları, 68 kuruşla Isparta Ermenileri takip etmektedir. Hane başına enaz vergiyi ise 51 kuruşla Burdur Ermenileri ödemektedir. Yıllık verginin, Yıllık gelire oranına baktığımızda en yüksek oranın % 35,6 ile Barlalı Rum toplumunda olduğu gözükmemektedir. Daha anlaşılır bir ifade ile söylersek Barlalı Rumlar ortalama 100 kuruşluk gelirinin 35,6 kuruşunu vergi olarak ödemektedir. Barlalı Rumları oran olarak sırasıyla % 24,1 ile Eğirdir Rumları, % 14,1 ile Burdur Rumları, % 13,2 ile Uluborlu, % 11,5 ile Burdur Ermenileri, % 9,3 ile Isparta Rumları, % 8,1 ile Isparta Ermenileri'nin takip ettiği gözükmemektedir (Bkz. Tablo 51).

Tablo 51. Yıllık Gelir Vergisi Dağılımları ve Karşılaştırmalar

	Hane Sayısı	Vergi Veren Hane Sayısı	Yıllık Vergi	Yıllık Gelir	Hane Başına Vergi	Vergi Oranı %
Isparta Rum	500	453	48029	514629	96	9,3
Isparta Ermeni	71	63	4859	60286	68	8,1
Burdur Rum	172	161	12604	89303	73	14,1
Burdur Ermeni	83	77	4206	36729	51	11,5
Uluborlu Rum	83	75	12487	94505	150	13,2
Eğirdir Rum	95	86	19538	80950	206	24,1
Barla Rum	82	80	26130	73500	319	35,6

4.3.2. Tarım Ürünleri ve Hayvan Vergileri

4.3.2.1. Tarım Ürünleri Vergileri (Öşür)

Onda bir, ondalık, onda biri alınan vergi anlamlarına karşılık gelen öşr şer'i bir terim olup aslı şeriattan alınmıştır. Tarım ürünlerinden alınan şer'i bir vergidir.²²⁸ İncelemesi ve değerlendirmesi yapılan temettuat defterlerinde geçen tarımdan alınan vergilerin; bağlardan elde edilen üründen alınan ve adına bağ öşrü "*öşr-i bağ*" denilen vergi, bahçelerden elde edilen üründen alınan bahçe öşrü "*öşr-i bahçe*" ve tarlalardan elde edilen ürünlerden alınan öşürdür. Tarla ürünlerinin hinta (buğday) ve şair (arpa) olduğu anlaşılmaktadır. Tarladan elde edilen ürünler kile²²⁹ olarak belirlenmiş, kile olarak belirlenen ürünlerin onda biri kile olarak verilmiş ve altına da ederi hesaplanarak öşür olarak yazılmıştır. Onda dokuzu ise miktar (kile) yazılmadan ederi hasılat olarak

²²⁸ Devellioğlu, *age*, s.851.

²²⁹ Kile: Bir tahıl ölçme birimidir. Hamidilinde bazı bölgelerde halen kullanılmakta olan kile miktar olarak iki ölçğe takabül etmektedir. Bir ölçek 18 litre olup, ölçğin yarısına yarım, dörtte birine ise tavla okkası denilmektedir.

kaydedilmiştir. Öşür hesaplamalarından buğdayın bir kilesinin 8, arpanın bir kilesinin ise 5 kuruş olduğu anlaşılmaktadır.²³⁰

Defter kayıtlarında tarımdan elde edilen hasılatların H.1260 ve 61 yılları için yazılmış olduğunu görmüştük. Defterdeki bilgiler incelendiğinde öşür hesaplamalarının 1260 yılı hasılatları temel alınarak hesaplanmış olduğunu görmekteyiz.²³¹

Hamideli'nde bulunan gayrimüslim toplumdan 1844 yılında alınan öşür miktarlarına baktığımızda en fazla öşürün 2285 kuruşla Isparta Rumları tarafından ödendiği görülmektedir. Isparta Rumları'nı sırayla 379 kuruşla Uluborlu Rumları, 300 kuruşla Burdur Rumları, 189 kuruşla Isparta Ermenileri, 167 kuruşla Burdur Ermenileri takip etmektedir. Hane başına düşen öşür miktarlarında ise Isparta Rumları yaklaşık 4 kuruşluk değerle ilk sırada yer almaktadır. Diğer toplumlardaki yaklaşık değerler ise Uluborlu'da 3, Isparta Ermenileri ile Burdur'da bulunan her iki toplumda da 2 kuruştur (Bkz. Tablo 52).

Tablo 52. Tarım Ürünleri Öşür Dağılımları

	Hane Sayısı	Bağ Öşrü	Bahçe Öşrü	Tarla Öşrü	Öşür Toplamı	Hane Başına Öşür
Isparta Rum	500	1960	165	160	2285	4
Isparta Ermeni	71	149	40	-	189	2
Burdur Rum	172	295	5	-	300	2
Burdur Ermeni	83	167	-	-	167	2
Uluborlu Rum	83	249	-	130	379	3

4.3.2.2. Hayvan Vergileri

Değerlendirilmesi yapılan temettuat defterlerindeki kayıtlardan hayvanlardan alınan vergi olarak koyun ve keçiden alınan rüsum-ı ağnam'ı görmekteyiz. Ağnam ganemin çoğulu olup koyunlar manasına gelmektedir. Rüsum-ı ağnam koyunlardan alınan vergi olması gerekirken ıstılah ve uygulamada koyun ve keçiden alınan vergi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.²³²

Defter kayıtlarında Isparta Rum toplumunda ve Burdur gayrimüslimlerinde koyun ve keçi mevcudu bulunmasına rağmen sadece Isparta Rum toplumu Çavuş

²³⁰ *ML.VRD.TMT.d.10118*, s.9,16,25.

²³¹ H. 1260 -61 temettuat defterlerinin 1844 yılı sonları ile 1845 yılı başlarında yazılmış ve tamamlanmış olabileceğine işaret etmektedir.

²³² *ML.VRD.TMT.d.10118*, s.9, hane 92; Devellioğlu, *age*, s.10, 13, 277.

Mahallesi hane 92'de kayıtlı olan Kahyaoğlu Yani'nin sahip olduğu 20 keçi için ağnam vergisi yazılmıştır. Defterlerdeki koyun ve keçi sahibi olan hanelerdeki yazımlar incelendiğinde, Kahyaoğlu Yani dışındaki hanelerde, koyun ve keçilerden elde edilen gelirlerin H.1261 tarihli olduğu görülmektedir. Yani hanesindeki yazımda ise gelir yanında tarih bulunmamaktadır. Bir önceki öşür vergileri bahsinde, öşür vergilerinin hesaplanmasında H.1260 yılı tarım gelirleri esas alındığı görülmüştü. Bu durum bize Yani hanesinde yazılan keçi gelirlerinin 1260 tarihli olduğu ve ağnam vergisinin de 1260 yılı hayvan gelirine göre yazıldığını göstermektedir. 1844 yılı ağnam vergisi miktarına baktığımızda yetişkin herbir keçi için yarım kuruş olduğu anlaşılmaktadır.²³³

4.3.3. Zecriyye Vergisi (Rusum-ı Zecriyye)

Alkollü içki üreten ve bundan gelir elde eden gayrimüslimlerden alınan bir vergi türüdür. Bu vergi türüne incelenen beş kazadan sadece Isparta kazasında rastlanmıştır. Isparta kazası gayrimüslim temettuat defterindeki bilgilere göre rüsum-ı zecriyye oranının öşür vergisinde olduğu gibi zecriyye gelirinin ondabiri olduğunu görmekteyiz. Zecriyye vergisi veren hane sayısı Isparta Rumları'nda 395 olup bu da Rum toplumunun % 79'una tekabül etmektedir. Ermeni toplumunun ise % 83'ü zecriyye vergisi ödemektedir. Ödedikleri vergi miktarı ise Rumlar'ın 1633 kuruş, Ermeniler'in 254 kuruştur (Bkz. Tablo 53).²³⁴

Tablo 53. Zecriyye Vergisi Dağılımları

	Hane Sayısı	Zecriyye Veren Hane Sayısı	Zecriyye Vergisi	Zecriyye %	Hane Başına Zecriyye Vergisi
Isparta Rum	500	395	1633	79	3,3
Isparta Ermeni	71	59	254	83	3,6

4.3.4 Cizye

Kişisel bir vergi olan cizye İslam devleti sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslimlerden alınan bir vergi türüdür. Osmanlılara daha önceki Türk-İslam devletlerinden intikal etmiştir.²³⁵ Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyıla kadar haraç olarak bilinen bu vergi, daha sonra cizye veya cizye-i şer'i olarak yaygınlaşmıştır. Bazı belgelerde arazi haracından ayırt edilmek için cizye yerine baş haracı tabiri de

²³³ *ML.VRD.TMT.d.10118*, s.9, 16, 25; *ML.VRD.TMT.d.9918*, s.275, 278, 280,281, 285, 293.

²³⁴ *ML.VRD.TMT.d.10118*, s.1.

²³⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, MEB, İstanbul 1983, s.297.

kullanıldığı olmuştur.²³⁶ Cizye, bülüğ çağına erişmiş beden olarak sağlam, akli melekesi yerinde, kendisinin veya hane reisinin işi veya malı mülkü olan (evinden, barkından ve içerisindeki örtü, döşek eşyasından gayri) ve yıllık temettuatı (geliri) 300 akçenin üzerinde olan gayrimüslim erkeklerden alınan bir vergidir.²³⁷

Cizye vergisi, cizye ile mükellef olan kişilerden gelir durumuna göre "*âlâ*" yüksek, "*evsât*" orta ve "*ednâ*" düşük olmak üzere üç sınıf üzerinden alınmaktadır. Bu terimler zengin, orta halli ve az gelirli gruplar için kullanılmakta olup, anılan gruplara dahil olanlardan 1834 yılında sırasıyla 60, 30, 15 kuruş olarak alınmaktadır.²³⁸ Hamid sancağı Isparta kazasına ait cizye defterindeki bilgilerden de, 1850 yılında âlâ cizye için 60, evsât cizye için 30 ve ednâ cizye için 15 kuruş alındığı anlaşılmaktadır.²³⁹ Belirtilen üç sınıf cizye tutarları ile 1830 tarihli nüfus defterlerinde verilen cizye sınıfı sayıları esas alınarak Hamid sancağının beş kazasında bulunan Rum ve Ermeni toplumların ödedikleri toplam cizye tutarları ve kişi başına düşen cizye miktarları hesaplanarak değerlendirilecektir.

4.3.4.1. Isparta Rumları Cizye Dağılımı ve Değerlendirmesi

Isparta kazasında 1830 tarihli 3242 numaralı gayrimüslim nüfus defterinde kaydı bulunan ve bilgileri değerlendirilen kişi sayısı 1199 olup 778 kişi cizye vergisi ödemekle yükümlüdür. Cizye ödemeyen 421 kişiden 405'i çocuk, 10'u mecnun ve alil, 3'ü Avrupa tüccarı, 3'ü de "*mefkûd*" kayıp olduğu için vergi yazılmayanlardır. Cizye mükellefi olan 778 kişiden 52'si âlâ, 431'i evsât, 295 kişi ise ednâ sınıfından cizye ödemekle yükümlüdür. Ispartalı Rumlar'ın ödedikleri cizye toplamı 20475 kuruş olup kişi başına düşen miktar ise 17 kuruştur (Bkz. Tablo 54).

Isparta Rum toplumunun cizye dağılımına baktığımızda toplumun % 35'i cizye ödememektedir. Cizye ödemeyenlerin % 34'ü cizye ödeme yaşına gelmemiş çocuklar, % 1'i de cizyeden muaf olanlardır. Cizye ödeyen % 65'lik kesimin cizye sınıfı dağılım oranları ise % 4'ü âlâ, % 36'sı evsât, % 25'i ednâdır (Bkz. Şekil 34).

²³⁶ Halil İncalcık, "Osmanlılar'da Cizye", *TDVİA*, c.8, İstanbul 1993, s.45.

²³⁷ Cizye ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. İncalcık, *agm*, s.45-48; Mehmet Erkal, "Cizye", *TDVİA*, c.8, İstanbul 1993, s.42-45; Çağatay, *agm*, s.483-511; Ünal, *age*, s.153.

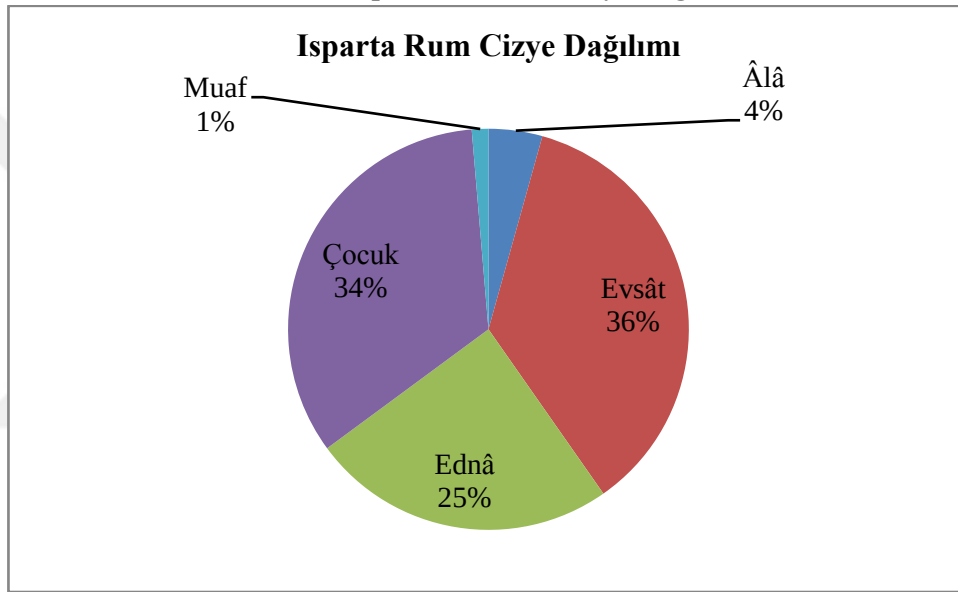
²³⁸ İncalcık, *agm*, s.47.

²³⁹ BOA, *ML.VRD.CMH.d.1248*, Isparta Kazası Cizye Defteri, s.18.

Tablo 54. Cizye Dağılımları

	Değerlendirilen Kişi Sayısı	Âlâ	Evsât	Ednâ	Çocuk	Muaf	Cizye Tutarı	Kişi Başına Cizye Miktar
Isparta Rum	1199	52	431	295	405	16	20475	17
Isparta Ermeni	175	2	74	36	63	-	2280	17
Burdur Rum	498	36	201	87	170	6	9495	19
Burdur Ermeni	80	6	37	11	26	-	1635	20
Eğirdir Rum	228	25	116	40	46	1	5580	25
Uluborlu Rum	160	6	52	31	64	7	2385	15
Barla Rum	193	2	99	35	57	-	3615	19

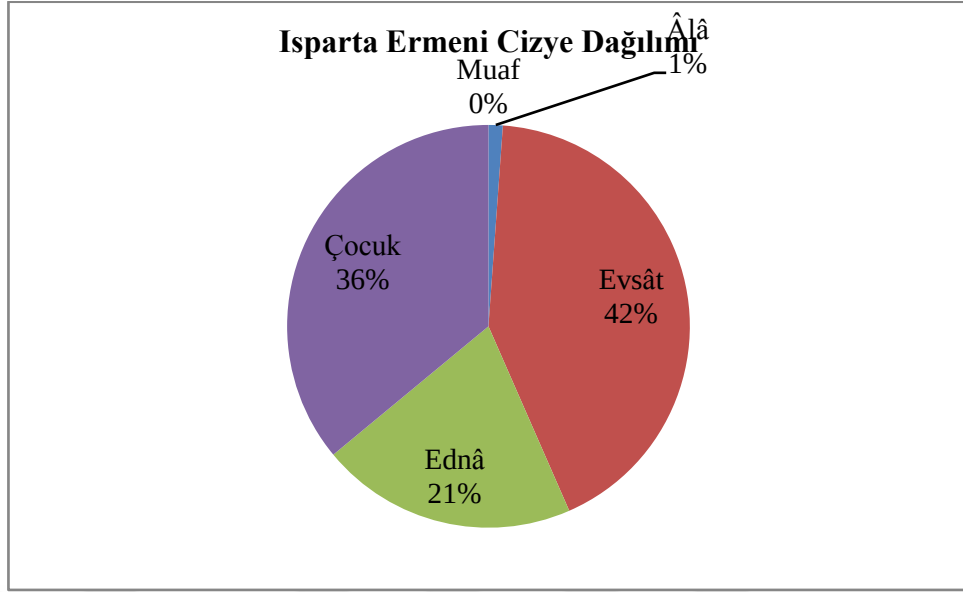
Şekil 34. Isparta Rumları Cizye Dağılımı

4.3.4.2. Isparta Ermenileri Cizye Dağılımı ve Değerlendirmesi

Isparta kazasında 1830 tarihli 3242 numaralı gayrimüslim nüfus defterinde kaydı bulunan ve bilgileri değerlendirilen Ermeni sayısı 175 kişidir. Bunlardan 112'si cizye ödeyen mükellef kişi, 63'ü ise çocuktur. Cizye mükellefi olan 112 kişiden 2'si âlâ, 74'ü evsât, 36'sı ise ednâ sınıfından cizye ödemekle yükümlüdür. Ispartalı Ermeniler'in ödedikleri cizye toplamı 2280 kuruş olup kişi başına düşen miktar ise Isparta Rumlarıyla aynı olup 17 kuruştur. Ermeni toplumun cizye dağılımına baktığımızda toplumun % 30'u cizye ödemeyen çocuklardır. Cizye ödeyen % 70'lik kesim, % 1'i âlâ, % 42'si evsât, % 21'i ednâ sınıfta cizye ödeyenlerden oluşmaktadır (Bkz. Tablo 54 ve Şekil 35).

Şekil 35. Isparta Ermenileri Cizye Dağılımı

4.3.4.3. Burdur Rumları Cizye Dağılımı ve Değerlendirmesi

Burdur kazasında 1830 tarihli 3203 numaralı gayrimüslim nüfus defterinde kaydı bulunan ve bilgileri değerlendirilen kişi sayısı 498 olup, 324 kişi cizye vergisi ödemekle yükümlüdür. Cizye ödemeyen 176 kişiden 170'i çocuk, 2'si Avrupa tüccarı²⁴⁰, 2'si amel-mande, biri mecnun²⁴¹, biride ahidnamelidir²⁴². Cizye mükellefi olan 324 kişiden 36'sı âlâ, 201'i evsât, 87 kişi ise ednâ sınıfından cizye ödemekle yükümlüdür. Burdur'lu Rumlar'ın ödedikleri cizye toplamı 9495 kuruş olup kişi başına düşen miktar ise 19 kuruştur (Bkz. Tablo 54).

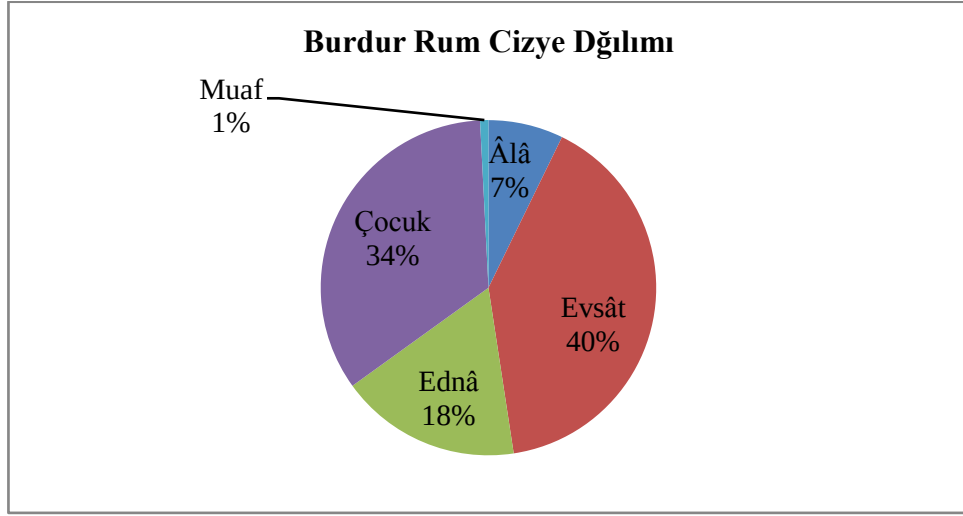
Burdur Rum toplumunun cizye dağılımına baktığımızda toplumun % 35'i cizye ödememektedir. Cizye ödemeyenlerin % 34'ü cizye ödeme yaşına gelmemiş çocuklar, % 1'i de cizyeden muaf olanlardır. Cizye ödeyen % 65'lik kesimin cizye sınıfı dağılım oranları ise % 7'i âlâ, % 40'ı evsât, % 18'i ednâdır (Bkz. Şekil 36).

²⁴⁰ NFS.d.3203, s.39, "Avrupa tüccarlarından olup ba berat-ı ali her cizyeden muaf olduğu."

²⁴¹ NFS.d.3203, s.39, "Yed'inde olan teskerede evsat isede mecnun olduğunu ihbar ederler."

²⁴² NFS.d.3203, s.44, "Yed'inde ahidname-i şerife olmağla cizye alınmadığı."

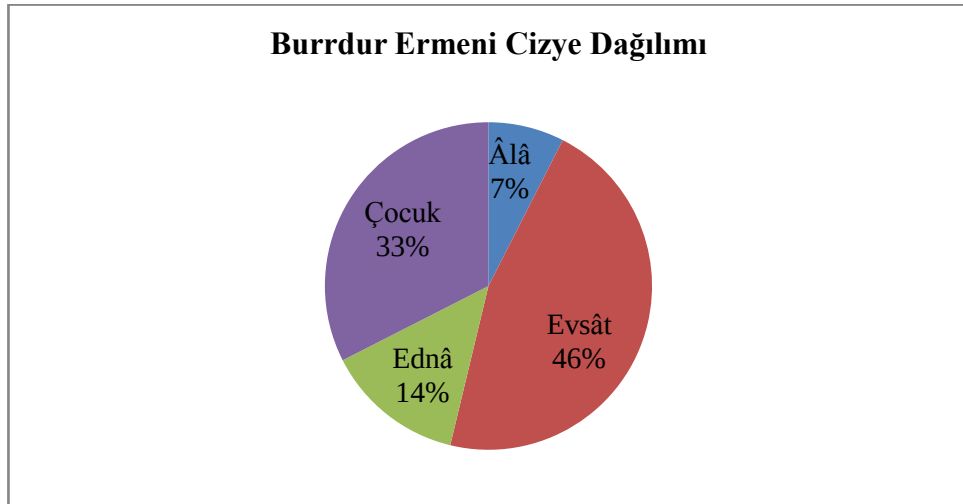
Şekil 36. Burdur Rumları Cizye Dağılımı

4.3.4.4. Burdur Ermenileri Cizye Dağılımı ve Değerlendirmesi

Burdur kazası 1830 tarihli 3203 numaralı gayrimüslim nüfus defterinde kaydı bulunan ve bilgileri değerlendirilen Ermeni sayısı 80 kişidir. Bunlardan 54'ü cizye ödeyen mükellef kişi, 26'sı ise çocuktur. Cizye mükellefi olan 54 kişiden 6'sı âlâ, 37'si evsât, 11'i ise ednâ sınıfından cizye ödemekle yükümlüdür. Burdur'lu Ermeniler'in ödedikleri cizye toplamı 1635 kuruş olup kişi başına düşen miktar ise Burdur'lu Rumlar'dan bir kuruş fazla olan 20 kuruştur (Bkz. Tablo 54).

Şekil 37. Burdur Ermenileri Cizye Dağılımı

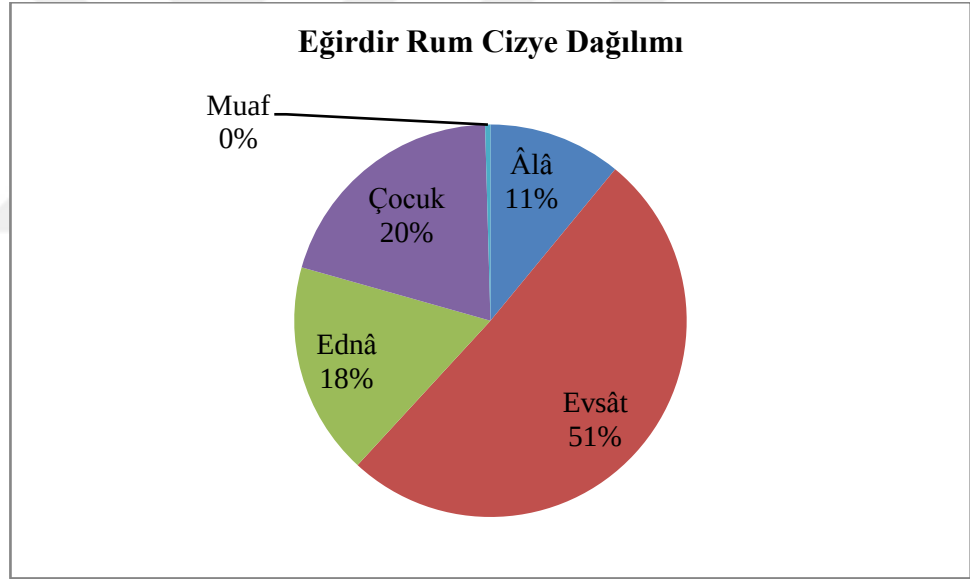
Burdur Ermeni toplumunun cizye dağılımına baktığımızda toplumun % 30'u cizye ödemeyen çocuklardır. Cizye ödeyen % 70'lik kesim, % 1'i âlâ, % 51'i evsât, % 18'i ednâ sınıfta cizye ödeyenlerden oluşmaktadır (Bkz. Şekil 37).

4.3.4.5. Eğirdir Rumları Cizye Dağılımı ve Değerlendirmesi

Eğirdir kazasında 1830 tarihli 3242 numaralı gayrimüslim nüfus defterinde kaydı bulunan ve bilgileri değerlendirilen kişi sayısı 228 olup, 181 kişi cizye vergisi ödemekle yükümlüdür. Cizye ödemeyen 47 kişiden 46'sı çocuk, biri alildir. Cizye mükellefi olan 181 kişiden 25'i âlâ, 116'sı evsât, 40 kişi ise ednâ sınıfından cizye ödemekle yükümlüdür. Eğirdir'li Rumlar'ın ödedikleri cizye toplamı 5580 kuruş olup kişi başına düşen miktar ise 25 kuruştur (Bkz. Tablo 54).

Eğirdir Rum toplumunun cizye dağılımına baktığımızda toplumun % 20'si cizye mükellefiyeti yaşı altında çocuk olup cizye ödememektedir. Cizye ödeyen % 80'lik kesimin cizye sınıfı dağılım oranları ise % 11'i âlâ, % 51'i evsât, % 18'i ednâ sınıfı cizye ödemekle yükümlüdür (Bkz. Şekil 38).

Şekil 38. Eğirdir Rumları Cizye Dağılımı

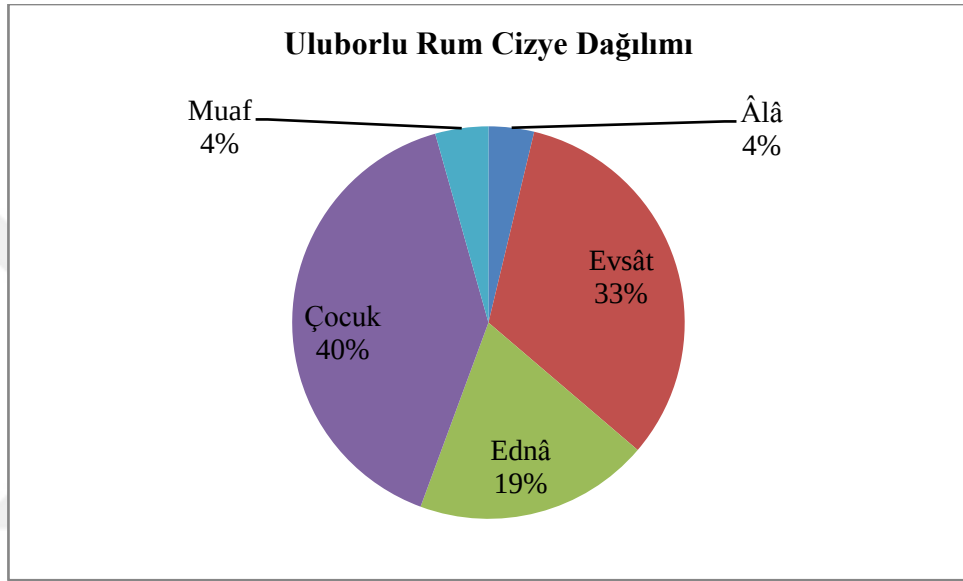
4.3.4.6. Uluborlu Rumları Cizye Dağılımı ve Değerlendirmesi

Uluborlu kazasında, 1830 tarihli 3242 numaralı gayrimüslim nüfus defterinde kaydı bulunan ve bilgileri değerlendirilen kişi sayısı 160 olup, 89 kişi cizye vergisi ödemekle yükümlüdür. Cizye ödemeyen 71 kişiden 64'ü çocuk, üçü alil, biri divane, ikisi de teskerelidir. Cizye mükellefi olan 89 kişiden 6'sı âlâ, 52'si evsât, 31 kişi ise ednâ

sınıfından cizye ödemekle yükümlüdür. Uluborlu'lu Rumlar'ın ödedikleri cizye toplamı 2385 kuruş olup kişi başına düşen miktar ise 15 kuruştur (Bkz. Tablo 54).

Uluborlu Rum toplumunun cizye dağılımına baktığımızda toplumun % 40'ı cizye mükelefiyeti yaşı altında çocuk, % 4'ü muaf olup % 44'ü cizye ödememektedir. Cizye ödeyen % 56'lık kesimin cizye sınıfı dağılım oranları ise % 4'ü âlâ, % 33'ü evsât, % 19'u ednâ sınıfı cizye ödemekle yükümlüdür (Bkz. Şekil 39).

Şekil 39. Uluborlu Rumları Cizye Dağılımı

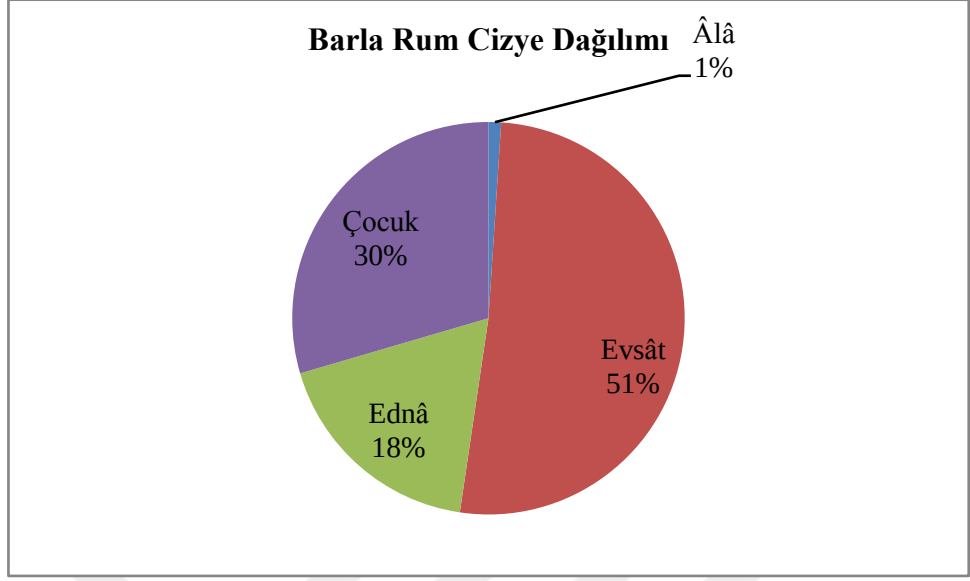

4.3.4.7. Barla Rumları Cizye Dağılımı ve Değerlendirmesi

Barla kazasında, 1830 tarihli 3242 numaralı gayrimüslim nüfus defterinde kaydı bulunan ve bilgileri değerlendirilen kişi sayısı 193 olup, 136 kişi cizye vergisi ödemekle yükümlüdür. Cizye ödemeyen 57 kişinin tamamı yaşları cizye ödeme mükellefiyeti yaşı altında bulunan çocuktur. Cizye mükellefi olan 136 kişiden 2'si âlâ, 99'u evsât, 35 kişi ise ednâ sınıfından cizye ödemekle yükümlüdür. Barla'lı Rumlar'ın ödedikleri cizye toplamı 3615 kuruş olup kişi başına düşen miktar ise 19 kuruştur (Bkz. Tablo 54).

Barla Rum toplumunun cizye dağılımına baktığımızda toplumun % 30'u cizye mükelefiyeti yaşı altında çocuktur ve cizye ödememektedir. Cizye ödeyen % 70'lik kesimin cizye sınıfı dağılım oranları ise % 1'i âlâ, % 51'i evsât, % 18'i ednâ sınıfı cizye ödemekle yükümlüdür (Bkz. Şekil 40).

Şekil 40. Barla Rumları Cizye Dağılımı

SONUÇ

15. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı topraklarına dahil olan ve adını öncesinde bu topraklarda kurulmuş olan Hamidoğlu Beyliği'nden alan ve sınırları 1864 Vilayet Nizamnamesine kadar neredeyse hiç değişmemiş olduğunu gördüğümüz Hamid Sancağında yaşayan gayrimüslimlerin 19. yüzyılın ilkyarısında, sosyal ve ekonomik yapısını 3203 ve 4232 numaralı nüfus, 10118, 10594, 9918, 9778 ve 9934 numaralı temettuat defterlerini esas alarak değerlendirdiğimiz tez çalışmasından elde edilen neticeler, eksiklikler ve tavsiyeleri şöyle sıralayabiliriz.

Nüfus açısından değerlendirildiğinde, Hamid sancağında, 1530 yılında Isparta, Burdur, Eğirdir, Uluborlu, Barla, Ağlasun, Atabey ve Büyükçöğçeli'de olmak üzere 397 nefer 1357 kişi Rum nüfus tespit edilmişken, 1830 yılında Isparta, Burdur, Eğirdir, Uluborlu ve Barla'da 4564 Rum, Isparta, Burdur ve sancağın muhtelif köylerinde gezip dolaşan 612 Ermeni olmak üzere 5176 gayrimüslim nüfus olduğu tespit edilmiştir. 16. yüzyılda Hamid sancağı tahrirlerinde bulunmayan Ermeniler'in 1689 yılından sonra Acemden (İran) Isparta'ya geldikleri Böcüzade tarafından belirtilmektedir. Acemden gelen Ermenilerin Isparta Ermeni Mahallesi'nde kayıtlı olanlar olduğu açıktır.²⁴³ Fakat Burdur'da bulunan Ermeniler ile muhtelif yerlerde bulunan Elekçi Ermenileri'nin bu Acemden gelen Ermenilerden mi, yoksa ayrımı oldukları tespit edilememiştir. Bununla beraber Burdur'lu Ermeniler arasında Ispartalı ünvanını kullanan 3 hane bulunmaktadır. 1530 yılında Atabey, Ağlasun ve Büyükçöğçeli'de var olan Rumların Isparta ve Burdur'a göç ettikleri tahmin edilmektedir. Gayrimüslimlerin yaşadığı beş kazadaki 300 yıllık nüfus artış oranları kıyaslandığında Isparta ve Burdur'a göçün olduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁴ 1830 yılında kaza merkezlerinde, Müslim - Gayrimüslim nüfus oranlarının yüzde olarak Isparta'da 77 - 23, Barla'da 82 - 18, Eğirdir'de 88 - 12, Burdur'da 89 - 11, Uluborlu'da 93 - 7 şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

Beş kazada yaşayan Hamideli Rumlar'ı ve iki kaza ve muhtelif yerlerde bulunan Ermeniler'in kullandıkları erkek isimleri bakımından benzer özellikler (aynı isimlerin

²⁴³ Ispartaya gelen Acem Ermenilerle ilgili daha geniş bilgi için bkz. " Böcüzade, *age*, s.19-21; Bayram Kodaman, "Isparta'ya Göç Eden Acemistan (iran) Ermenileri" adlı bildiri, Kafkas Üniversitesi, *Ermeni Sempozyumu*, 2004, s.2,3.

²⁴⁴ 300 yıllık nüfus artış oranları (Ermeniler dahil edilmeden): Isparta Müslim % 424, Rum % 920, Burdur Müslim % 873, Rum % 561, Eğirdir Müslim % 131, Rum 77, Uluborlu Müslim % 153, Rum % 57, Barla Müslim % 143, Rum % 36 (Bkz. Tablo 8, s.55); Böcüzade, *age*, s.20.

yaygın kullanımı) gösterdikleri tespit edilmiştir. Kesin delil olmamakla birlikte Hamideli gayrimüslimlerinin aynı menşeyli olduklarının bir göstergesi olabilir. Ayrıca Rumlar arasında 15 ve 19. Yüzyıllarda Türk isimlerinin kullanılıyor olması gayrimüslimlerin menşe-i çalışmaları açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Aynı şekilde gayrimüslimler arasında Türk ve Müslüman toplumda kullanılan Baloğlu, Benlioğlu, Dağlioğlu, Hekimoğlu, İnceoğlu, Karagözoğlu, Köseoğlu vb. sülale adlarının bulunduğu tespit edilmiştir.

Değerlendirilen nüfus defterlerindeki yaş, doğum, ölüm ve yer değiştirme kayıtları Rum ve Ermeni toplulukların 1830'lu yıllardaki ortalama yaş olarak ifade edilen toplumun yaş ortalaması, ölüm yaşı ortalaması ve yıllık nüfus artışları toplu olarak Tablo 55'de verilmiştir. Toplumun iş gücü göstergelerinden biri olan ortalama yaş değerlerinde 20,4 toplum yaş ortalaması ile Elekçi Ermenileri'nin en genç nüfusa sahip olduğunu görmekteyiz. 27,5 yaş ortalaması ile Eğirdir Rumları göreceli olarak en yaşlı nüfusa sahiptir. Hamideli gayrimüslimlerinde hem Rum hem de Ermeni toplumunda genel ortalama yaşı yaklaşık 22,5 olduğu anlaşılmaktadır. Refaf ve sağlıklı yaşam göstergelerinden biri olan ölüm yaşı ortalaması değerlerine göre en düşük değerin yine Elekçi Ermeni toplumunda olduğu tespit edilmektedir. En yüksek değerin ise 46,4 ile Burdur Rum toplumunda olduğu gözükmemektedir. Ölüm yaşı ortalamalarının düşüklüğü aynı zamanda çocuk ölümlerine ve yaşam şartlarının zor olduğuna işaret etmektedir. Defterlerdeki kayıtların değerlendirilmesinden çıkan neticelere göre yıllık en yüksek nüfus artışının binde 29 ile Burdur Ermeni toplumunda, en düşük nüfus artışının ise binde 2 ile Eğirdir Rumları'nda olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda değerlendirilen nüfus defterlerindeki 8 yıllık doğum ölüm ve yer değiştime kayıtları 1830'lu yıllardaki çocuk ölümleri, göçlerin sebepleri, şehirler ve bölgeler arası ilişkilerin değerlendirilmesi ve tespit edilmesi araştırmalarına katkı sağlaması beklenmektedir.

Tablo 55. Ortalama Yaş, Ölüm Yaşı Ortalaması ve Yıllık Nüfus Artışı

	Rum					Ermeni		
	Isparta	Burdur	Eğirdir	Uluborlu	Barla	Isparta	Burdur	Elekçi
Ortalama Yaş	22,2	21,9	27,5	21,1	21,5	22,3	26,3	20,4
Ölüm Yaşı Ortalaması	38,5	46,4	33,7	40,6	26,2	42,5	29,3	22
Yıllık Nüfus Artışı(binde)	9	12	2	7	15	13	29	15

Hamidili'nde mesleklerin ve işkollarının kazaların fiziki ve tarihsel özelliklerine göre oluştuğu ve bazı mesleklerin öne çıktığı gözükmektedir. Aynı zamanda sancak merkezi olan Isparta'da Rumlar'ın ticaret ve alım satım işlerinde, Ermeniler'in terzi ve çulhacılıkta, Burdur'lu Rumlar'ın değirmencilik, tekstil boyacılığı ve basmacılıkta, Ermeniler'in çulha ve terzilikte, Eğirdir'li Rumlar'ın sandalcı ve dülgercilikte, Uluborlu'lu Rumlar'ın kuyumculukta, Barla'lı Rumlar'ın ise inşaatçılıkta (duvarcı) öne çıktıkları tespit edilmiştir. Gayrimüslimlerin mesleklerini icra etmek için bulundukları yer dışına çıkanlar ve gitikleri yerler de belirlenmiştir.

Hamid sancağı gayrimüslimleri temettuat defterlerindeki bilgilere göre ekonomik yapısı varlıkları, gelirleri, ödedikleri vergileri bakımından değerlendirilmiş ve toplumların ekonomik yapı göstergelerinden olan kişi (hane) başına düşen yıllık gelir, kişi (hane) başına düşen yıllık vergi miktarları ve vergi dağılımları hesaplanarak belirlenmiştir. Tespit edilen bu değerleri kendi aralarında karşılaştırdığımızda elde ettiğimiz neticeler şöyledir.

Hane başına düşen ortalama gelir miktarlarına göre refah seviyesi en iyi durumda bulunan grupların Uluborlu ve Isparta Rumları, en düşük durumdaki grupların Burdur Ermeni ve Rumları'nın olduğu, Eğirdir ve Barla Rumları ile Isparta Ermenilerinin ise birbirine yakın ve orta değerlere sahip oldukları gözükmektedir. Gelir durumuna göre oran olarak ve vergi miktarları bakımından enyüksek vergiyi veren Barla ve Eğirdir Rumları'nın olduğu gözükmektedir. Diğer topluluklarda ise oranlarda ufak farklılıklar olsa da gelir düzeylerine göre vergi verdikleri anlaşılmaktadır. Barla ve Eğirdir ile diğer gruplar arasındaki bu farklılığın defter yazımı esnasındaki uygulanan yöntemden ve tahriri yapan görevlilerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 56. Gelir ve Vergi İlişkileri

	Hane Başına Düşen Gelir	Hane Başına Düşen Vergi	Gelire Göre Vergi Oranı	Kişi Başına Cizye Miktarı
Isparta Rum	1029	96	9,3	17
Isparta Ermeni	849	68	8,1	17
Burdur Rum	519	73	14,1	19
Burdur Ermeni	442	51	11,5	20
Eğirdir Rum	852	206	24,1	25
Uluborlu Rum	1138	150	13,2	15
Barla Rum	896	319	35,6	19

KAYNAKÇA

1. Arşiv Vesikaları

BOA, *HRT.h.0137*, Osmanlı Yol Haritası, H.1309.

BOA, *HRT.h.0600*, Hamid Sancağı Haritası, Isparta Mühendis Vekili Selahattin, 30 Kanun-i Evvel 1330.

BOA, *NFS.d.3203*, Teke Sancağı, Reaya, Nüfus Defteri.

BOA, *NFS.d.3234*, Hamid Sancağı Isparta, Pavlu ve Eğirdir Kazaları Müslim Defteri

BOA, *NFS.d.3237*, Hamid Sancağı Ağlasun, İncir, Karaağac-ı Yalvaç ve Afşar Kazaları Müslim Defteri.

BOA, *NFS.d.3242*, Hamid Sancağı Isparta, Eğirdir, Uluborlu ve Barla Kazaları Reaya Defteri.

BOA, *NFS.d.3269*, Uluborlu Kazası Nüfus Defteri.

BOA *NFS.d.3273*, Hamidili Sancağı Isparta, Pavlu, Eğirdir, Karaağac-ı Yalvaç, Afşar, Yalvaç, Hoyran, Uluborlu, Barla, Ağros, Gönen, Keçiborlu, Ağlasun ve İncir Kazaları Müslim İcmal Defteri.

BOA *NFS.d.3274*, Hamidili Sancağı, Kemer-i Hamid, Siroz ma'a Tefenni, Irla ma'a Yavice, Karaağac-ı Gölhisar, Burdur ve Gölhisar-ı Hamid Kazaları İcmal Defteri.

BOA, *NFS.d.3276*, Hamidili Sancağı Isparta, Gönen, Ağros, Keçiborlu, Barla, Irla ma'a Yavice, Siroz ma'a Tefenni, Gölhisar-ı Hamid, Gölhisar-ı Karaağac, Eğirdir, Yalvac-ı Karaağac, Yalvaç, Afşar, Hoyran, Pavli, Uluborlu, Kemer-i Hamid, Ağlasun, İncirpazarı ve Burdur kazaları İcmal Defteri.

BOA, *ML.VRD.CMH.d.1248*, Isparta Kazası Cizye Defteri.

BOA, *ML.VRD.TMT.d. 9918*, Burdur Temettuat Defteri.

BOA, *ML.VRD.TMT.d.9934*, Eğirdir Kazası Cezire-i Nis Temettuat Defteri.

BOA, *ML.VRD.TMT.d.9778*, Barla Kazası Zımmiyan Mahallesi (Rum) Temettuat Defteri.

BOA, *ML.VRD.TMT.d.10118*, Isparta Kazası Reaya Temettuat Defteri.

BOA, *ML.VRD.TMT.d. 10594*, Uluborlu Kazası Temettuat Defteri.

BOA.*TT.994*, Hamid Sancağı Mufassal Tahrir Defteri.

BOA *Y.PRK.m.01*, Uluborlu Kazası Yoklama Defteri.

2. Salnameler

H.1285, 1286, 1287, 1288, 1289, 1290, 1291 Konya Vilayeti Salnamesi, çev. Mehmed Eminoglu, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya 2008.

H.1292 *Konya Vilayeti Salnamesi*, çev. Mehmed Eminoğlu, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya 2009.

H.1296, 1298 *Konya Vilayeti Salnamesi*, çev. Mehmed Eminoğlu, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya 2011.

3. Araştırma Eserleri

AKDEMİR, M.Sadık, *XVIII yüzyılın ilk yarısında Isparta'da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (170 ve 171 Numaralı Şerhiye Sicillerine Göre)*, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, (Doktora tezi), Isparta, 2004.

ALTAN, Ebru, *İkinci Haçlı Seferi*, TTK, Ankara, 2003.

ARIKAN, Zeki, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1988.

AVŞİN, Gülcan, *16. Asrın İlk Yarısında Anadolu Eyaleti'inde Gayrimüslimler*, T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.

BALTA, Evengelia, *Gerçi Rum İsek de Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

BABACAN, Hasan, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Gayrimüslim Nüfus", *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Kemal Göde Armağan Sayısı*, Isparta, 2013, s.263-292.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", *Osmanlı Devletinin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler - Makaleler I*, İstanbul 2000, s.175-252.

_____, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Osmanlı Devletinin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler - Makaleler II*, İstanbul 2000, s.142-144.

BAYKARA, Tuncer, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev*, TTK, Ankara.

BİBİ, İbni, *Anadolu Selçuki Devleti Tarihi*, çev. M.Nuri Gençosman, Uzluk Basımevi, Ankara 1941.

BÖCÜZADE, Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, Haz. Hasan Babacan, T.C. Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Isparta, 2012.

BÜTÜN, Şevket, *Temettuat Defterleri'ne Göre (H.1260-M.1844) Burdur'un Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, T.C. SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2001.

CRAMER, John A., *A Geographical and Historical Description of Asia Minor*, v.2, Oxford University Press, London, 1832.

ÇAĞATAY, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *AÜDTCF Dergisi*, c.5, sy.5, 1947, s.483-511.

_____, "Timurlenk'in Eğridir Seferi", *Ün Isparta Halkevi Mecmuası*, sy.118, 1944, s.1643-1646.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, "İşkolları Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, sy. 28502, 19 Aralık 2012.

ÇİMEN, Adnan, "Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14.3.2012, s. 183-216.

DEMİRDAL, Sait, *Bütünüyle Uluborlu*, Acar Matbaası, İstanbul 1968.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2008.

DOĞAN, Nermin Şaman, "Selçuklu ve Hamidoğulları Döneminde Isparta, Kültürel Ortam", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.22, 2009, s.69-90.

EBU'L-FARAC, Gregory, *Ebu'l-Farac Tarihi*, İng. Çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçe Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara, 1999.

ERKAL, Mehmet, "Cizye", *TDVİA*, c.8, İstanbul 1993, s.42-45

FAYDALI, Kamile Gül, *10597 Numaralı Temettuat Defteri'ne Göre Yalvaç Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, (Yüksek Lisans Tezi), T.C. SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta, 2008.

GÖKÇE, Evren, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta (İdari, Demografik ve Ekonomik Yapı)*, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2016.

İNALCIK, Halil, "Osmanlılar'da Cizye", *TDVİA*, c.8, İstanbul 1993, s.45-48.

KARACA, Behset, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2012.

_____, *1501'de Hamid Sancağı Vakıfları*, T.C. Burdur Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Burdur 2014.

_____, "XVI. Yüzyılda Gölhisar Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, *I. Burdur Sempozyumu Bildiriler*, 16-19 Kasım 2005, c. 1, s. 759-774.

_____, "XVI. Asırda Batı Toroslar'da (Güney Batı Anadolu) Yörükler" Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Denizli, Eylül 2006, s. 111-124.

_____, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2002.

_____, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Keçiborlu Kazası", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2007, Isparta, s. 41-80.

_____, "Hamid Oğullarından Osmanlıya Eğirdir Şehri", 5. Uluslararası Canık Sempozyumu, *Geçmişten günümüze Şehir ve Kadın*, Yayın aşamasında, 1-3 Nisan 2016.

KARACA Behset - Kadir Karacan, "Bölgenin Tarihi Coğrafyası İle İlgili Bazı Mülahazalar ve Miryokefalon", *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Myriocephalon Savaşı Sempozyumu Özel Sayısı*, Isparta, Ekim 2014, s.149-171.

KAYHAN, Mustafa Kazım, *Temettuat Defterlerine Göre XIX Yüzyıl Ortalarında Barlanın Sosyo-Ekonomik Yapısı*, TC. SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2006.

KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I.Mesud Dönemi*, TTK, Ankara, 2003.

KHONIATES, Niketas, *Niketas Khoniates Historia*, Türkçe çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara, 1995.

KIEPERT, Heinrich, *A Manuel of Ancient Geography*, G.A.Macmillan, translator, London, 1881.

KINNEMOS, Ioannes, *Ioannes Kinnamos'un Historiası*, Türkçe çev. Işın Demirkent, TTK, Ankara, 2001.

KOFOĞLU, Sait, *Hamidoğulları Beyliği*, TTK, Ankara, 2006.

_____, "Hamidoğulları XIII. Yüzyılın sonlarına doğru Isparta, Burdur ve Eğirdir yöresinde kurulan Türkmen beyliği", *İslam Ansiklopedisi*, TDVİA, c.15, s.471,472.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, TTK Basımevi, Ankara, 2010.

LOUD, G.A., *The Crusade of Frederick Barbarossa The history of the expedition of the emperor Frederick and related texts.*

MATEOS, Urfalı, *Urfalı Mateos Vekayi-namesi ve Papaz Grigor'un zeyli*, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, 2000.

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1995.

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *438 Numaralı Muhasabe-i Vilayeti Anadolu Defteri*, c.I, II, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1993.

OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara, 2011.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Kılıç Arslan II", *TDVİA*, C.25, s.401,402.

ÖZDEMİR, Ayşe, *10199 Numaralı Temettuat Defteri'ne Göre Keçiborlu Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (1844-1845)*, T.C. SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2005.

ÖZSAİT, Mehmet, *İlkçağ Tarihinde Pisidya*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980.

_____, "Pisidya Bölgesinde Yeni Prehistorik İskân Yerleri I", *JFK (Anadolu Araştırmaları)*, IV-V, 1976,1977, s.71-95.

_____, "1984 yılı Burdur-Isparta Tarihöncesi Araştırmaları", *AST (Araştırma Sonuçları Toplantısı)*, III, 1986, s. 389-408.

_____, *Helenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985.

RAMSAY, W. M., *Anadolunun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, MEB, İstanbul, 1961.

SAAT, Şerife, *1830 ve 1840 Tarihli Nüfus Defterlerine Göre Yalvaç Kazası'nın Nüfus Yapısı*, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2014.

SARI, Serkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe, Hamid ve Teke Sancağı Yörükleri*, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Isparta, 2008.

SEZEN, Tahir, *Osmanlı Yer adları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2006.

SINAV, Sami, *1844-1845 (H.1260-1261) Tarihli Temettuat Defteri'ne Göre Uluborlu Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, (Yüksek Lisans Tezi), T.C. SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta, 2007.

SONGUN, Gülden, *10120 Numaralı Temettuat Defteri'ne Göre Atabey Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (1844-1845)*, TC. SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2006.

TEMURÇİN, Kadir, *Isparta İli Ekonomik Coğrafyası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Ankara, 2004.

TEMURÇİN Kadir- BABACAN Hasan, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta Şehrinde Sosyo-Ekonomik Yapı ve Gayrimüslimler", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, 2006, sy. 45-46-47, s.155-182.

TURGAL, Hasan Fehmi, "Aksak Timur'un Eğridir'i Zaptı", *Ün Isparta Halkevi Mecmuası*, sy.38, 1937, s.534.

ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011.

_____, Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Paradikma Yayıncılık, İstanbul 2013.

YAZICIZADE, Ali, *Tevahir-i Al-i Selçuk (Oğuzname - Selçuklu Tarihi)*, Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2009.

YEŞİL, Tahsin, *9930 Numaralı Temettuat Defterlerine Göre XIX Yüzyıl Ortalarında Eğirdir' in Köylerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TC. SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2006.

YILDIRIM, Osman, vd., *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul 2000.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Yay. Haz. Refet Yinanç, c.1, TTK, Ankara, 2013.

_____, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Yay. Haz. Refet Yinanç, c.2, TTK, Ankara, 2014.

4. İnternet

<http://www.kgm.gov.tr>, T.C. KGM Türkiye Haritası 13'üncü Bölge-Antalya Paftası.

<http://digitalcollections.nypl.org> Karte von Kleinasien, Richard Kiepert, C2. Afiun Karahisar Paftası, C3. Konia Paftası, D2. Adalia Paftası.

http://www.mta.gov.tr/v2.0/haritalar/fiziki_haritalar.

http://turkiyeharitasi.com/turkiye_fiziki_haritasi.

<http://www.lib.uchicago.edu/e/collections/maps/kiepert/G7430-1855-K5-sheet2.html>, General Karte des Türkischen Reiches in Europa und Asien nebst Ungarn, Südrussland, den kaukasischen Ländern und West-Persien / entworfen u. bearbeitet von Heinrich Kiepert.

www.ancient-history-online.info, F.G. Naerebout, Religion in Hellenistic and Roman Asia Minor, Researc seminar 2012-2013.

<http://www.os-ar.com/modules.php>, (02.01.2013), Osmanlı Araştırmaları (Os-Ar) (2013), "Osmanlı Devleti'nde Nüfus Sayımları ve Nüfus Defterleri.", "Temettuat Defterleri".

<http://www.haritamap.com/ilce/merkez-isparta>.

<http://www.haritamap.com/ilce/merkez-burdur>.

<http://www.e-sehir.com/turkiye-haritasi/isparta-egirdiregridir-mahalleleri.html>.

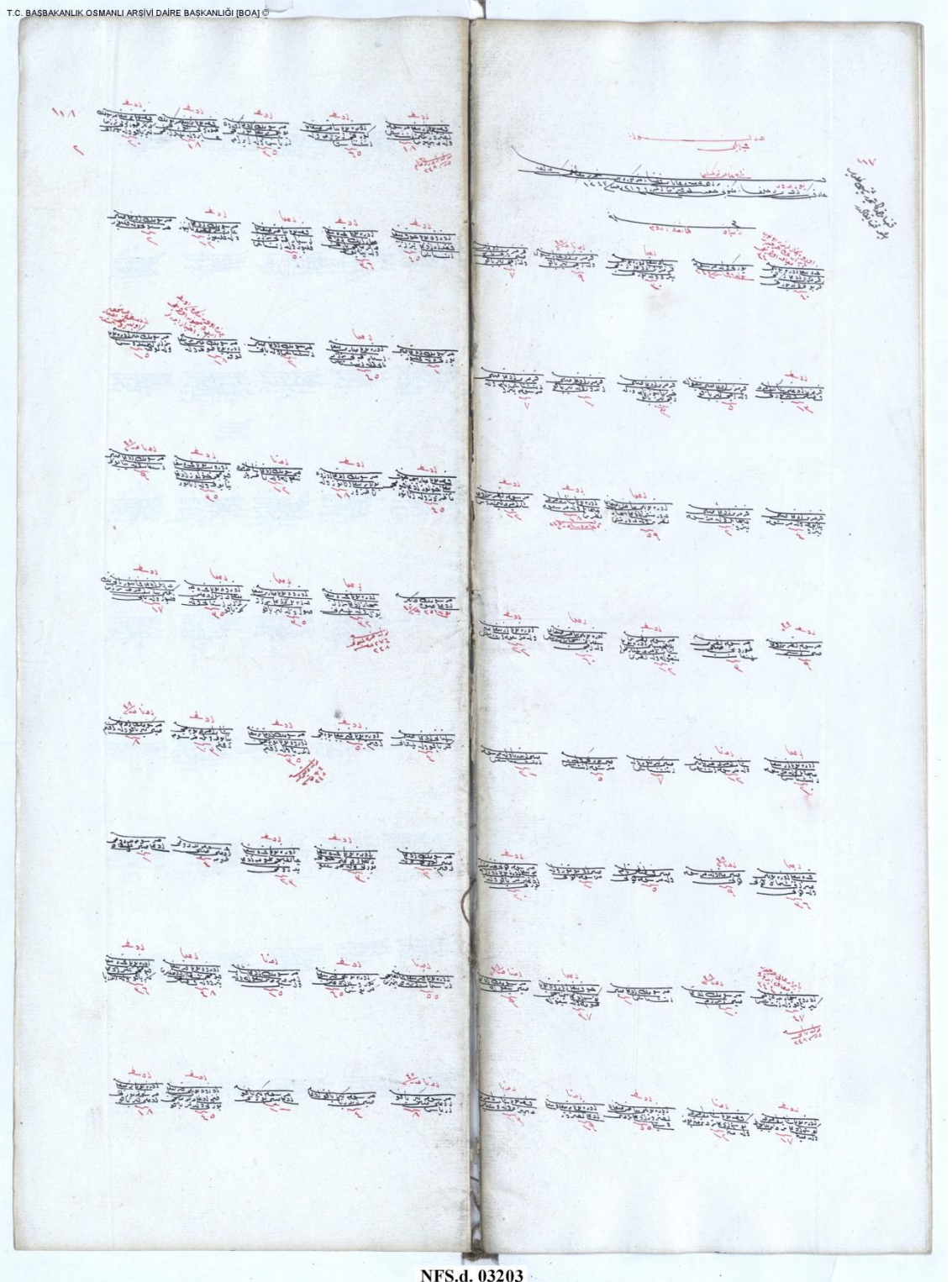
www.tuik.gov.tr, " TUİK - İllere ve cinsiyete göre ortalama yaş "; " TUİK - Yıllara ve cinsiyete göre ortalama yaş "; " TUİK - Demografik Göstergeler".

Ek 1. 3242 Numaralı Nüfus Defteri Isparta Kazası İlk Sayfası

Ek 2. 3203 Numaralı Nüfus Defteri Burdur Zimmiyan Mahallesi İlk Sayfası

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI [BOA] ©

NFS.d. 03203

T.C. BAĞKURANLIK GÜVENLİ ARŞİVİ DAIKE BAĞKURANLIĞI (DGA) *

T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI GENELİ ANKARA SAĞLIK BAKANLIĞI (DCA) 4

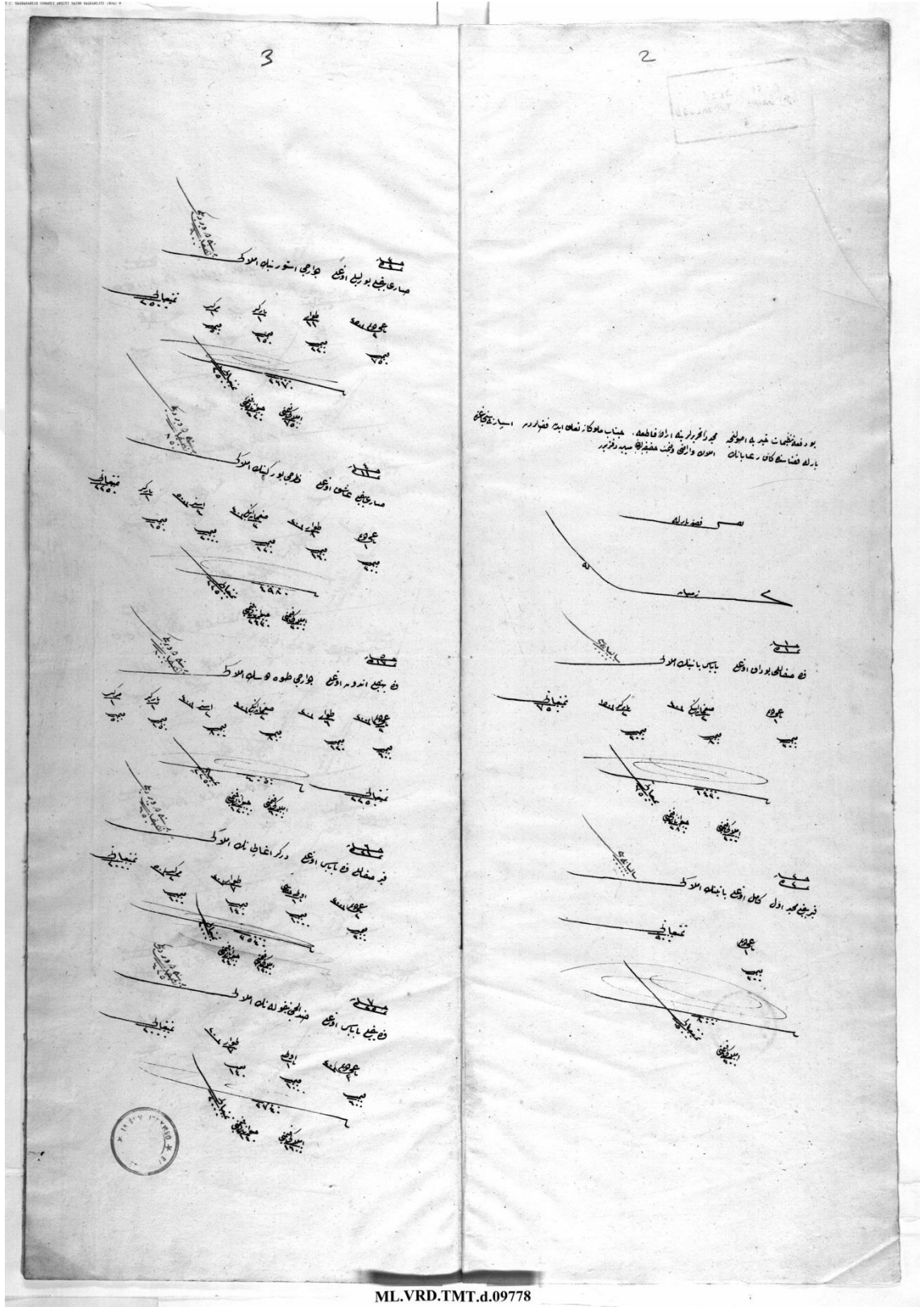

[illegible]

T.C. İSTİSMARLIK CEMALİ ARŞİVİ DİJİTAL İSTİSMARLIK (DİİS) #

Ek 7. 9778 Numaralı Barla Rum Mahallesi Temettuat Defteri İlk Sayfası

ML.VRD.TMT.d.09778

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER:

Doğum Yeri : Büyükkabaca- ISPARTA
Doğum Tarihi : 27.06.1958
Askerlik Durumu : 1981- ord. Asteğmen (yedek subay) / 119. Seyyar Jan Alayı - Şırnak
Medeni Durumu : Evli

ADRES :

1. Büyükkabaca Zafer Mahallesi Buğday Sokak No: 75 Senirkent-ISPARTA
2. Gökürk Merkez Mahallesi Ravza Sitesi İris sok. No: 15 Eyup-İSTANBUL
3. Batıkent Mahallesi 5749 sok. No: 14-ISPARTA

İletişim:

GSM: 0 533 635 29 78

e. posta: kadirkaracantr@hotmail.com

EĞİTİM:

İTÜ Makine Fakültesi Genel Makine Mühendisliği Bölümü 1981

SERTİFİKA VE EĞİTİM PROGRAMLARI:

- . Tıbbi Cihazlar Sorumlu Müdür Belgesi, T.C. Sağlık Bakanlığı
- . İş Güvenliği Uzmanlığı A sınıfı uzman belgesi, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2014
- . Proje ve uygulama (Makine Mühendisi) uzman denetçi belgesi, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012

YABANCI DİL:

İngilizce

İŞ TECRÜBESİ:

- . İstanbul Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma Dai. Bşk.lığı / Teknik Danışman / 2006-2009
- . S.S. Ravza Toplu Konut Yapı Koop. Eyüp- İstanbul / Teknit Denetmen / 2002-2005
- . Karhal Müh. Müş. İnş. Taah. Ve Tic. Ltd. Şti / Şirket ortağı-Müdür/1994-2002
- . Ensar Gemi İmalatı / Yönetici / 1988-1991
- . Kireç ve Tuğla San. A.Ş-KİSKA Grup / Şantiye müh-Teknik Md. / 1982-1987

BİLİMSEL YAYINLAR

1. KARACA Behset-Kadir Karacan, "Bölgenin Tarihi Coğrafyası İle İlgili Bazı Mülahazalar ve Miryokefalon", *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Myriokephalon Savaşı Sempozyumu Özel Sayısı*, Isparta, Ekim 2014, s.149-171.

2. KARACA, Behset-Kadir Karacan, "1842 Tarihli, 3751 Numaralı Nüfus Defterine Göre Baf, Kukla ve Hirsofi Kazalarındaki Müslim Reayanın Nüfus Ve Toplum Yapısı", *1. Uluslararası Akdeniz Karpaz Sempozyumu 11-13 Nisan 2016 Tarihinde Kıbrıs*, henüz basılmamış bildiri metni.